

Devrimci Proletarya

21. Yüzyıla Sosyalizmi Yazacağız!..

Antiemperyalist Mücadelede Yol Ayrımı: Oportünizm, Sosyal Şovenizm ve Devrimci Çizgi

Türkiye’de gerçekleşecek NATO’nun 36. Liderler Zirvesi dolayısıyla tazelenen antiemperyalizm tartışmaları, Lenin’in Emperyalizm tezlerinin yeniden yeniden okunması zorunluluğunu bir kez daha hatırlatıyor. Tarihteki “anayurdu savunma” sosyal şoven tezinin

bugünkü izdüşümü olan ve kimi bunu oldukça ustalıkla saklayan aktörlerin yarın Kautsky ile aynı noktada buluşmaları sürpriz olmayacaktır. Bu eğilimin en çıplak, en dolambaçsız ifadesi ulusalcı solda dile gelse de düzey ve yansıma biçimleri farklı olsa da bunun potansiyelleri

Sf. 2-3-4-5-6-7

- ♦ **Emperyalist Çürüme ve Vahşetin Dışavurumu: Palantir Manifestosu - Selçuk Ulu** sf. 8-9-10-11-12
- ♦ **Batı Marksizmi’nin Kavalcılarını Kimler Nasıl Yemlemiş - Oya Açıkan** sf. 13-14-15-16-17-18-19
- ♦ **II. Enternasyonal’in Sosyalizm Anlayışının 2.0 Versiyonu - H. Selim Açıkan** sf. 20-21-22-23-24-25-26-27
- ♦ **Özel Mülkiyet Ekseninde Hukuk ve Sosyalizm -III - Kazım Bayraktar** sf. 28-29-30-31-32
- ♦ **Marksist Estetik ve Neoliberal Kültür - Çiğdem Devran** sf. 40-33-34-35-36-37-38-39

Antiemperyalist Mücadelede Yol Ayrımı: Oportünizm, Sosyal Şovenizm ve Devrimci Çizgi

Mürüvet Küçük

Lenin 1915'te kaleme aldığı Sosyalizm ve Savaş broşüründe o zamanlar dünyanın en büyük sosyalist işçi partisi olan Alman Sosyal Demokrat Partisi başta olmak üzere 2. Enternasyonal partileri içinde öteden beri oportünist ve devrimci kanatların bulunduğunu, "bu ayırıcı çizgi boyunca" bir dizi ülkede ayrışmalar-parçalanmalar yaşandığını hatırlatır. Devamında bu gerçeğin Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı karşısında alınan sosyal şoven tutumla sıçramalı bir ayrışmaya dönüştüğüne dikkat çeker ve "Oportünizm tastamam sosyal şovenizmdir" der.

Oportünizmin, küçük burjuvazinin ve işçi sınıfı içinde burjuvalaşmış küçük bir katmanın proletarya ve ezilen yığınların çıkarlarına karşı "kendi" burjuvaları ile birleşmesini ifade ettiğini belirten Lenin, oportünizmle sosyal şovenizmin bastığı zeminin ekonomik olduğu kadar ideolojik ve politik olarak da aynı olduğunun altını çizer.

2. Enternasyonal partilerinin oportünizmi ve savaş karşısındaki sosyal şoven tutumunu aynı ekonomik-siyasi-ideolojik (dolayısıyla sınıfsal) zemine dayandıran Lenin, bu partilerdeki sıçramalı sınıf karşıtlığının beslendiği nesnel tarihsel koşulların altını şöyle çizer:

19. yüzyılın sonundaki nesnel koşullar oportünizmi olağanüstü güçlendirdi, burjuva legal olanak ve fırsatlarının kullanılmasını legalizme tapma durumuna getirdi; işçi sınıfı içinde ince bir bürokrat ve aristokrat katman yarattı, sosyal-demokrat partilerin saflarına birçok küçük-burjuva 'yoldaşı' çekti.

Savaşın bu gelişmeyi hızlandırdığını kaydeden Lenin, bu tespitleriyle aslında bağrında oportünist eğilimler taşıyan her devrimciliğin-sosyalistliğin tarihsel koşullar içinde nasıl bir evrim yaşayacağını

resmederek bugüne de ışık tutmuş olur.

Oportünizmin, küçük burjuvazinin ve işçi sınıfı içinde burjuvalaşmış küçük bir katmanın proletarya ve ezilen yığınların çıkarlarına karşı "kendi" burjuvaları ile birleşmesini ifade ettiğini belirten Lenin, oportünizmle sosyal şovenizmin bastığı zeminin ekonomik olduğu kadar ideolojik ve politik olarak da aynı olduğunun altını çizer

Taşıdığı ideolojik-siyasi zayıflık ve kimi lekelerine rağmen Türkiye'de tarihsel kökleri hayli güçlü olan antiemperyalizmin uzun yıllar adeta literatürden çıkması, yeniden hatırlandığındaysa iki hatta üç çarpık eğilim şeklinde dile gelmesi Lenin'in çizdiği bu tabloyla doğrudan ilişkili değil midir? Düşünün ki, SSCB'nin çöküşü ve emperyalizmin bu nesnel zemin üzerinden dünyayı, uluslararası işbölümünü ve paylaşımı yeniden şekillendirmeye giriştiği, adına da Yeni Dünya Düzeni dediği koşullarda Türkiye'de antiemperyalizmin Yugoslavya'nın işgali-parçalanması, Irak, ardından Afganistan işgalleri dışında gündeme bile gelmediği on yıllar var.

Bu on yıllar, ekonomik olduğu kadar ideolojik-siyasi-kültürel bir bütünlük arz eden neoliberalizmin altın yıllarıydı. Devrimci olanın tasfiye

edilmesi, bu tasfiyenin sadece zor yöntemleriyle değil ideolojik siyasi kuşatmayla iç içe geçmesi ve giderek çok yönlü bir çözülmeyi tetiklemesi koşullarında antiemperyalist bilinç ve mücadelede de gözle görülür bir aşınma yaşandı.

İdeolojik abluka

Özellikle toplumsal hareketin sınıfsal eksenini kaybetmesi ve zayıflaması süreciyle iç içe geçen bu yıllarda Avrupa Birliği dolayimli demokrasi, insan hakları ya da kimlik mücadeleleri öne çıktı. Emperyalizmin nispi istikrar dönemi olan bu yıllarda emperyalistlerin kolektif kurumları sınıfsal bilincin kırılması için ellerinden geleni yaptılar.

Bilimsel-teknik gelişmelerin de sunduğu nesnel zeminle birlikte emperyalist küreselleşme sıçramalı bir gelişme yaşadı. Kapitalist üretim-dolaşım-tüketim ağları dünyanın kılcal damarlarına kadar nüfuz etti. Tüm bunlar, toplumsal bilinç ve kültürel şekillenişleri belirledi. Yeni bir insan tipi yaratıldı. Tüketmeye, bireysel kaygılarının peşinde koşmaya odaklanmış bir insan ve bu insanlardan oluşan toplumsal bütünlük...

Avrupa Birliği, demokrasi ve insan haklarına indirgenmiş bir siyasal mücadelenin kiblesi oldu. Ezilen uluslar/halklar, etnik farklılıklar, kadınlar, gençler, köylüler, LGBTİ+'lar ve diğer tüm toplumsal dinamikler bu projeler temelinde sisteme özümsemeye ve aynı zamanda sınıfsal olanı perdelemekte kullanılan bir yaklaşımla dönüştürülmeye çalışıldı. Emperyalizm de kapitalizm ve sömürü de literatürden silinmek istendi. İşgaller, lokal savaşlar adeta yol kazası olarak görüldü; dahası bunlar bazıları tarafından kitlelerin bilincine "demokrasi operasyonları" olarak kazanmak istendi ya da öyle görülmeleri için özel çaba harcandı.

Bunda büyük oranda da başarılı olundu.

Devrimci örgütler baskı ve zorun yanı sıra bu ideolojik abluka karşısında ya tutuculaşıp varlıklarını korumaya ya da bu ablukaya orasından burasından yedeklenmeye zorlandı. Bunda da azımsanmayacak yollar katedildi. Kısacası Lenin'in 2. Enternasyonal partilerindeki oportünizmin kapitalizmin nispi istikrar dönemlerindeki palazlanmasına yönelik yaptığı vurgu farklı tarihsel koşullarda bu topraklarda da hükmünü konuştu.

Legal olanaklar, parlamenter zemin, AB tartışmaları, aktivizm derekesine düşmüş bir "sol" faaliyet, buna bağlı değişen ve dönüşen yaşam tarzları, alışkanlık ve düşünüş biçimleri neoliberalizmin tornasından geçerek belirgin bir çarpıklığa uğradı.

Kapitalizmin ışıltılı vitrinlerinin arkasındaki sömürü, zorbalık, despotluk görünmezleştirildi. Türkiye'de liberal çevreler uzun yıllar AB'ye girilirse demokrasi gelecek propagandası yaptı. Bu propaganda Kürt hareketi gibi güçlü bir toplumsal etkiye sahip özneler başta olmak üzere "solun" azımsanmayacak kesimleri tarafından da şu ya da bu düzeyde sürdürüldü, toplumsal yaşamın içine taşınan bir algıya dönüştü.

Emperyalizmin politikasıyla ekonomisi birbirinden ayrılamaz

Neoliberal dönem, o Keynesyen politikaların yerini sömürünün daha da çıplaklaşıp kapitalist üretim-dolaşım-tüketim ağının dünya düzleminde eşi görülmemiş ölçekte toplumsallaştığı bir dönem oldu. Sömürünün kazanılmış en önemli hakların gaspı ve örgütsüzleştirme saldırılarıyla iç içe geçerek en vahşi biçimlere büründüğü bu koşullarda emperyalizmin politikasıyla ekonomisini ayrı ayrı ele alıp düşünen sol da bu ideolojik-siyasi-kültürel hegemonyanın yörüngesine girdi. Sendikalar daha bir sarılaştı, sosyalist özneler sistemin parlamenter-legal zemini içinde baş döndürücü bir dönüşümün öncülüğünü yapar oldu.

Bu zeminde komünist saflarda bile Kautskist eğilimler boy verdi. Emperyalist kapitalizmin, sermayenin değişen ihtiyaçları temelinde nispi bir liberal demokrasiye yönelip faşizmi çözdüğü iddia edildi. Savaşlar, işgaller, 2008 Krizi bile yol kazaları derekesine indirgenebildi. Tekeller ve bir bütün olarak emperyalist kapitalist sistem açısından çelişkinin değil birlikte hareket etmelerinin başat eğilim haline geldiği ileri sürülebildi.

Bu gerçeklik içinde Türkiye'de solun devrimci kesimleri de dahil genelinde antiemperyalist tutumda belirgin bir zayıflama yaşandı.

Gelinen noktada, iflası 2008 kriziyle görünür hale gelen neoliberal politikalarla birlikte emperyalist sistemin onlarca yıllık alışılmış ölçütleri de iş göremez durumda. Bildiğimiz tüm kurumlarıyla şimdi yeni bir birikim modeli, yeni bir iş bölümü, sermaye-hammadde ve ticaretin dolaşımı için yeni bir denetim ve kontrol mekanizması inşa ediliyor. Emperyalist hegemonyada belirleyici güç olan ABD'nin sarsılan konumunun tahkim edilmesi ve altının bir kez daha çizilmesi için dünyanın bildiğimiz tüm dengeleri altüst ediliyor.

Neoliberal dönemin sunduğu olanaklar ve bilimsel teknik gelişmeler üzerinden yaptığı sörfle dünya pazarında özellikle sermaye-meta ihracı yoluyla önemli bir aktör haline gelen Çin'in çevrelenmesi stratejisinin merkezde durduğu bu altüst oluş süreci devam ediyor. Yerine konulan yeni iş bölümü, işleyiş biçimi, birikim modeli, siyaset de Ortadoğu'da olup bitenlerle netleşiyor. Trump'larda cisimleşen bu "yeni", emperyalizmin en saldırgan, en yağmacı özünün kusulmasından başka bir şey değil. Net olansa rakiplerinin çevrelenip kontrol altına

alınması da dahil kriz içinde inşa edilen yeni düzenin dünyayı bir büyük paylaşım savaşının eşğine getirmiş olduğudur.

Devrimci örgütler baskı ve zorun yanı sıra bu ideolojik abluka karşısında ya tutuculaşıp varlıklarını korumaya ya da bu ablukaya orasından burasından yedeklenmeye zorlandı. Bunda da azımsanmayacak yollar katedildi. Kısacası Lenin'in 2. Enternasyonal partilerindeki oportünizmin kapitalizmin nispi istikrar dönemlerindeki palazlanmasına yönelik yaptığı vurgu farklı tarihsel koşullarda bu topraklarda da hükmünü konuştu

Antiemperyalizm yeniden "keşfediliyor"

Bu tablo içinde dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devrimcisi, reformisti, ulusalcısıyla "sol hareket" açısından antiemperyalizm yeniden gündem haline geliyor. Tarih tekerrürden ibaret olmasa da ne yazık ki onlarca yıl önceki ayrışma temel çizgileriyle bugün de karşımızda. Acı olansa tüm o yaşanmışlıklardan çıkarılmış sonuçların çarpıklığı ve aslında ikinci kez tekrarlandığı için trajediden komediye varacak sonuçlara sızramış olduğumuzdur. Bu yaklaşımları birkaç kategoride toplayabiliriz:

Bunlardan biri, haritaların yeniden çizilecek olma ihtimali, bu ihtimallerin ortaya çıkaracağı tehdit ve tehlikeler üzerinden geliştirilen milliyetçilik-ulusalcılık biçiminde tezahür ediyor. TKP'sinden TKH, HKP, Sol Parti gibilerine uzanan bu eğilimin üzerini şöyle bir kazırsanız altından hayasız bir sosyal şovenizm çıkar. Kendilerini "devrimci" olarak tanımlayan irili ufaklı başkaları da girer bu kategoriye. Bunlar durdukları yeri genelde keskin bir antiemperyalizmle ambalajlarlar. Bu antiemperyalizm de aslında anti ABD'cilikle sınırlıdır. SSCB'nin çöküşünün ardından toparlanarak azımsanmayacak bir askeri-siyasi-ekonomik güç haline gelen ve emperyalist yayılmacılığını varlığını

güvenceye almakla perdelemeye çalışan Rusya ya da Çin emperyalizmi bunlar açısından emperyalist değildir. Yaşananların emperyalistler arasındaki güç ve hegemonya mücadelesiyle bağlantısını kurmak yerine ABD emperyalizmini hedefe çakarlar. Diğerlerinin konumunu da ABD'nin dünyada estirdiği teröre karşı varlıklarını koruma sınırlarında ele alırlar.

ABD'nin konumunun neden sarsıldığı, şimdi dünya çapında estirdiği teröre neden ihtiyaç duyduğu bu yaklaşım sahipleriince yanıtlanmaz. Açıkçası tablo emperyalist güçler arasında nüfuz alanlarının güvenceye alınması, rakiplerinin yayılmasını engellemek üzerinden kopan açık bir dünya savaşına dönüşmediği, esas olarak lokal alanlar, yakın bir döneme kadar vekil güçler üzerinden seyrettiği için nispeten “gizli” kaldığı için bu savunularında da son derece özgüvenlidirler. Oysa emperyalist kapitalizmin yaşadığı yapısal krizin paylaşılmış dünyanın yeniden paylaşılması düzeyinde bir yapısal kriz olduğu, öncesinde kurulu düzenin tam da bu dinamik üzerinden sarsılıp işlemez hale geldiği üzerinde biraz düşünülse görülür.

Emperyalistlerden “direniş odakları” yaratmak

Bu kategorideki devrimciler ve reformist çevrelerle sosyal şoven ve şoven “solcular”ın emperyalizm algısı askeri saldırganlık, işgaller, ilhak politikası ve zorbalıkla sınırlı olduğu, Lenin'in bu çağın en ayırt edici özelliğinin meta ihracından öte sermaye ihracı olduğu vurgusu es geçildiği için Çin ya da Rusya'ya emperyalist dememek için bin dereden su getirmektedirler.

Bu yaklaşım karşımıza sık sık kiminde açık kiminde daha gizli bir Çin-Rus yandaşlığı şeklinde çıkar. Bugün ABD'nin asalak-çürümüş-can çekişen kapitalizmin ifadesi olan emperyalizmin cisimleşmiş hali olması diğerlerinin satranç tahtasındaki konumlarını görünmezleştiriyor. Nitekim Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasını NATO'nun kışkırtma politikasına

bağlayarak “onlar böyle yapmasaydı Rusya saldırmazdı” ya da “Ukrayna faşistlerin denetiminde ve açık bir emperyalizm işbirlikçisi” gibi savunularla meşrulaştırmaya çalışabiliyorlar. Solun bu kesimleri arka planda hangi emperyalist hesapların olduğunu bu yaklaşımlarıyla silikleştirir ya da ortadan kaldırırken bazıları açıkça Rusya yandaşlığına kadar vardırıyor işi. Ondan ya da onun güdümünde olan (veya Çin'in) devletlerden “direniş odakları” çıkarıyorlar.

Bu yaklaşıma karşı çıkan ve onların arasında da bu kez başka bazı devrimci çevrelerin bulunduğu bazı aktörler ise bu sefer tam ters kutba savrularak ABD ve Avrupalı emperyalistlerin suçlarını neredeyse görünmezleştirecek düzeyde bir çubuk bükmeye gidiyorlar. Ukrayna'nın işgaline tutum almak bir şeyken bu işgalin hangi emperyalist hesaplarla nasıl kışkırtıldığını ve Rusya'nın da hangi hesaplarla buna savaş açarak tepki verdiğini bütünlük içinde ele almıyorlar. Emperyalizmi işgalden, ilhaktan ibaret gören yaklaşımın bir başka tezahürü de budur. Öyle olmasa, ABD ve Avrupalı emperyalistlerin aparatı konumundaki Ukrayna devletini savunmaya varan bir noktada dururlar mıydı?

Sosyal şovenizmin versiyonları

Emperyalizmi askeri güç, işgaller ve ilhaklarla sınırlı bir olgu olarak ele alıp bunu da ABD'de cisimleştiren ve antiemperyalizmi aslında Anti ABD'cilik sınırlarında ele alan “sol” daki bu eğilimin er ya da geç varacağı nokta sosyal şovenizmdir. Bu zaten en bariz haliyle Ortadoğu'nun dört ülkesince bölüşülmüş Kürdistan mevzusundaki tutumlarda kendisini konuşturuyor. Bu eğilimin karakteristik bir özelliğini de emperyalizm ile kapitalizmi ayrı

şeylermiş, emperyalizm kapitalizmden bağımsız kendinde bir şeymiş gibi ele alması oluşturuyor. Tam da bu nedenle herhangi bir kriz anında egemen ulus devletlerin yanında saf tutacak bir noktaya savrulma potansiyeli taşıyor. Bu eğilimin bayraktarları konumunda olan TKP, TKH, HKP ve Sol Parti gibiler Ortadoğu'daki gelişmeler ve Kürt sorununa yaklaşımlarında bunun bugünden örneğini veriyorlar.

B unlardan biri, haritaların yeniden çizilecek olma ihtimali, bu ihtimallerin ortaya çıkaracağı tehdit ve tehlikeler üzerinden geliştirilen milliyetçilik-ulusalcılık biçiminde tezahür ediyor. TKP'sinden TKH, HKP, Sol Parti gibilerine uzanan bu eğilimin üzerini şöyle bir kazırsanız altından hayasız bir sosyal şovenizm çıkar. Kendilerini “devrimci” olarak tanımlayan irili ufaklı başkaları da girer bu kategoriye. Bunlar durdukları yeri genelde keskin bir antiemperyalizmle ambalajlarlar. Bu antiemperyalizm de aslında anti ABD'cilikle sınırlıdır

Emperyalizm elbette serbest rekabetçi kapitalizmden farklıdır, onun yetkinleşmekle kalmayıp çürüme sürecine girdiği son aşamasıdır. Bu anlamda ondan bir ‘kopuşu’ ifade eder. Ancak bu farklılık onun artı değer sömürüsüne dayanan kapitalizmden özsel olarak da farklı bir sistem olduğu anlamına gelmiyor. Ancak eşitsiz gelişim, hiyerarşi, rekabet, paylaşılmış dünyanın yeniden paylaşılması gibi yapısal özellikleriyle ayrıştığını görmemek anlamına da gelmiyor. Tam da bu nedenle Leninist bir yaklaşım açısından ezilen ulus, ilhak, işgal gibi sorun ve gelişmeler karşısındaki tutum önemli bir turnusoldur. Keza tüm bunlar devrim iddiası taşıyan güçler açısından fırsata dönüştürülmediği, bu çelişkiler üzerinden ittifaklar bina edilmediği

zaman sizi her türlü çarpıklığa açık hale getirir.

Kürtlerden önce kendimize bakalım

Antiemperyalizm dendiğinde akla hemen Kürtlerin emperyalizmle iş birliği yapması ya da yapmaları olasılığının gelmesi ve masaya emperyalizmden önce Kürtlerin yatırılması, Lenin'in gerek emperyalizm tanımı gerek o tanımla ilişkili olarak ezilen ulus sorunlarına yaklaşımını hiç anlamamaktır. "Ezilen ulusların emperyalizmle ittifak yerine devrimin müttefikleri olmaları için neler yapılmalı?" sorusunu es geçerek hedefe ilk olarak Kürtleri çakmak, sosyal şovenizmin eksenine oturtmak dışında bir anlam taşımaz. Bu aynı zamanda devrimi örgütleme iddiasıyla hareket etmekten de vazgeçildiği anlamına gelir.

Bir parantez açarak söyleyelim ki bu yaklaşım elbette ezilen ulusların egemen devletler içindeki işçi ve emekçilerle kardeşliğini baltalayacak, halklar arasındaki önyargıları uçurumlaştıracak, ulusal çıkarlarını merkeze koyup her halükârda ve her biçimde onları savunmayı esas alırken emperyalizmle bile işbirliği yapmakta beis görmeyen ezilen ulus milliyetçiliğine tutum almamak anlamına gelmez. Burada eleştirimiz, emperyalizm ve gerici bölge devletlerinden de önce ezilen ulusun çeşitli sapmalarını, onaylanmayacak tutumlarını merkeze koyan refleksif yaklaşımadır.

Türk tekelci burjuvazisini emperyalist dünya sistemi ve hiyerarşisinden ayırıştırıp emperyalizmi de kendinden şey derekesine indirgeyen eğilimlerin bir dünya ya da bölgesel savaş söz konusu olduğunda Lenin'in sözünü ettiği "savaşı iç savaşa dönüştürmek" ten ziyade "anayurdu savunma", "Misak-ı Milli'yi koruma hatta genişletme" çizgisiyle karşımıza çıkacağı bugünden anlaşılıyor. Nitekim ABD ve Siyonist beslemesi İsrail'in İran'a yönelik saldırısı karşısında alınan tutum bu açıdan çarpıcıdır. Komünistler ve devrimciler haksız savaşlara, emperyalist saldırganlık ve işgal

girişimlerine elbette tereddütsüz karşı çıkar ve onu mahkum ederler. Bu bağlamda İran halkının yanında olmak doğrudur ve zorunludur. Fakat bu tartışmalarda İran molla rejiminin yanında durmak ve dürbünü hemen Kürtler başta olmak üzere ezilen ulus ve azınlıkların kendi kaderlerini tayin yönünde atabilecekleri adımlara çevirmek geleceğe dair bir niyet beyanıdır.

Tekrar belirtmeliyiz ki, ezilen ulusların emperyalizmle işbirliği içinde girişecekleri her pratik tarihsel olarak gerici. Komünistler, halkların düşmanlaşmasını derinleştirecek, emperyalizmin hegemonya savaşlarına yedeklenerek yozlaşacak hiçbir ulusal kurtuluş mücadelesinin yanında saf tutmaz. Bu böyleyken akla ilk ezilen ulusların nasıl bir tutum alacaklarının gelmesi ve onların tutumunun gerici bir savruluşa dönüşmemesi için neler yapılabileceği bile konuşulmadan ilk onların yargılanması da başka bir savrulmadır.

Antiemperyalizm dendiğinde akla hemen Kürtlerin emperyalizmle iş birliği yapması ya da yapmaları olasılığının gelmesi ve masaya emperyalizmden önce Kürtlerin yatırılması, Lenin'in gerek emperyalizm tanımı gerek o tanımla ilişkili olarak ezilen ulus sorunlarına yaklaşımını hiç anlamamaktır. "Ezilen ulusların emperyalizmle ittifak yerine devrimin müttefikleri olmaları için neler yapılmalı?" sorusunu es geçerek hedefe ilk olarak Kürtleri çakmak, sosyal şovenizmin eksenine oturtmak dışında bir anlam taşımaz. Bu aynı zamanda devrimi örgütleme iddiasıyla hareket etmekten de vazgeçildiği anlamına gelir

Kapitalizm ve egemen burjuvaziyle ilişkisi koparılan "anti emperyalizm"

Devrimci saflarda emperyalizm ve onun kolektif savaş-ıç savaş-ışgal

örgütü olan NATO'ya daha doğrusu emperyalizme karşı anti emperyalist duruş genelde onun dışsal bir olgu olarak ele alınması biçiminde dile gelir. Emperyalizm ve onu temsil eden kurumlar sadece işgaller, gerici iç savaşlar-faşist darbeler tezgahlamak, savaş, hammadde kaynaklarını yağmalamak sınırlarında ele alınır. Kapitalizmle ve egemen burjuvaziyle ilişkisini koparan bu "anti emperyalizm" anlayışı, bugün dünyada olup biteni sadece ABD ve bağlaşıklıklarını hedefe koyarak "anlamaya" çalışmaktadır. Bu onları objektif olarak ABD karşısında duran bağımlı kapitalist devletler ya da onun rakibi emperyalist güçlerle aynı eksende durmaya götürür. Emperyalizme karşı mücadelenin kapitalizme karşı mücadeleden ayırıştırılmasının tarihin kritik anlarında "anayurdu savunma" refleksi olarak karşımıza çıkacağı ise sır değildir.

Bu eksene dayanan bir devrimciliğin o kritik anlarda nerelere savrulacağı Lenin'in anlattığı Kautsky'nin tarihsel hikayesinde mevcuttur. Kautsky, 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı karşısında önceden söylediği her şeyi unutup sosyal şovenizmin "ana yurdu savunma" tezinin yanında saf tutar. Savaş harcamalarının onaylandığı parlamento oturumunda çekimser oy kullanarak parti içindeki devrimci kanadı yanında tutmaya çalışarak yapar bunu. Ama tutumunun özü aslında sosyal şovenizmdir. Lenin onun bu tutumunu "tam bir sorumsuzlukla" diye başladığı öfkeli cümlelerle teşhir ettikten sonra aynı Kautsky'nin 1909'da yaklaşan devrimler çağı ve savaş ile devrimler arasındaki ilişki üzerine koskoca bir kitap [İktidar Yolu] yazdığını, 1912'de yaklaşan savaştan devrim adına yararlanılması konusunda Basel Bildirisi'ne imza koyduğunu hatırlatır. "Bu Kautsky bugün sosyal-şovenizmi her yönüyle haklı görüyor, savunuyor ve Plehanov gibi o da bütün devrimci düşüncelerle ve devrimci savaşıma doğru atılan her adımla alay etmede burjuvazi ile birlik oluyor" diye vurgular. "Nereden nereye!"dir durum. Bunun bir anda ortaya çıkmadığıysa açıktır. Oportünizmin en sinsi halleri ya da emperyalizmin ekonomisi ile

siyasetini (ki Kautsky'nin esas ayrım noktası budur) ayırtıran yaklaşımı onu bu noktaya getirmiştir.

Tarihteki “anayurdu savunma” sosyal şoven tezinin bugünkü izdüşümü olan ve kimi bunu oldukça ustalıklı saklayan aktörlerin yarın Kautsky ile aynı noktada buluşmaları sürpriz olmayacaktır. Bu eğilimin en çıplak, en dolambaçsız ifadesi ulusalcı solda dile gelse de düzey ve yansıma biçimleri farklı olsa da bunun potansiyelleri azımsanmayacak bir devrimci çevrede de mevcuttur.

Diğer eğilim ise liberal kesimlerin eğilimidir. Onlar mesela emperyalizmin İran'a yönelik saldırılarını çarpık emperyalizm yaklaşımlarıyla neredeyse alkışlayacaklardı. Fakat bu böyleyken diyelim ki Türkiye bu haritaların yeniden çizilmesinde pay alacak olsa ne yaparlardı diye düşünmeden edemiyor insan. Tarihte de kanıtlanmış bir gerçektir: Liberaller milliyetçi-ulusalcıların karşı kutbuymuş gibi görünse de özünde tersten gelerek emperyalist müdahalelerden sınıfsal karakterlerine de uygun olarak pay kapma siyasetinin yedeğine düşmüşlerdir. Bu sınıfsal bir reflekstir çünkü. Tıpkı Rusya'da 1. Emperyalist Paylaşım Savaşı döneminde anarşist ve liberallerin izlediği ve en çıplak ifadesini Vandervelde gibi isimlerde ve “şimdi bütün mücadeleler tatil edilmelidir” yaklaşımında bulan eğilim gibi...

Emperyalizmi Kautskist yaklaşımdan farklı ele aldığını iddia eden ancak onun ekonomist yaklaşımından özünde çok da uzak durmayan ara bir antiemperyalist yaklaşım daha vardır. Bu yaklaşımın çubuğu büküldüğü nokta onun sömürü ruhu ve bunun üzerinden bir dünya sistemi olduğu vurgusudur. Bu düz yaklaşım, eşitsiz gelişmeyi, hiyerarşik işbölümü ve rekabeti, paylaşılmış dünyanın yeniden paylaşılması-kriz diyalektiğini ve dolayısıyla savaşın bir tercih değil yapısal özelliklerin ortaya çıkaracağı bir sonuç olup ondan devrimci bir tarzda yararlanma konumlanışını silikleştirir.

Bu çizginin ayırt edici özelliği Kautsky'de olduğu gibi emek-

sermaye çelişkisinin nasılsa evrimsel bir tarzda olgunlaşıp bir dünya gerçeği haline geldiği emperyalizm koşullarında üretimin

Tarihteki “anayurdu savunma” sosyal şoven tezinin bugünkü izdüşümü olan ve kimi bunu oldukça ustalıklı saklayan aktörlerin yarın Kautsky ile aynı noktada buluşmaları sürpriz olmayacaktır. Bu eğilimin en çıplak, en dolambaçsız ifadesi ulusalcı solda dile gelse de düzey ve yansıma biçimleri farklı olsa da bunun potansiyelleri azımsanmayacak bir devrimci çevrede de mevcuttur

toplumsallaşmasının da eninde sonunda bir mecburiyet haline geleceği beklentisidir. Dolayısıyla savaşa müdahil olup iç savaşa dönüştürmenin, güç kaybetmenin aleminde yoktur! İşçi sınıfını ekonomik talepler temelinde örgütlemeyi esas alan bu yaklaşım, onu emperyalist dünya gerçeğinden koparıp bir fanusa hapsetmekle meşguldür. Ona göre bu fanus nasılsa bir gün emperyalizmin sosyalizme evrilmesiyle ortadan kalkacaktır. Bu Uvriyerist-ekonomist yaklaşımın en tipik temsilcileri Troçkist akımlardır. Lenin'deki devrimci ruhtan uzak, evrimci bir bekleyişin ifadesidir bu. Gideceği son nokta, evet Kautsky'nin ultra emperyalizm yaklaşımıdır.

Lenin'in Emperyalizm tahlili günceldir

Tüm bu yaklaşımların emperyalizm kavrayışlarıyla doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Bu açıdan da Lenin'in *Emperyalizm* kitabının ve bu temeldeki yaklaşımlarının geçerliliğinin bir kez daha sınındığı bir dönemden geçiyoruz. Emperyalizm anlayışlarının da o dönemden bu yana pek bir değişim yaşamadığını görüyoruz.

Biliniz, Lenin *Emperyalizm* kitabını 1916'da sürgündeyken ve pratik bir mücadele kılavuzu olmasını merkeze koyarak alelacele yazmıştır. Elbette

öncesinde bir hazırlığı vardır ama yazarken ayrıntılı bir inceleme yapma koşulları yoktur. Konuya dair o zamanın liberal burjuva aydınlarından Hobson ve Hilferding'in çalışmalarından yararlanır. Verilerin hemen tümü bu iki ismin çalışmalarından aktarılmış verilerdir. Onlardan farkı, bu verilerden bütünsel ve devrimci bir ideolojik-siyasi mücadele kılavuzu çıkarmasıdır.

Lenin'in kitabı boyunca hedef aldığı isim, o dönem Enternasyonal içinde sözünün ağırlığı olan Kautsky'dir. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin sendikalardan en geniş toplumsal örgütlenme alanlarına kadar oluşturduğu güç onu tüm dünya sosyalist hareketini etkileyecek bir konuma oturttuğu için de Kautsky'nin sözünün ağırlığı katlanır.

Kautsky'ye göre, “*Emperyalizm, büyük ölçüde gelişmiş sınaî kapitalizmin ürünüdür. Onu, sanayileşmiş her kapitalist ulusun, gittikçe daha geniş tarım (italikler Kautsky'nindir) bölgelerini, bu bölgelerde hangi uluslar oturursa otursun, ilhak etmek ya da egemenliği altına almak olarak da tanımlayabiliriz*”dir.

Kautsky'de emperyalizm, sınaî kapitalizmin nicel olarak büyümesi ve pazar ihtiyacı için tarım alanlarını ilhak etmesinden ibarettir. Onun yapısal özelliklerini teğet geçen Kautsky'nin tanımındaki “basitlik” aslında siyasetinin de temelini oluşturur.

Sınaî kapitalizmin büyüdükçe tarım alanlarını ilhak etmesinden ibaret gördüğü emperyalizm tanımında bu ilhak politikasını da yapısal bir eğilim olarak değil tercih olarak görür. Ona göre bu ilhak politikası geçicidir, burjuvazi ondan vazgeçebilir de. Keza o ilhakı, Lenin'in yaklaşımında olduğu gibi tekellerin aslında dünyayı paylaştıkları ve yeniden paylaşmanın söz konusu olduğu yapısal bir özellik olarak ele almaz. Bir tercih, bir yol kazasıdır ilhak onun için, savaş da öyle. O nedenle bu süreçlere müdahale etmek anlamsızdır. Nasıl olsa ultra emperyalizme ulaşacak olan kapitalizmde üretim araçları üzerindeki mülkiyetin bireyselliği ile üretimin toplumsallaşması arasındaki

çelişki er ya da geç başka bir sistemi getirecektir. Dünya tröstleri er ya da geç üretimin olduğu kadar mülkiyetin de toplumsallaşması zorunluluğuyla karşı karşıya kalacaktır. O da o noktada devrimi bekleyecektir!

Savaş politikalarını onaylaması da bu yaklaşımın doğal bir sonucudur. Emperyalizm karşısında tutarlı-devrimci bir ideolojik-siyasi omurgaya sahip olamaması da...

Lenin ise emperyalizmin didik didik ettiği ruhunun yapısal olarak ortaya çıkaracağı her fırsatı devrim lehine kullanmakla meşguldür.

Zaten Lenin de onun yukarıda alıntıladığımız emperyalizm tanımını esas olarak bu noktalarından mahkûm eder ve şunları belirtir:

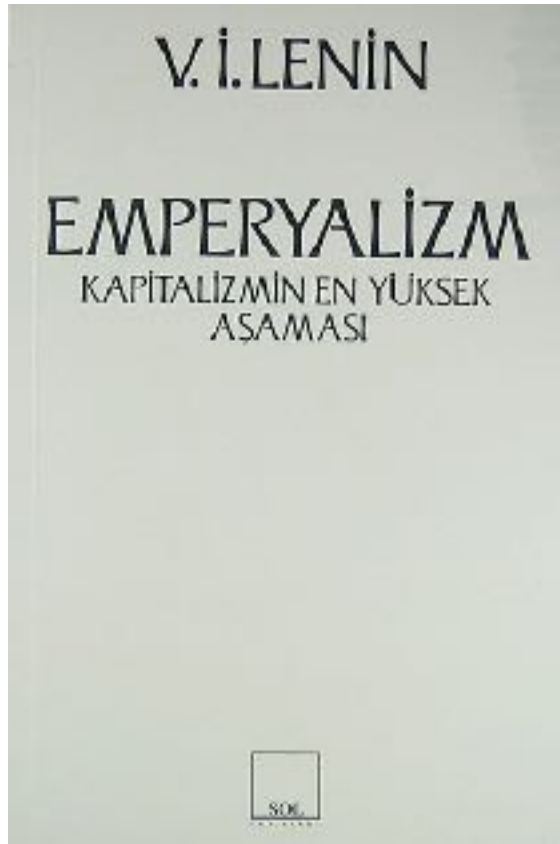
“Asıl olan şu ki Kautsky, emperyalizmin politikasını ekonomisinden ayırmakta; ilhakların mali sermayeye 'tercih edilmiş' bir politika olduğunu ileri sürmekte ve bu politikanın karşısına, güya mümkün olan ve gene mali sermaye temeline dayanan başka bir burjuva politikası çıkarmaktadır. Bundan da ekonomi içinde, tekellerin tekelci olmayabilen, kaba kuvvete başvurmayaabilen, fetih politikası gütmeyeabilen bir politika tarzıyla bağdaşabileceği sonucuna gitmektedir.” (Lenin, a.g.e., s. 110)

Emperyalizmin ekonomisiyle siyasetini birbirinden ayırıp ilhakları mali sermayeye tercih edilmiş bir politika olarak öne süren, bu açıdan mali sermayenin isterse gerici, ilhakçı olmayan başka bir politika da izleyebileceğini (!) iddia eden Kautsky'nin karşısına Lenin bunun neden böyle olamayacağını çarpıcı tezlerle ortaya koyar.

Onun emperyalizm tanımında kapitalizmin serbest rekabetçi döneminin özelliklerinin emperyalizm aşamasında karşısına dönüştüğü ayrım noktası belirleyicidir. Rekabetin yerini tekelin, sınaî sermayenin belirleyiciliğinin yerini banka ve sınaî sermayenin organik olarak bütünleşmesi ve finans kapitali oluşturmasının aldığını vurgular. Bir zamanların burjuvalarının üretimden uzaklaşarak tamamen asalaklaştığının altını çizer.

Sermayenin büyüdüğü oranda başka alanlara sökün etme eğiliminin emperyalizm dönemine has olmadığını söyleyen Lenin, emperyalizm döneminin ayırt edici özelliğinin tekelleşmiş sermayenin kapitalizmi nitel olarak aşan bir dünya ve toplumsal düzen yaratmış olduğudur. İlhakın, işgalin oluşan bu sistemin yapısal özelliği olduğunu, eşitsiz gelişme ve rekabetin bunun temelini oluşturduğunu vurgular.

Kautsky'lerden farklı olarak tek başına emek-sermaye çelişkisinin zaten keskinleşip emperyalizmi sosyalizme teslim olmaya mecbur bırakacağı evrimsel yaklaşımla hareket etmediği için de devrim olanağını daha geniş bir eksenle ele alarak ulusal kurtuluş mücadelelerini, antiemperyalist dinamikleri devrimin müttefiki olarak sahiplenir.

Emperyalizmi, kapitalizmin zaman içinde sınaî temelinde biraz daha gelişerek varmış olduğu bir çeşit niceliksel büyüme hali değil öncekinden niteliksel olarak keskin bir kopuşun adı olarak tanımlayan Lenin'in “ekonomist” olarak tanımladığı Kautsky ise üretimin son kerteye kadar toplumsallaşmasının mülkiyetin tekelleşmesiyle çelişkisinin

keskinleşmesine bel bağlar. Daha doğrusu tarif ettiği ultra emperyalizmde mülkiyete de aslında gerek kalmayacaktır. O nedenle ulusal kurtuluş mücadeleleri, anti emperyalist dinamikler çok da umurunda değildir. “Anayurdu savunma” noktasında durur, emperyalist savaşı iç savaşa dönüştürmek gibi bir zahmete katlanmaz.

Devrimci, uzlaşmaz ve isyancı kopuş zorunluluğu

Kısacası, bugün Türkiye’de gerçekleşecek NATO’nun 36. Liderler Zirvesi dolayısıyla tazelenen antiemperyalizm tartışmaları, Lenin’in Emperyalizm tezlerinin yeniden yeniden okunması zorunluluğunu bir kez daha hatırlatıyor. Çarpık antiemperyalist yaklaşımların oportünizminden kopuşun gerçekleşmediği durumlarda tarihin tekerrür edeceğini unutmamak gerekiyor.

Lenin, oportünizmin savaş karşısında “anayurdu savunma” adı altında kendi burjuvalarıyla aynı zeminde durup özünde savaştan elde edilecek ganimetten düşecek kırıntıların hayalini kurmayı da kapsayan şovenizme-sosyal şovenizme dönüşmesinin sosyalist partilerde yarattığı yozlaşmaya karşı çok berrak bir tutuma sahiptir:

“Birçok kuruluşta önemli yerler işgal eden oportünistlerle savaşımında tek tek olaylar ne kadar güç olursa olsun, çeşitli ülkelerde işçi partilerinin oportünistlerden temizlenmesi hangi özellikleri gösterirse gösterebilir, bu yapılması mutlaka gerekli ve yararlı bir iştir”. Tarih en kritik anlarında özünü daha bütünsel ve utanmaz biçimlerde kusan oportünizmle radikal bir kopuşun zorunluluk ve gerekliliğini, “Reformcu sosyalizm ölüyor ve Fransız sosyalisti Paul Golay’ın deyişiyle yeni doğan sosyalizm ‘devrimci, uzlaşmaz ve isyancı olacaktır’” cümleleriyle ifade eder. Bu kopuşun “devrimci, uzlaşmaz ve isyancı” olduğu kadar sağlam bir ideolojik-siyasi omurgaya oturtulması kaçınılmazdır.

Emperyalist Çürüme ve Barbarlığın Dışavurumu: Palantir Manifestosu

Selçuk Ulu

İçinden geçtiğimiz dönemi emperyalist kapitalizmin genel krizinin yeni bir aşaması olarak adlandırabiliriz. Ancak “genel kriz” kavramını burada salt ekonomik bir daraldan ziyade beş katmanlı bir krizler bileşkesini tarif etmek için kullanıyoruz. **Birincisi** birikim krizi (kâr oranlarının tarihsel düşüşü ve reel sermaye yatırımlarındaki tıkanma), **ikincisi** hegemonya krizi (ABD emperyalizminin tek taraflı liderlik kapasitesinin erozyonu ve yeni güç merkezlerinin yükselişi), **üçüncüsü** devlet biçimi krizi (temsili demokrasinin meşruiyet kaybı ve yönetim aygıtlarının işlevsizleşmesi), **dördüncüsü** yeniden üretim krizi (ekolojik çöküş, toplumsal yeniden üretim maliyetlerinin patlaması) ve **beşincisi** ideolojik meşruiyet krizi (neoliberal söylemin tükenişi, popülist ve otoriter çıkışların çoğalması).

Bu çok katmanlı kriz zemininde, Palantir Technologies’in 2025-2026’da yayımladığı manifesto metinleri -Alex Karp ve Nicholas Zamiska’nın Teknolojik Cumhuriyet (The Technological Republic) kitabı, tekelin Yazılım Tanımlı Savaş (Software Defined Warfare) belgeleri ve ardından dolaşıma sokulan 22 maddelik manifesto- bir teknoloji tekelinin ürün tanıtımından öte emperyalist burjuvazinin krizi yönetme stratejisinin ideolojik-organizasyonel aygıtı olarak iş tutmaktadır. Palantir’in kuruluşundan

Palantir, emperyalist tahakkümün geleneksel biçimlerini (sermaye ihracı, askerî işgal, borç bağımlılığı) veri akışlarının merkezileştirilmesi, algoritmik karar mekanizmalarının küresel ölçekte tekelleştirilmesi ve dijital ontolojilerin dayatılması yoluyla yeniden üreten teknoloji sermayesinin yeni bir biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Burada teknoloji sermayesinin belirleyici özelliği, onun bir üretim faktörü olmasının yanında aynı zamanda toplumsal ilişkileri yeniden şekillendiren, sınıf antagonizmalarını yeniden kodlayan ve devletin egemenlik araçlarına doğrudan müdahil olan bir sermaye fraksiyonu haline gelmesidir

İtibaren geliştirdiği sistemler bu manifestoda ideolojik bir zemine oturtulmakta ve “Batı’nın hayatta kalma mücadelesi”nin merkezine “yazılım tanımlı bir savaş” doktrini yerleştirilmektedir.

Palantir, emperyalist tahakkümün geleneksel biçimlerini (sermaye ihracı, askerî işgal, borç bağımlılığı)

veri akışlarının merkezileştirilmesi, algoritmik karar mekanizmalarının küresel ölçekte tekelleştirilmesi ve dijital ontolojilerin dayatılması yoluyla yeniden üreten teknoloji sermayesinin yeni bir biçimi olarak karşımıza çıkıyor. Burada teknoloji sermayesinin belirleyici özelliği, onun bir üretim faktörü olmasının yanında aynı zamanda toplumsal ilişkileri yeniden şekillendiren, sınıf antagonizmalarını yeniden kodlayan ve devletin egemenlik araçlarına doğrudan müdahil olan bir sermaye fraksiyonu haline gelmesidir.

Bu tezi yedi eksenle ele almak mümkün. Birincisi kâr oranlarının düşme eğilimi ve veri rantı, ikincisi teknoloji sermayesinin devlet aygıtına nüfuzu, üçüncüsü veri sömürgeciliği ve dijital artık-değer üretimi, dördüncüsü araçsal aklın ontolojik tahakkümü olarak Palantir’in “ontolojisi”, beşincisi faşizan eğilimler ve olağanüstü halin kalıcılaşması, altıncısı emperyalist bloklar arası çelişkilerde Palantir’in aracılık işlevi ve yedincisi teknoloji sermayesine karşı mücadele hatları.

Kâr Oranlarının Düşme Eğilimi ve Veri Rantı

Marx’ın Kapital III’te formüle ettiği kâr oranlarının düşme eğilimi yasası, emperyalist kapitalizmde kendisini keskin biçimde göstermektedir. Londra Finans Merkezi’nde 40 yılı aşkın süre çalışmış ve küresel kapitalizm üzerine yaptığı analizlerle tanınan Michael Roberts’in ampirik çalışmalarının gösterdiği gibi küresel ortalama kâr oranı 1980’lerden bu yana sürekli bir düşüş eğilimindedir. 2008 krizi ve COVID-19 pandemisi bu eğilimi yalnızca geçici olarak kesintiye uğratmıştır.

Palantir’in Manifestosu, bu krize yanıt olarak “yazılım tanımlı savaş” kavramını ortaya atar. Tekelin argümanı şudur: Pentagon, Lockheed Martin ve Raytheon gibi geleneksel savunma yüklenicilerine yaptığı gibi bütçesinin yüzde 99’unu fiziksel donanıma (tank, uçak, gemi) harcamaya devam ederse bu sabit sermaye yatırımlarının düşen

getirileri karşısında kârlılık felç olacaktır. Oysa yazılım platformları -bir kez geliştirildikten sonra- neredeyse sıfır marjinal maliyetle ölçeklenebilir ve abonelik geliri yaratabilir.

Burada meselenin doğru anlaşılması için kritik bir ayırım yapmalıyız: Palantir'in yazılımları değer yaratan üretken sermaye değildir; bunlar değere el koyan ve yeniden dağıtan mekanizmalardır. Tekelin Gotham ve AIP platformları, devlet kurumlarına sunduğu "savaş işletim sistemi" karşılığında tekeli rant elde eder. Bu rantın kaynağı üçlüdür: (1) Veriye erişim tekeliinden doğan bilgi rantı, (2) devletin egemenlik araçlarıyla entegrasyonun yarattığı siyasal rant (belirli sözleşmelerin "ulusal güvenlik" gerekçesiyle rekabete kapatılması), (3) ağ etkileri sayesinde büyüyen platform rantı (daha fazla kurum Palantir'i kullandıkça sistem daha da vazgeçilmez hale gelir).

Tekelci teknoloji platformları kâr oranlarının düşme eğilimini ortadan kaldırmaz, yalnızca krizi erteleyen yeni bir biçim yaratırlar. Veri tekellerinin yükselişi sermayenin organik bileşimini dönüştürse de (sabit sermayenin bir kısmı yazılıma kayar), rekabetin zayıflaması ve tekeli fiyatlandırma kâr oranlarını geçici olarak yükseltebilir, ancak sistemsel krizi çöz(e)mez. Palantir'in 2023'te 210 milyon dolar net zarar açıklarken 2024'te 2,87 milyar dolar gelire GAAP (Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri) bazında ancak 210 milyon dolar net kâra ulaşabilmesi -yani yaklaşık yüzde 7'lik bir kâr marjı- bu rant temelli birikim modelinin kırılma eğilimini ve düşen kâr oranları eğilimini tersine çevirmekteki yetersizliğini göstermektedir.

Şu halde Palantir Manifestosu, kapitalizmin kronik krizine militarist-veri temelli bir çözüm önermektedir: Savaşın kendisini veri üreten ve bu veriyi rantlaştıran bir sürekli hareket makinesine dönüştürmek. Ukrayna'da üç yılı aşan bir yıpratma savaşı, Lübnan ve Gazze'de soykırım boyutuna varan vahşet dalgası, İran'a yönelik doğrudan askerî saldırılar bu anlamda bir Ar-Ge laboratuvarı işlevi görmektedir. Burada söz konusu olan teknoloji sermayesinin askerî-endüstriyel kompleksle

Şu halde Palantir Manifestosu, kapitalizmin kronik krizine militarist-veri temelli bir çözüm önermektedir: Savaşın kendisini veri üreten ve bu veriyi rantlaştıran bir sürekli hareket makinesine dönüştürmek. Ukrayna'da üç yılı aşan bir yıpratma savaşı, Lübnan ve Gazze'de soykırım boyutuna varan vahşet dalgası, İran'a yönelik doğrudan askerî saldırılar bu anlamda bir Ar-Ge laboratuvarı işlevi görmektedir

eklemlenmesinin yeni bir aşamasıdır. Artık teknoloji tekelleri yalnızca donanım değil savaşın yönetim biçimini satmaktadır.

Teknoloji Sermayesinin Devlet Aygıtına Nüfuzu

Palantir devlet aygıtına o kadar derinlemesine nüfuz etmiştir ki artık salt bir "tedarikçi" olmaktan çıkmış, devletin görme, bilme ve karar alma kapasitesinin altyapısal katmanı haline gelmiştir. Öyle ki devletin egemenlik araçları (istihbarat, polis, ordu, istatistik kurumları hatta sağlık hizmetleri) doğrudan bir emperyalist teknoloji tekelinin yazılım mimarisi üzerinden işlemektedir.

Teknoloji sermayesinin bu yeni biçimi, devletin kendisini yeniden organize etmesiyle karakterizedir. Palantir devletin farklı birimlerinin veri üretimini ve karar alma süreçlerini kendi ontolojisi etrafında

merkezileştirir. Bu merkezileşme sınıf mücadelesini bastırmanın yeni bir biçimi olarak çıkıyor karşımıza. Artık polis terörü, yoksulluk veya savaş gibi olgular "veriye dayalı" ve "algoritmik" yöntemlerle yönetilirken, bu yöntemlerin kendileri hiçbir denetime tabi değildir.

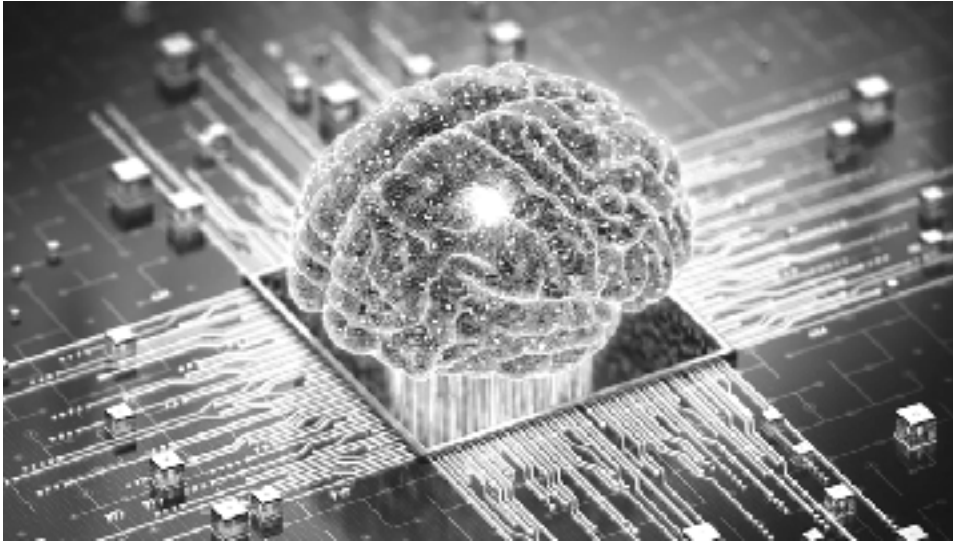
Somut örnekler üzerinden ilerleyelim: Palantir'in Birleşik Krallık'ta NHS ile (Ulusal Sağlık Servisi) yaptığı 330 milyon sterlinlik sözleşme sonrası hastaların verileri tekelin sunucularında işlenmek üzere gönderilmiştir. Parlamento üyelerinin sözleşmenin ayrıntılarını öğrenme çabaları, "ticari gizlilik" ve "ulusal güvenlik" gerekçeleriyle engellenmiştir. ABD'de Palantir, ICE (Göçmenlik ve Gümrük Muhafaza) ile yaptığı anlaşma kapsamında göçmenleri hedef alan tahmine dayalı polislik sistemi işletmektedir. İsrail'de ise Palantir yazılımları Gazze'de hedef belirleme süreçlerinde doğrudan kullanılmıştır.

Bu ilişkiler, teknoloji sermayesinin devlet aygıtını kendi iş modelinin bir parçası haline getirmesinden başka bir şey değil. Teknoloji sermayesi bu süreçte klasik askerî-endüstriyel kompleksin mantığını aşarak devleti bir müşteri olmaktan çıkarıp bir eklenti haline getirmektedir.

Veri Sömürgeciliği ve Dijital Artık-Değer Üretimi

Palantir'in birikim modeli yalnızca devlet sözleşmeleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda veri sömürgeciliği adını verebileceğimiz yeni bir sömürü biçimine dayanıyor. Ancak burada

“veri”nin soyut bir varlık olmadığını, somut emek süreçlerinin ürünü olduğunu akılda bulundurmaliyiz.

Veri dediğimiz şey kendiliğinden oluşmaz. Her veri noktası -bir drone görüntüsü, bir savaş alanı koordinatı, bir hastanın biyometrik kaydı, bir sosyal medya etkileşimi- arkasında bir emek süreci barındırır. Veri etiketleyiciler, moderasyon işçileri, görüntü işleyiciler, savaş alanında veri toplayan askerî personel hatta sıradan kullanıcıların dijital izleri. Bu emek giderek daha fazla dijital artık-değer üretmektedir. Veriyi toplayan ve işleyen emekçiler tarafından üretilen bu artık-değere Palantir gibi tekeller platformlar tarafından el konulmaktadır.

Palantir’in Ukrayna’daki Brave1 Dataroom projesi bu dinamiğin en çarpıcı örneğidir. 100’den fazla şirketin Ukrayna’dan gelen gerçek savaş alanı verilerini kullanarak yapay zekâ modelleri eğitmesine izin verilmektedir. Bu veriler Ukraynalı askerî personel, mühendisler ve sivil gönüllüler tarafından -çoğu zaman hayati risk altında- toplanmakta ve temizlenmektedir. Eğitilen modellerin fikrî mülkiyeti ise Palantir ve iş ortaklarına aittir. Ukrayna, bu süreçte bir deney laboratuvarı olarak kullanılırken Ukraynalı veri işçileri (çoğu zaman Batılı meslektaşlarının maaşlarının onda birine çalışan “yarı-proleter” bir kesim) değer yaratmakta ancak bu değerın kontrolüne sahip olamamaktadır.

Aynı şema Filipinler, Kenya veya Hindistan gibi ülkelerdeki veri etiketleme merkezlerinde moderasyon işçilerinin travmatik içerikleri saniyeler içinde

sınıflandırarak yapay zekâ modellerini beslediği görünmez dijital emek zincirinde de işler. Palantir bu küresel emek zincirinin en üst halkasında, en yüksek katma değeri (yazılım lisansı, veri rantı) ele geçiren bir aktör olarak konumlanmaktadır.

Bu bağlamda dijital egemenlik kavramı emperyalist rekabetin yeni bir eksenini ifade eder. Palantir Manifestosu, “Batı dışı” toplumların kendi verileri üzerinde denetim hakkı olmadığı bir dünya tahayyül etmektedir. “Özgür dünya”nın korunması adına bu dünyanın en mahrem verileri özel bir tekelin elinde toplanmaktadır. Burada teknoloji sermayesi, sömürgeciliğin klasik biçimlerini dijital bir kılıfla yeniden üretmektedir. Artık yalnızca toprak ve hammadde değil veri ve algoritma da emperyalist rekabetin nesnesidir.

Ontolojik Tahakküm, Araçsal Akıl ve Toplumsal Gerçekliğin Yeniden İnşası

Palantir’in belki de en derin ideolojik hamlesi, kendi yazılım mimarisine ontoloji adını vermesidir. Bu salt teknik bir terminoloji değil felsefî bir iddiadır. Bu iddiaya göre toplumsal ve askerî gerçeklik, ancak Palantir yazılımının tanımladığı kategoriler ve ilişkiler içinde anlamlı hale gelir.

Bu iddiayı Marksist epistemolojideki şeyleşme teorisi üzerinden okuduğumuzda Palantir’in ontolojisi, toplumsal ilişkileri -sınıf antagonizmaları, emperyalist çelişkiler, sömür ilişkileri- kendi bağlamlarından kopararak soyut veri

nesnelere dönüştürür. “Düşman” artık tarihsel-siyasal bir kategoridir; Palantir’de bir veri kümesidir. “Tehdit” artık çelişkilerin diyalektiğidir; Palantir’de belirlenmiş bir risk skorudur.

Palantir’in yazılımı tüm toplumsal ve doğal gerçekliği hesaplanabilir, ölçülebilir ve optimize edilebilir nesnelere indirger. Bu indirgeme, tahakkümün yeni ve daha etkili bir biçimidir. Artık birileri sizi doğrudan zorla bastırmaz; sizi bir veri modelinin içinde önceden “riskli” olarak tanımlar ve bu tanımlama sizi hapse, sınır dışı etmeye veya hedef listesine sokar.

Soyut düşünme biçimlerinin meta mübadelesinin somut pratiklerinden doğduğu gerçekliği Palantir örneğinde yeni bir boyut kazanmıştır. Palantir’in ontolojisi kuşkusuz

Dijital egemenlik kavramı emperyalist rekabetin yeni bir eksenini ifade eder. Palantir Manifestosu, “Batı dışı” toplumların kendi verileri üzerinde denetim hakkı olmadığı bir dünya tahayyül etmektedir. “Özgür dünya”nın korunması adına bu dünyanın en mahrem verileri özel bir tekelin elinde toplanmaktadır. Burada teknoloji sermayesi, sömürgeciliğin klasik biçimlerini dijital bir kılıfla yeniden üretmektedir. Artık yalnızca toprak ve hammadde değil veri ve algoritma da emperyalist rekabetin nesnesidir

kapitalist üretim ilişkilerinin bir yansımasıdır ancak bu ilişkileri doğallaştırarak tarihsel-sınıfsal bağlamından kopartır. Dolayısıyla Palantir aynı zamanda ideolojik aygıt işlevi gören bir yazılım mimarisidir. Kendi eylemlerinin anlamını bu yazılımın terimleri içinde kavramayı öğretir.

Palantir’in “ontoloji” iddiası bu yüzden epistemik bir şiddet biçimidir. Sınıf mücadelesini, emperyalist savaşları ve sistemik krizleri “veri yönetimi” ve “risk azaltma” teknik meselelerine indirgeyerek bu

olguların politik doğasını gizler. Kapitalist tahakküm teknik zorunluluk olarak görünür hale gelir. Teknoloji sermayesinin ideolojik etkisi tam da buradadır. O, tahakküm ilişkilerini teknik terimlerle ifade ederek onları sorgulan(a)maz kılar.

Olağanüstü Halin Kalıcılığı ve Faşizan Eğilimler

Palantir'in Manifestosu klasik bir faşist hareket değildir. Ancak faşizmin teknik altyapısını oluşturan dijital yönetim biçiminin paradigmatik bir örneğidir. Palantir kahverengi gömleklerle sokaklarda yürümez ama olağanüstü halin kalıcılığını mümkün kılan teknolojileri sağlar.

Emperyalist kapitalizmin genel krizi, burjuvazinin "demokratik" mekanizmaları "etkisiz" bularak daha doğrudan, daha hiyerarşik ve daha şiddet içeren yönetim biçimlerine yönelmesine neden olmaktadır. Palantir'in yazılımları bu yeniden yapılandırılan yönetim biçiminin gözlem, sınıflandırma ve müdahale araçlarını sağlar.

Karp'ın Manifestodaki "Yumuşak güç çağı sona eriyor", "Ahlaki üstünlük yetmez" ve bazı kültürlerin "gerici" olduğu yolundaki ifadeleri liberal hayallerin terk edilmesine işaret etmektedir. Önerilen şey yapay zekâ temelinde sürekli bir "hayatta kalma" mücadelesi, ölüm-kalım ekseninde tanımlanmış bir siyasettir. Bu, düşmanın sürekli olarak yeniden üretildiği bir ontolojidir. Palantir, emperyalist sermayenin kitleler üzerindeki denetimini dolaylı, teknik ve veriye dayalı bir şiddet biçimiyle yeniden kurmaktadır.

Emperyalist Bloklar Arası Çelişkilerde Palantir

Palantir Manifestosu'nun en sık atıf yaptığı antagonist çelişki doğrudan Çin'dir. Karp, "Ya biz baskın oyuncu olacağız ya da Çin. Ve kurallar kimin kazandığına bağlı olarak belirlenecek" demektir. Bu ifade, rekabetçi bir söylemden fazlasıdır. Palantir'in iş modelinin ideolojik zeminine işaret ediyor. Çin tehdidi büyüdükçe Batılı devletlerin Palantir gibi "güvenilir" teknoloji

sağlayıcılarına ihtiyacının artacağını vurgulamış oluyor.

ABD-Çin çelişkisini sistemler arası bir çatışma olarak değil emperyalist bloklar arası bir hegemonya krizi olarak kavramak gerektiğini hatırlatmış olalım. Çin, dünya pazarının ayrılmaz bir parçası, küresel üretim zincirlerinin merkezlerindendir. ABD sermayesi için hem devasa bir pazar hem de stratejik bir rakiptir. Çin'in yükselişi kapitalizmin küresel ölçekte yeniden örgütlenmesinin bir ürünüdür, onun "dışında" gelişen bir olgu değil.

Bu bağlamda Palantir'in Çin karşıtlığı emperyalist rekabeti ideolojik olarak kodlama işlevi görüyor. "Teknolojik Cumhuriyet" söylemiyle Çin'in "otokratik teknoloji" ile ABD'nin "özgürlükçü teknoloji" arasında bir karşıtlık kuruyor. Oysa her iki model de kapitalist birikim mantığı içinde işler; fark, devlet-sermaye ilişkisinin

biçimsel örgütlenmesindedir. Palantir'in temsil ettiği teknoloji sermayesi biçimi ile Çin'in devlet kapitalizmi arasındaki çatışma tek kutuplu dünyadan çok kutuplu emperyalist rekabete geçişin bir ifadesidir.

AB ile ABD arasındaki gerilimler de bu tabloya dahildir. İngiltere'nin Palantir'e milyarlarca sterlinlik sözleşme vermesine karşın "egemen teknoloji" ihtiyacından söz edilmesi emperyalist bloklar içindeki kırılmaları göstermektedir. Palantir bu kırılmaları yöneten ve ABD emperyalizminin çıkarlarını teknolojik-askeri bir araç olarak

ABD-Çin çelişkisini sistemler arası bir çatışma olarak değil emperyalist bloklar arası bir hegemonya krizi olarak kavramak gerektiğini hatırlatmış olalım. Çin, dünya pazarının ayrılmaz bir parçası, küresel üretim zincirlerinin merkezlerindendir. ABD sermayesi için hem devasa bir pazar hem de stratejik bir rakiptir. Çin'in yükselişi kapitalizmin küresel ölçekte yeniden örgütlenmesinin bir ürünüdür, onun "dışında" gelişen bir olgu değil

örgütleyen bir broker işlevi görmektedir. Teknoloji sermayesi bu süreçte klasik emperyalist rekabetin yeni bir silahı haline gelmektedir. Artık ülkeler yalnızca ordularıyla değil veri altyapıları ve algoritmik kapasiteleriyle de savaşmaktadır.

Teknoloji Sermayesine Karşı Mücadele Hatları

Palantir Manifestosu'nun yarattığı karanlık tabloya rağmen sınıf mücadelesi açısından yeni olanakları da kavramak durumundayız. Manifesto, savaşın rutinleşmesini veri analitiğiyle meşrulaştırarak aslında emperyalist savaşların doğasını daha da görünür kılmaktadır.

Palantir'in NHS gibi kamu hizmetlerine sızması sağlık hakkının metalaştırılmasına karşı mücadeleyi somutlaştırmaktadır. İngiltere'de British Medical Association (BMA) ve Foxglove gibi kampanyalar NHS-

Palantir sözleşmesinin iptali için hukuki ve siyasi mücadele vermektedir. Bu mücadele salt “veri gizliliği” talebinin ötesine geçerek kamu hizmetlerinin özel tekel sermayesine peşkeş çekilmesine karşı bir direniştir.

Öte yandan Palantir’in İran’da, Filistin’de ve Ukrayna’da kullandığı sistemlere karşı yükselen sesler, algoritmik sömürgeciliğin etik ve siyasi sınırlarını tartışmaya açmaktadır. Birleşmiş Milletler Özel Raportörü’nün Palantir’i “hukuka aykırı güç kullanımını teşvik eden” tekeller arasında sayması uluslararası kamuoyundaki farkındalığın basıncıyla olmuştur.

Bu mücadelelerde temel mesele teknoloji karşıtlığı değil teknolojinin sınıf çıkarlarına tâbi kılınması olmalıdır. Yapay zekâ ve veri analitiği kapitalist üretim ilişkileri içinde kaçınılmaz olarak tekelci rant ve gözetim tahakkümü araçlarına dönüşür. Ancak aynı teknolojiler farklı bir toplumsal örgütlenme içinde bambaşka işlevler görecektir.

Teknoloji sermayesine karşı mücadele, Palantir’in “ontolojik” iddiasını teorik olarak reddetmenin yanında onun maddi temellerini parçalamakla başlar. Bu mücadelenin somut hatları şunlar olacaktır: Veri üreten emekçilerin (etiketleyiciler, moderasyon işçileri, lojistik çalışanları) kendi ürettikleri artık-değere el koyan platformlara karşı sendikal örgütlenmesi ve uluslararası dayanışması; Savaş teknolojilerinin üretiminde çalışan mühendis ve teknisyenlerin, bu teknolojilerin işlediği cinayetleri durdurmak için iş bırakma ve sabotaj eylemleri örgütlemesi; Devlet aygıtının Palantir gibi tekeller tarafından işgal edilen dijital altyapısının burjuva devleti yıkıldıktan sonra işçi konseylerinin kolektif kontrolüne alınması ve üretim araçlarıyla birlikte toplumsallaştırılması; Emperyalist rekabetin her biçimine karşı ezilen halkların özgürlük mücadeleleriyle birleşen proletarya enternasyonalizminin inşası.

Emperyalist kapitalizmin krizleri aynı zamanda devrimci fırsat pencereleridir. Palantir Manifestosu kapitalizmin kendini yeniden üretmek için ne denli çaresiz ve ne denli barbarlığa mahkûm olduğunu göstermektedir. Bu çaresizlik aynı zamanda sistemin kırılabilirliğini de ifşa ediyor. İşçi sınıfı ve ezilen halkların örgütlü güçleri bu kırılabilirliği kendi lehlerine çevirebildikleri oranda “Teknolojik Cumhuriyet”in karanlık vizyonu yerini teknolojinin gerçekten özgürleştirici bir projeye hizmet ettiği bir geleceğe bırakacaktır.

Palantir’in Manifestosu, vahşi düzenin kendi krizini yönetme çabasının bir ürünü olarak çıkıyor karşımıza. Buna karşılık bu metin aynı düzenin yıkım sürecinin bir ürünüdür. Yıkım ne kadar derinse yaratıcı tepkilerin de o kadar güçlü olması, örgütlü güçlerin gelecek tahayyülünü günün mücadelesini güçlendirip zenginleştirmesine bağlı olarak şekillenecektir. Palantir’in parlayan ekranları emperyalist barbarlığın çırpınılarını yansıtmaktadır. Bu çırpınının aynı zamanda bir sonun başlangıcı olması

için, emperyalist teknoloji sermayesine karşı örgütlü sınıf mücadelesini büyütmek bugünün görevidir.

Kaynakça:

-Adorno, T. W. & Horkheimer, M. (2010). Aydınlanmanın diyalektiği: Felsefi fragmanlar (N. Ülner & E. Ö. Karadoğan, Çev.). Kabcı Yayınevi.
-Fuchs, C. (2021). Dijital kapitalizm çağında Marx’ı yeniden okumak (D. Saraçoğlu, Çev.). NotaBene Yayınları
-Karp, A. C., & Zamiska, N. W. (2025). The technological republic:

Emperyalist kapitalizmin krizleri aynı zamanda devrimci fırsat pencereleridir. Palantir Manifestosu kapitalizmin kendini yeniden üretmek için ne denli çaresiz ve ne denli barbarlığa mahkûm olduğunu göstermektedir. Bu çaresizlik aynı zamanda sistemin kırılabilirliğini de ifşa ediyor. İşçi sınıfı ve ezilen halkların örgütlü güçleri bu kırılabilirliği kendi lehlerine çevirebildikleri oranda “Teknolojik Cumhuriyet”in karanlık vizyonu yerini teknolojinin gerçekten özgürleştirici bir projeye hizmet ettiği bir geleceğe bırakacaktır

Hard power, soft belief, and the future of the West. Crown Currency.
Not: Kitabın henüz resmi bir Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Palantir CEO’su Alex Karp ve yardımcısının, şirketin siyasi projesini ve Batı’nın teknolojik geleceğine dair vizyonunu detaylandığı ana eserdir.

-Palantir Technologies

[@PalantirTech]. (2026, Nisan). The technological republic: 22-item manifesto on hard power and the future of the West [Tweet]. X. x.com
Not: Kitabın temel argümanlarından yola çıkarak Nisan 2026’da Palantir’in resmi X hesabından 22 madde halinde yayımlanan ve dünya genelinde büyük yankı uyandıran siyasi manifestodur.

-Lenin, V. İ. (1998).

Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması (C.

Süreya, Çev.). Sol Yayınları.

-Marx, K. (2015). Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi (Cilt 3) (M. Selik & Erkin Özalp, Çev.). Yordam Kitap.

-Sohn-Rethel, A. (2011). Zihin emeği, kol emeği: Epistemoloji eleştirisi (A. D. Temiz, Çev.). Metis Yayınları.

-Zuboff, S. (2019). Gözetleme kapitalizmi çağı: Gücün yeni sınırında insan geleceği için mücadele (B. Cezar, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Batı Marksizmi'nin Kavalcılarını Kimler Nasıl Yemlemiş

Oya Açıan

“Zalimin elindeki en güçlü silah ezilenin zihnidir.” (Steve Biko)

Emperyalistlerin Sovyet Devrimi'ne karşı yok edici faaliyetleri ve komplolarının tarihi genel hatlarıyla biliniyor. Bunların tümü çok ağır bedellerle de olsa püskürtüldü.

Marksizm'i ortadan kaldıramıyorsanız onun devrimci ruhunu öldürmeye çalışırsınız, açıklayıcı gücünü, toplumsal olarak dönüştürücü kapasitesini dumura uğratarırsınız. Emperyalist Kuram Endüstrisine yol gösteren temel stratejik ilke budur: “Gerçek Marksistleri yenemiyorsan, piyasayı ucuz taklitleriyle doldur, onları her yönden destekle ve rakiplerini ‘zaman tüneline kalmış’ olarak geçersiz kıl!”

Dünya burjuvazisi, bu işçi devrimini boğmak için 1920-1930 arası tam bir işbirliği halinde saldırıya geçti. Çiçeği burnundaki işçi sınıfı iktidarına karşı 14 ülkenin desteğiyle açılan İç Savaş saldırganlığı, sosyalizmi köktenmeden boğmak için atılan ilk adımdı. Ne var ki, 1918 yılında başlayıp 4 yıl süren İç Savaş Sovyet proletaryasının zaferiyle sonuçlandı. Devrimci proletaryanın iktidarına ve sosyalizme karşı düşmanlık İç Savaş sonrasında da devam etti. Bu kez ekonomik ve siyasi abluka ve tabii ki sabotaj ve provokasyonlar örgütlemek öne çıktı. Batılı emperyalistler ve devrilmiş sömürücü sınıflar, yarattıkları her fırsatta yitirdikleri cennete tekrar kavuşma rüyalarını gerçekleştirmek için her yolu ve fırsatı kullandılar.

1930'ların sonuna doğru bu kez Hitler'i Moskova üzerine yönlendirmenin yolunu aramaya başladılar. Bu alçakça planın başını İngiliz ve Fransız emperyalistleri çekiyordu. Münih teslimiyeti bu planın ürünüydü. Gerçi Hitler Doğu'dan önce Batı'ya yöneldi. Fransa dahil bütün Batı Avrupa'yı ve İskandinav ülkelerini işgal etti,

Londra'nın tepesine bombalar yağdırdı. Buralarda kazandığı nispeten kolay ve hızlı başarıların yarattığı baş dönmesinin etkisiyle de yönünü sonradan SSCB'ye döndü ama hak ettiği dersi orada aldı. Stalin yoldaşın önderlik ettiği Sovyet halkları ve Kızıl Ordu 22 milyon evladını yitirme pahasına sosyalizmi yıkmaya yeminli faşist sürülere dur demekle kalmadı onları Berlin'e kadar kovalayarak Reichtag'ın tepesine kızıl bayrağı dikti.

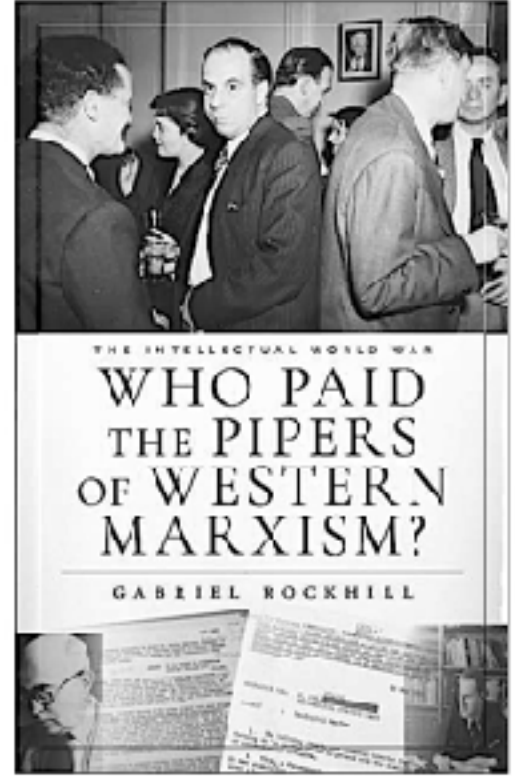
Burjuvazinin deneyimlerinden çıkardığı dersler

Emperyalistler -özelde de ABD- İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonra biriktirdikleri tecrübelerden de ders çıkararak her zaman silahlarla cepheden bir saldırıya geçmek yerine kaleyi içten fethetmeye soyundular. Özellikle Stalin yoldaş ve SSCB'nin şahsında Marksist dünya görüşünü, sosyalizmi, devrim yapma fikrini, iktidarı ele geçirerek yeni bir toplumsal düzen kurma amacını itibarsızlaştırmaya soyundular. Marksizm'i ve komünizm idealini yasaklayıp bastırmaya çalışmaktansa onun devrimci ruhunu öldürmeye giriştiler. Örgütlü ideolojik bombardıman, Rockefeller ve Ford Vakfı gibi sermaye örgütlerinin fonları, üniversite ağları, kültürel programlar, araştırma bursları üzerinden yürütüldü. Bu ağ içinde CIA'nın paravanı Kültürel Özgürlük Kongresi (CCF) ve Amerikan Kültürel Özgürlük Komitesi gibi doğrudan doğruya istihbarat örgütleriyle bağlantıları açığa çıkan kurum, vakıf, üniversite ve medya organlarına daha sonra değineceğiz.

Bu çerçevede, 1950'lerden başlayarak komünizmi, Marksizm'i itibarsızlaştırmak için kolları sıvayan ve daha önce denemediği yöntemleri devreye sokan dünya burjuvazisinin çevirdiği dolapları ifşa eden iki kitaptan söz edeceğiz. Gerçi bu konuda yayınlanmış başka etkileyici çalışmalar da var. Buna Domenico Losurdo'nun 2024 yılında yayınlanan Batı Marksizmi: Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü, Nasıl Yeniden Doğabilir? kitabını örnek verebiliriz.

Konuya ışık tutan iki kitap

Bunlardan ilki, Fransa Bilimsel Araştırmalar Merkezi (CNRS)'nde araştırma müdürlüğü yapan sosyolog Pierre Gremion'un 10 yıllık araştırması sonucunda hazırlanmış: Intelligence de l'anticommunisme (Antikomünist Bilinç). Kitap, Le Congrès pour la liberté de la culture à Paris (Paris'te Kültüre Özgürlük Kongresi) alt başlığını taşıyor ve ABD'nin tasarrufuyla hazırlanan Kültüre Özgürlük Kongresi'ni ve bu kongrenin faaliyetlerini gözler önüne seriyor.

Kitabın ana tezi şu: İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 'Soğuk Savaş' dönemi diye adlandırılan süreçte dünya çapında, özel olarak da Avrupa'da entelektüellerin ABD önderliğinde nasıl örgütlenip antikomünist kampanyaya katıldıkları, 1947 yılında başlayan bu kampanyanın yürütülmesinde hangi yöntem ve araçların kullanıldığı, yine kampanyanın yürütülmesinde hangi ülke hükümetlerinin ne tür destek ve olanaklar sunduğu ve uyguladıkları yöntemler sonucunda ideolojik soğuk savaşta nasıl başarı elde ettikleri... Kitap bütün bu süreci tanıklar ve resmi belgelere (incelenmesinde

sakınca görülmeyen Amerikan gizli servis arşivleri) başvurarak kanıtlıyor.

‘Soğuk Savaş’ döneminde entelektüellerin pek çoğu bazıları açıktan-dolaysız yöntemlerle çoğu ise dolaylı ve karmaşık ödül-tecrit mekanizmaları aracılığıyla sisteme kazanılmıştı. Amerika’nın başını çektiği bu antikomünist aydın örgütlenmesinin resmi kurumunu ise Kültüre Özgürlük Kongresi oluşturuyordu. Avrupa’da yürütülen antikomünist aydın faaliyetinin ideolojisi ve kültürel politikası bu kongre adına ve onun çatısı altında yürütülmüştü.

Yazar kitabın yazılma serüvenini ise şöyle özetliyor:

"Baştaki amacım, bu türde bir kitap hazırlamak değildi. Anti totaliter aydınları konu alan ve özellikle de Alexandr Soljenitsin’in Fransız aydınları üzerindeki etkisine ve onun eserlerine dair bir araştırma yapmak niyetindeydim. Fakat işin içine girince karşıma hiç dokunulmamış ve işlenmemiş dev gibi bir alan çıktı: İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika’nın Avrupa’da izlediği ideolojik ve kültürel alandaki politikası. Daha önce de başka bir konu için yaptığım bir araştırmada Kültüre Özgürlük Kongresi’nden bahsedildiğine rastlamıştım. İkinci çalışmamda da bu kongrenin izine rastladığımda diğer projemi bir tarafa bırakıp kendimi tamamen bu alandaki araştırmaya verdim".

Rockhill, 1950’lerden beri dünyanın dört bir yanında hayata geçirilen anti-komünist kampanyanın soyut ve anlaşılabilir kavramlar setiyle akademileri mekan eylemiş entelektüellerin tedrisatından geçmiş olduğu için Batı Marksizmi’nin karmaşık diline aşina. Neyin neden söylendiğini, vurgularını ve atıflarını bu sayede rahatlıkla deşifre edebiliriz

Kongrenin ilk toplantısı Berlin’de yapılmış, 21 ülkeden toplam 118 aydın ve politikacı katılmıştır. Her daldan ve her alandan tanınmış aydın ve politikacıların davet edildiği

kongreye katılanların yüzde 40’ını ABD’den gelenler oluşturmaktadır. Kongre öncesinde bir komite oluşturulur ve komitede eski komünistlerin yer almasına öncelik tanınır. Yürütme kurulu ise Sovyetler Birliği’nden kaçıp Amerika’da ya da Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan eski komünistlerden, komünist olmayan antifaşist ve anti Nazi direnişçilerden, Sovyetler Birliği veya halk cumhuriyetlerinde yaşayan antikomünist aydınlardan ve Avrupa ve ABD’deki devlet yanlısı ya da tarafsız gözükten liberal aydınlardan oluşturulur.

Batı Marksizmi’nin Kavalcılarını Kim Finanse Etti?

Asıl yoğunlaşacağımız ikinci kitap ise Gabriel Rockhill’in “Who Paid the Pipers of Western Marxism?” -Batı Marksizmi’nin Kavalcılarını Kim Finanse Etti? başlıklı kitabı.

Gabriel Rockhill Villanova Üniversitesi’nde Felsefe Profesörü. Paris 8 Üniversitesi ve Atlanta’daki Emory Üniversitesi’nde doktora yapmış. Başarılı bir akademisyen olarak kaleme aldığı çalışmaları hem Amerika Birleşik Devletleri’nde hem de Fransa’da birçok yayın organında yayınlanmış.

Üç kitap olarak planladığı bir serinin bu ilk kitabı, 1920-1930’lar arası Sovyet Devrimi’ne yönelik imha savaşının, Marksizm’e ve komünizme dönük ideolojik savaşın özü ve amacı hiç değişmeden farklı araçlar ve geniş bir entelektüel yelpazenin kullanılmasıyla 1950’lerden itibaren nasıl biçim değiştirdiğini adeta gözümüze sokuyor. CIA belgelerinin yanı sıra çok geniş bir arşiv çalışmasına dayanarak kaleme alınan kitabın İngilizce orijinali toplam 416 sayfa. Kapsam olarak çok geniş. O nedenle bu makalemizde ancak temel doğrultusunun altını çizerek ve verdiği belli örneklerle değinebileceğiz.

Gabriel Rockhill kitabı yazma nedenine yol açan çarpıcı bir olayı anlatarak başlıyor söze: 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası kendisinden bu gelişme üzerinde eleştirel kuram ışığında bilgilendirici bir konuşma yapması istendiğinde, “Yetersiz

olduğumu söylemek iyimserlik olurdu” diyor. Bu konuda çeşitli felsefecilere dayanarak soyut bir senaryo yazabileceğini, fakat tam bu noktada aynada kendini gördüğünü söylüyor: “Tamamen işe yaramaz bir entelektüelin görüntüsü.” Üstelik Rockhill 11 Eylül 2001’e kadar Jacques Derrida’nın öğrencilerinden biri olarak yüksek lisansını yeni tamamlamış, Alain Badiou’nun danışmanlığında doktorasını yapıyordu. Neye uğradığını şaşırmış haldeydi, kendi gerçekliğiyle yüzleşince ayırdına vardığı sonuçları paylaşmakta bir beis görmemişti:

Theodor Adorno

“Paris’teki en seçkin kurumlarda yıllarca aldığım ciddi bir eğitimden sonra emperyalizm ve içinde yaşadığım jeopolitik dünya hakkında cahildim. Hiçbir işe yaramayan şeyler hakkında o kadar çok şey biliyordum ki, dünyada en önemli olan şey, insanlığın ve gezegenin çoğunluğu için kelimenin tam anlamıyla bir ölüm kalım meselesi hakkında ise hiçbir şey bilmiyordum. Tüm sınavları en yüksek notları alarak geçmiş, mümkün olan en yüksek akademik unvanları almıştım; ama gerçekte ne öğrenmiştim? Bana öğretilen şey emperyalist cehaletti.” (abç) Rockhill’in kafasına dank eden gerçek, onu şimdiye dek öğrendiği her şeyi sorgulamaya yöneltmiş. Sadece gizliliği kaldırılmış resmi belgeleri ve yazışmaları incelemekle kalmamış, farklı dillerde yayınlanmış kaynakları da bir araya toplamış.

1950'lerden beri dünyanın dört bir yanında hayata geçirilen anti-komünist kampanyanın soyut ve anlaşılabilir kavramlar setiyle akademileri mekan eylemiş entelektüellerin tedrisatından geçmiş olduğu için Batı Marksizmi'nin karmaşık diline aşina. Neyin neden söylendiğini, vurgularını ve atıflarını bu sayede rahatlıkla deşifre edebiliyor.

İdeolojik savaşın kalbi psikolojik savaş

Rockhill, kitabında dile getirdiği çok sarsıcı bütün tez ve iddialarını kaynaklarını göstererek somut verilere dayandırıyor. Soğuk Savaş'ın henüz başlarında ABD'nin istihbarat örgütleri tarafından inceden inceye planlanıp adım adım hayata geçirilen ideolojik savaşın arka planı ve kullanılan yöntemleri çok sarsıcı biçimde sergiliyor. Operasyon "Psikolojik Savaş" olarak tanımlanıyor ve bütün hareket planı da bu belirlemeye uygun olarak şekillendiriliyor:

"Psikolojik savaş bir silahtır. Uçak, 155 milimetrelilik top, Patton tankı ve bazuka nasıl birer silaha, psikolojik savaş da öyledir. Psikolojik strateji ayrı bir eylem biçimi değil, ekonomik, askeri ve siyasi tüm politikalarımızın ve programlarımızın ayrılmaz bir bileşenidir." (Amerika Birleşik Devletleri Stratejisinin Psikolojik Yönleri: Panel Raporu, Kasım 1955, Dwight D. Eisenhower: Başkanlık Kayıtları, Beyaz Saray Merkezi Dosyaları, 1953-1961, Klasör Nelson Rockefeller, Dwight D. Eisenhower Kütüphanesi.)

Rockhill'in tıpkı sinema, müzik, oyun endüstrisi vb. gibi Emperyalist Kuram Endüstrisi olarak tanımladığı sistemin (mekanizmaların) kuruluş amacını, resmi belgelerden aktardığı şu iki alıntı fazla yorum gerektirmeyecek açıklıkta gözler önüne seriyor:

"Doktriner (ideolojik) savaş, psikolojik savaşımızın merkezî bir unsurudur ya da öyle olmalıdır." (Doktriner (İdeolojik) Savaş Paneli (Psikolojik Strateji Kurulu [PSB]) için Geçici Görev Tanımı Hakkında Not, 14 Kasım 1952)

"Komünist ideolojiye yönelik saldırılar, Marksist terimlerle geliştirilmelidir. Bu saldırının iki ana

kolu olacaktır: (1) sistemin temel önermelerine, yani materyalizm, diyalektik vb. yönelik saldırılar ve (2) Marx'ın Stalin döneminde uğradığı bozulmaya yönelik saldırılar -bu kez Marksist terimlerle, ancak temel önermelerin doğru olduğu varsayımına dayanarak. Bu tür bir saldırı, uluslararası komünist hareketin dünyanın her yerindeki üyelerine ulaşabileceği için evrensel niteliktedir." (Psikolojik Strateji Kurulu'na İdeolojik Savaş Konusunda Sunulan Not, 16 Mayıs 1952 (<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-01065A000200080046-8.pdf>))

Birinci alıntı, Batı ülkelerinde "akademisyenler ve kanaat oluşturu gruplar dahil entelektüellere hitap ederek uzun vadeli entelektüel hareketleri (akımları) teşvik etmek" amacıyla ABD'nin Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC)'ye bağlı olarak 1951'de kurulan Psikolojik Strateji Kurulu (PSB)'nin görev tanımını yapan bir belgeden alınmıştır. İkinci alıntı ise Psikolojik Strateji Kurulu'na İdeolojik Savaş Konusunda Sunulan Not başlığını taşıyan 16 Mayıs 1952 tarihli resmi bir CIA belgesinden yapılmıştır.

1960'ların başından itibaren Marksizmi şu ya da bu yönüyle "eksik", "yetersiz" ya da "miadı dolmuş" bularak onu "aşmaya" yönelen bütün "post" eğilimlerin üç temel özelliğini görürüz bu ikinci alıntıda: 1) Komünist ideolojiye yönelik saldırılar Marksist terimlerle yürütülmelidir, 2) Bu saldırı özellikle onun temel önermelerine, en başta da Marksizmin ruhunu oluşturan diyalektik materyalist yönetime yöneltilmelidir, 3) Sosyalizmin inşa

edilmekle kalmayıp dünya çapında büyük bir prestij ve çekim gücü kazandığı Stalin dönemi hedef alınmalı, Stalin Marx'la karşı karşıya getirilmelidir.

Bunlar size de çok tanıdık gelmedi mi?.. Görülen o ki, CIA gerçekten ustalığını konuşturmuş ve geçerliliğini onlarca yıldır koruyan gerçek anlamda 'stratejik ilkeler' formüle etmiş. Yani Marksizm'i ortadan kaldıramıyorsanız onun devrimci ruhunu öldürmeye çalışsınız, açıklayıcı gücünü, toplumsal olarak dönüştürücü kapasitesini dumura uğrattırsınız. Emperyalist teori endüstrisine yol gösteren temel stratejik ilke budur: "Gerçek Marksistleri yenemiyorsan, piyasayı ucuz taklitleriyle doldur, onları her yönden destekle ve rakiplerini 'zaman tüneline kalmış' olarak geçersiz kıl!"

Başta propaganda olmak üzere geniş yelpazedeki yöntemler

Propaganda deyip geçmeyin, Frankfurt Okulu akademisyenlerinin birçoğunun çalıştığı Savaş Bilgi Ofisi'nin (OWI) Direktörü Elmer Davis 1942'de bunu şöyle açıklamıştı: "Bir propaganda fikrini çoğu insanın zihnine yerleştirmenin en kolay yolu,

“Komünist ideolojiye yönelik saldırılar, Marksist terimlerle geliştirilmelidir. Bu saldırının iki ana kolu olacaktır: (1) sistemin temel önermelerine, yani materyalizm, diyalektik vb. yönelik saldırılar ve (2) Marx'ın Stalin döneminde uğradığı bozulmaya yönelik saldırılar -bu kez Marksist terimlerle, ancak temel önermelerin doğru olduğu varsayımına dayanarak. Bu tür bir saldırı, uluslararası komünist hareketin dünyanın her yerindeki üyelerine ulaşabileceği için evrensel niteliktedir.”

insanların propagandaya maruz kaldıklarının farkında olmadıkları bir eğlence filmi aracılığıyla bunu yaymaktır."

"ABD hükümeti, dünyanın en büyük, yaklaşık 20 büyük ABD ticari halkla ilişkiler firmasının toplamına denk

gelen tam hizmet veren bir halkla ilişkiler örgütü işletiyordu. 150'den fazla ülkeye yayılmış 10 binden fazla tam zamanlı profesyonel personeli, Amerika'nın imajını parlatırken Sovyetler Birliği'ni de karalamak için haftada 2 bin 500 saat boyunca 70'ten fazla dilden oluşan bir 'böğürtme kulesi' ile yılda 2 milyar dolardan fazla harcama yapıyordu. Bu propaganda makinesinin en büyük koluna Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı deniyor." (Alvin A. Snyder, Dezenformasyon Savaşçıları: Amerikan Propagandası, Sovyet Yalanları ve Soğuk Savaşın Kazanılması, New York: Arcade Publishing, 1995)

Rockhill, ABD emperyalizmini 100 yıl boyunca dünya üzerinde tezgahladığı darbelere, suikastlere, halkların bombalanmasına, seçimlere müdahalelere değindikten sonra 10 yıl önce güncellenen şu çarpıcı bilgiyi veriyor: "ABD 1945 ile 2020 yılları arasında yurtdışındaki savaşlarında yaklaşık 54 milyon kişinin ölümünden sorumludur. Eğer

kuramcıların -bilerek veya bilmeyerek- belirli görevler için işe alınmasından bu kuramcıların eserlerinin ve makalelerinin yurtiçinde ve yurtdışında çevirilerinin teşvik edilmesine kadar pek çok faaliyeti içerir."

Aydın var, aydın var!..

Bu karşı devrimci kampanyaya bir biçimde içerilen aydınların kuşkusuz hepsi CIA ajanı değildir. CIA ile bağı açığa çıkanlar dışında kimi zaman mevki ve kariyer hesapları kimi zaman kitaplarının ya da araştırmalarının yayınlanması kimi zaman da basitçe maişet motorunu döndürmek için bu ağlara dahil olanlar ve istihbarat servislerinin işini kolaylaştıranlar oldukça fazladır.

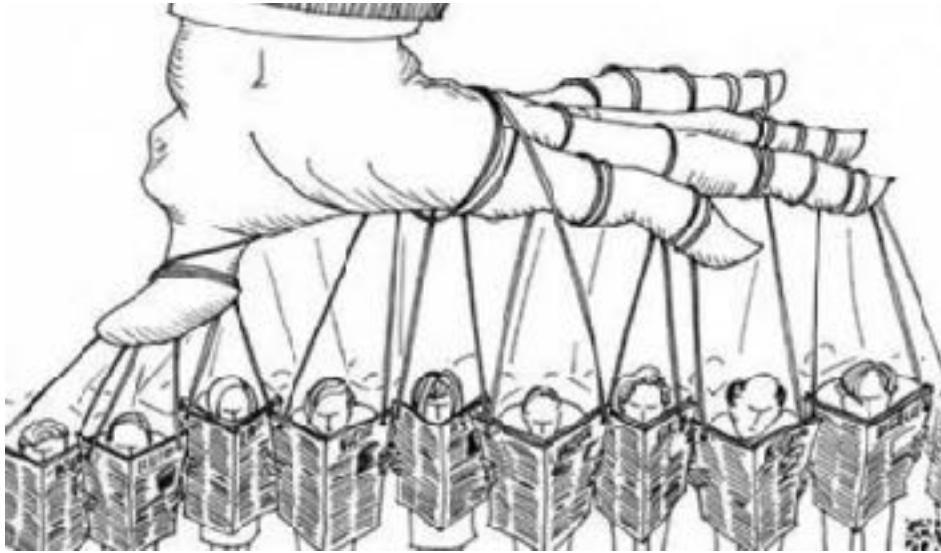
Fakat sözü edilen karanlık ilişkiler içinde isimleri geçenlerin hepsi "solcu" hatta "Marksist" olarak bilinen 'şöhretler'. Zaten amaç solu kendi içinden vurmaktır. Bunun için yapmaları gereken "Marksist terimlerle geliştirilmiş komünist

Bu ideolojik savaşın yöntemleri de oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir: "Akademide devlet propagandasının aklanmasından akademik yayınların ve konferansların fonlanmasına, araştırma kurumlarının ve uluslararası bilgi ağlarının kurulmasından belirli projelere hibe sağlanmasına, kuramcıların -bilerek veya bilmeyerek- belirli görevler için işe alınmasından bu kuramcıların eserlerinin ve makalelerinin yurtiçinde ve yurtdışında çevirilerinin teşvik edilmesine kadar pek çok faaliyeti içerir."

bunu aynı amaca hizmet eden bilinçsiz çalışmalardan oluşan sıkı bir halka takip ediyorsa, birbirleriyle sıklıkla etkileşime giren birçok başka yörünge de vardır.

Dünya çapında kendilerinden söz edilen kimi entelektüeller antikomünist kampanyalara direkt dahil olmuşlardı fakat CIA'nın kadrolu elemanları değillerdi. Bu durum, kendilerini komünizmin devrilmesine adanmış Jacques Derrida, Michel Foucault ve Slavoj Žižek gibi önemli isimler için geçerliydi. Diğerleri ise egemen sınıflar tarafından desteklenen "bilgi ağlarıyla, hükümet kurumlarıyla" gizlice işbirliği yaparak şöhretlerinin bir kısmını burjuvazinin ve onun gölgesinde faaliyet yürütenlerin (Theodor Adorno, Hannah Arendt, Raymond Aron, Max Horkheimer...) desteğine borçluydular."

Gabriel Rockhill, CIA için çalışanlar içinde Herbert Marcuse'ü özellikle dikkat çekici bir örnek olarak niteliyor. Kitabında en uzun bölümlerden birini onun gerçek yüzünü sergilemeye ayırmış. Yaklaşımını şuna dayandırıyor: "Çünkü o, Psikolojik Strateji Kurulu (PSB) gibi devlet kurumları tarafından gizlice desteklenen anti-komünist Marksizm meşalesini devralan Batılı Marksistlerden biri değildi. Doktrin savaşının hedefi olmak yerine faillerinden biriydi: Psikolojik Strateji Kurulu (PSB) ile

denkleme iç toplumsal cinayetleri de eklersek ve -Smith'in ABD imparatorluğunun Sonsuz Soykırımları olarak adlandırdığı- tüm tarihi kapsayacak şekilde zaman ölçeğini genişletirsek sayı '300 milyona yakın ölüm'e ulaşır."

Bu ideolojik savaşın yöntemleri de oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir: "Akademide devlet propagandasının aklanmasından akademik yayınların ve konferansların fonlanmasına, araştırma kurumlarının ve uluslararası bilgi ağlarının kurulmasından belirli projelere hibe sağlanmasına,

ideolojiye saldırılar düzenlemek" ve "Batı toplumunu yine Marksist terimlerle savunmak" şeklinde belirlenmiş. "Frankfurt Okulu'ndakiler de dahil olmak üzere hepsi, Marksizmin ancak gerekli dozda burjuva kültürüyle süslendiğinde değerli olabileceği konusunda hemfikir..."

Hükümetler ya da istihbarat servisleriyle işbirliği birçok biçimde gerçekleşir ve bu işbirliği genellikle iç içe geçmiş çemberlerden oluşur. Çekirdek ekip bilinçli bir işbirliği içindeyse ve

ve Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki Dünya Komünizmi Komitesi (CWC) [Marcuse'un] notlarını en önemli bilgi kaynaklarından biri olarak kullandı.”

1960'lardan itibaren “Yeni Sol’un babası” olarak lanse edilen, devrimci Marksizmin karşısında zaman zaman anarşist görüşlerle çıkan, Stalin düşmanlığını bir saplantı konusu haline getirmekle kalmayıp Rockefeller’in temellerini 1952 yılında attığı Marxism-Leninism Project kapsamında Stalin yoldaşı “acımasız bir diktatör ve katil” olarak gösterebilmek için yoğun bir mesai harcayan ve misyonunu “Marx’ı Lenin ve Stalin’in ‘pençelerinden kurtarmak’” olarak tanımlayan Marcuse’un önceli Stratejik Hizmetler Ofisi (OSS) döneminden başlayarak yıllarca nasıl CIA’ye

Emperyalist Kuram Endüstrisi’nin, amaçlarına hizmet edeceğini düşündüğü Batılı aydın ve akademisyenleri ağına düşürmekte kullandığı yöntemler çeşitliydi. ABD Hükümeti ve CIA ile yakın ilişki ve işbirliği içindeki Rockefeller, Ford ve Carnegie Vakfı gibi vakıflar aracılığıyla fonlanan uluslararası konferanslar düzenlemek, değişik alanlarda araştırma enstitüleri kurmak, doktora tezlerine ve araştırmalara fon sağlamak, burs vermek, kitap basımına ve dergilere para akıtmak başlıca yöntemlerdi

hizmet ettiğinin somut belgelerini görüyoruz.

Emperyalist Teori Endüstrisi’nin şöhretleri olarak karşımıza çıkan bütün isimler Marcuse gibi bilinçli ajanlar değiller kuşkusuz. Frankfurt Okulu’nun kurucularından Adorno ve Horkheimer gibi gerçekte nasıl uğursuz bir rol oynadıklarının ‘sezgisel bilinci’ne sahip olanlar yanında Derrida, Foucault ve Žižek gibi bu işi gönüllü yapanlar da var aralarında, Wallerstein gibi bir biçimde ‘oltaya takılanlar’ da. Örneğin Wallerstein, Afrika’da doktora tezini yazmak için Ford Vakfı Afrika Bursu’nu almasının yanı sıra

Paris’teki École des Hautes Études en Sciences Sociales’ta (EHESS) aralıklı olarak müdür yardımcılığı yaptı (ayrıca Fernand Braudel Merkezi’ni kurdu). Braudel ve EHESS, komünizme karşı yürütülen psikolojik savaşta önemli roller oynadılar. Bunlar CIA tarafından ‘müttefik’ kabul edilen kurumlardı.

Emperyalist Kuram Endüstrisi’nin, amaçlarına hizmet edeceğini düşündüğü Batılı aydın ve akademisyenleri ağına düşürmekte kullandığı yöntemler çeşitliydi. ABD Hükümeti ve CIA ile yakın ilişki ve işbirliği içindeki Rockefeller, Ford ve Carnegie Vakfı gibi vakıflar aracılığıyla fonlanan uluslararası konferanslar düzenlemek, değişik alanlarda araştırma enstitüleri kurmak, doktora tezlerine ve araştırmalara fon sağlamak, burs vermek, kitap basımına ve dergilere para akıtmak başlıca yöntemlerdi.

Post-Marksist eleştirel kuram alanında çalışan Néstor Kohan, Ford Vakfı’nın Proyecto Marginalidad (Marjinalite Projesi) adlı projesinde araştırmacı olarak görev yapıyordu. “Néstor Kohan’ın derinlemesine analizine göre, 1960’lardaki bu proje ‘işsiz kalacak ve marjinalleşecek işçi sınıfı kesimlerine ne olacağını belirlemeyi’ amaçlıyordu. Emperyalistler böylece, CIA’nın 1973 darbesinden sonra Şili’de ciddi anlamda başlayacak olan neoliberal şok terapisine hazırlanıyorlar, isyan karşıtı planlar geliştirmek için olası tepkileri anlamak istiyorlardı.”

Vakıflar, üniversiteler...

Rockhill’in “iki kez çalınmış servetin depoları/vergiden muaf tutulmuş yerler” şeklinde tanımladığı vakıflar liberal ideoloji tarafından şirketlerden farklı ele alınır; fon sağlayan tekellerle vakıflar arasında bir ayrım/farklılık varmış gibi bir tablo çizilir. Oysa bu ayrım propaganda amaçlı bir stratejiden başka bir şey değildir. Vakıflar şirketlerin iki kez çalmasına imkan tanır: Birincisi sömürü yoluyla işçiden, ikincisi ise vergi borçlarını vakıflara aktararak en yoksulların bile boğazına basan vergiden... Kuşkusuz iki kez çaldıkları serveti daha sonra burjuvazinin ihtiyaçları ekseninde kullanırlar.

Hayırseverlik kuruluşları şeklinde pazarlanan gerçekte CIA’nın paravan

aparatları olan Rockefeller, Ford, Carnegie gibi devasa -adeta tekel durumundaki- vakıfların asıl amacı kendi çıkarlarını en azami düzeye getirerek birikimlerini artırmaktır. Bu vakıflar entelektüel dünyayı kendi imajlarına ve burjuvazinin ihtiyaçlarına göre şekillendirmede başrol oynamışlar, birçok küçük vakıf da buna katkıda bulunmuştur.

James Petras’ın özlü bir şekilde belirttiği gibi, “CIA ile onun paravan kuruluşu Ford Vakfı arasında en başından beri yakın bir yapısal ilişki ve en üst düzeyde personel alışverişi vardı. Bu yapısal bağ, paylaştıkları ortak emperyal çıkarlara dayanıyordu... Ford Vakfı’nın anti-Marksist örgütleri ve entelektüelleri finanse etmesi, onların hükümet fonlarından (CIA) ‘bağımsız’ oldukları iddialarına yasal bir kılıf sağladı.”

Benzer şekilde Ulusal Demokrasi Vakfı (NED) gibi devlet kurumları ve Freedom House gibi STK’lar, Kültürel Özgürlük Kongresi’nin dünya çapında “kültürel özgürlüğü teşvik etme” çalışmalarını o zamandan beri üstlenmişti. Eski bir profesör ve NED’in kurucu ortağı Allen Weinstein, örgütünü değerlendirirken durumu netlikle şöyle açıkladı: “Bugün yaptığımız şeylerin çoğu 25 yıl önce CIA tarafından gizlice yapılıyordu.”

Kuşkusuz Ford hibesi alan, yozlaşmış bir entelektüelle işbirliği yapan ya da CIA tarafından el altından desteklenen bir dergide yazıları yayınlanan herkesin küresel bir antikomünist komploya aktif olarak katıldığı söylenemez. Bu fazlasıyla düz ve indirgemeci bir yaklaşım olur. Sözgelimi Hannah Arendt gibi fanatik antikomünist entelektüel doğrudan CIA işbirlikçisi liberal feminist Gloria Steinem ile aynı tarihsel rolü oynamamıştır. Arendt doğrudan bir istihbarat teşkilatı için çalışmadı fakat Kültürel Özgürlük Komitesi (CCF) ağlarında faaliyet gösterdi ve bu ağlardan büyük kazançlar elde etti, en az bir yayını için İngiliz Dışişleri Bakanlığı Araştırma Departmanı (IRD) ile işbirliği yaptı.

Rockhill’in mercek altına aldığı elit entelektüeller, Emperyalist Kuram Endüstrisinin satranç tahtasındaki basit piyonlar değillerdir. Kendi özgün düşünceleri ve yaklaşımları

vardır. Kapitalizm, neoliberalizm, tüketim toplumu, postmodernizm ve kültür endüstrisine yönelik 'eleştiriler' bile kaleme almışlardır. Kimileri ABD'nin Vietnam'daki emperyalist savaşı, bazı NATO müdahaleleri ya da İsrail'in yerleşimci sömürge savaşı gibi konularda kamuoyu önünde eleştirel tutum takınmışlardır: "Hepsinin siyasi yönelimleri tam olarak aynı değildir ve radikal teori endüstrisi içinde bile Alain Badiou gibi kendini Maoist ilan edenlerden veya Batı Marksizminin diğer versiyonlarından az çok liberal neo-Habermasçılara kadar uzanan nispeten geniş bir yelpaze vardır. Dahası, hepsi zaman içinde evrim geçirmiştir ve yaşamları boyunca tek bir pozisyonu korumaları nadirdir. Bazen duruşları tek bir metin içinde bile değişir. Örneğin Slavoj Žižek aynı paragraf içinde aşırı özgürlükçü tavırlardan faşizmi açıkça benimsemeye geçiş yapmıştır."

Entelektüel emek aristokrasisinden simalar...

Biraz yakın geçmişe gidelim...

Kendilerine azımsanmayacak ölçüde sağlam ve popüler bir yer edinen emek aristokrasisinin tepesindeki Huntington ve Fukuyama'nın 'seçkin' kariyerleri bizi finans-devlet entelektüel ağının bir uzantısı olan askeri-endüstriyel-akademik komplekse götürür. Burjuvazi ve burjuva entelektüelleri arasındaki derinden iç içe geçmiş diyalektik ilişkiyi gözler önüne serer.

Francis Fukuyama, "Soğuk Savaş sonrası dünyada, halklar arasındaki en önemli ayrımlar ideolojik, siyasi veya ekonomik değil, kültürel" diye buyuran Huntington'ın öğrencisiydi ve kariyeri finans-devlet entelektüel kompleksinin aynı temel modelini ortaya koymaktadır. O da akıl hocası gibi ulusal güvenlik kurumlarıyla kapitalist egemen sınıfın finansal çıkarlarını ilerletmek için psikolojik savaş operasyonlarında işbirliği yaptığı bir ağda faaliyet gösterdi. Bunu itiraf etti da etti. (Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Şekillenmesi "Kampüs," CovertAction Bilgi Bülteni, No. 31 (Kış 1988). New York: Simon & Schuster, 2003)

“Kitaplar, stratejik (uzun menzilli) propagandanın en önemli silahıdır” diyor Rockhill. “Kitaplar diğer tüm propaganda araçlarından farklıdır, çünkü tek bir kitap okuyucunun tutumunu ve eylemini başka hiçbir tek aracın etkisine ulaşamayacak ölçüde önemli ölçüde değiştirebilir.”

Fukuyama, akademik kariyerinin büyük bir bölümünü George W. Bush'un 'şahin' Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'e borçlu olduğunu belirtti. Onun için iki kez çalıştı, "önce ABD Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı'nda, daha sonra da Dışişleri Bakanlığı'nda".

Wolfowitz daha sonra Johns Hopkins Uluslararası İleri Çalışmalar Okulu'nda dekanlık yaparken onu yanına aldı ikisi de Hava Kuvvetleri'nden doğan, Ford Vakfı tarafından sağlanan banka kredileriyle kurulan ve CIA ile bağlantıları olan muhafazakar bir düşünce kuruluşu Rand Corporation'da birkaç yıl analist olarak çalıştılar.

gibi tarihsel anlatısı iktidar koridorlarında şekillendirilmiş bir propaganda kitabı olan bu "eser" de dağıtım ve dolaşım ağları sayesinde New York Times'ın en çok satanlar listesinde yer aldı. Fukuyama'nın Tarihin Sonu başlıklı çalışması Los Angeles Times kitap ödülüne bile layık görüldü!

"Kitaplar, stratejik (uzun menzilli) propagandanın en önemli silahıdır" diyor Rockhill. "Kitaplar diğer tüm propaganda araçlarından farklıdır, çünkü tek bir kitap okuyucunun tutumunu ve eylemini başka hiçbir tek aracın etkisine ulaşamayacak ölçüde önemli ölçüde değiştirebilir."

Sosyalizm dışında her şey...

Üretim araçlarına sahip olan ve bunları kontrol edenler entelektüel üretim araçlarına da sahip olur ve bunları denetler. Bu eşitsizlik, egemen burjuvaziye fikirler savaşında eşsiz bir avantaj sağlar, çünkü onlar zihin dünyasını yöneten sistemin de sahipleridir. Burjuvazi yok edemediği ya da kontrol altına alamadığı her türlü radikal/tehlikeli fikri evcilleştirmeye ve kendi amaçları için kullanmaya çalışır.

Herbert Marcuse

Fukuyama'nın en bilinen eseri olan Tarihin Sonu (1992), Chicago Üniversitesi'ndeki John M. Olin Demokrasi Teorisi ve Uygulaması Araştırma Merkezi'nde bir konferans vermeye davet edilmeseydi kesinlikle var olmazdı. Tıpkı Huntington'un ki

Zaten kumanda merkezinde CIA'in yer aldığı 'ideolojik Soğuk Savaş' stratejisinin şu ya da bu biçimde şu ya da bu ölçüde yürütücüleri konumuna düşen zevatın ortak kesenini de, kapitalizmin ötesinde bir dünyaya

işaret eder göründükleri hallerde bile sosyalizmin tarihsel pratiğini didikleyp mahkum etme yarışına çıkmakla yetinmeyip temellerini Marksizmin attığı bilimsel sosyalizm öğretisine uygun bir sosyalist insanın olanaksızlığını ispatlama (!) çabası oluşturur. Kendisini 'onu yetkinleştirip aşma ihtiyacına yanıt' olarak göstermeye çalışılan bu eğilim,

Gabriel Rockhill'in etkileyici çalışması sadece Marksist-Leninistler'e değil sistem karşıtı samimi bütün solculara sınıf mücadelesinde ideolojik uyanıklık ve teorik savaşımın önemini bir kez daha hatırlatan güçlü bir uyarıdır. Emperyalist-kapitalist sistemin derin ve katmanlı bir varoluş krizi yaşadığı günümüz koşullarında yönümüzü ve yolumuzu şaşırmanın başta gelen koşulu budur. Özellikle de Marksizm'i kendi kaynaklarından değil de "moda" olarak piyasaya sürülen ikincil kaynaklardan "öğrendiğini" zannedenler, bunun üzerine çok daha kapsamlı düşünmelidirler

ucu her olasılığa açılmış izlenimi verir. Oysa mutlak gerçekler olarak sundukları her şey burjuvazi ve emperyalizm tarafından 'kabul edilebilir' sınırlar içinde kalan 'makul bir solculuk'tur.

"Onların sözde radikal teori anlayışı, örtük veya açık bir şekilde, son tahlilde kapitalist uzlaşma politikasına yol açar, çünkü sosyalizm mevcut kapitalist düzenden çok daha kötü olarak değerlendirilir. Bu nedenle, 'Sosyalizm Dışında Her Şey' (ABS Teorisi) olarak adlandırabileceğimiz şeyi savunurlar."

"Bu yüzden birçoğu Marksizmle mücadele etmek için Friedrich Nietzsche ve Martin Heidegger'in antikomünist geleneği içinde açıkça çalışmış, Derrida, Foucault ve Žižek dahil olmak üzere birkaçı doğrudan antikomünist yıkıcı operasyonlara katılmıştır. Frankfurt Okulu'nun birçok üyesi dahil olmak üzere Marcuse gibi bazıları doğrudan ABD

ulusal güvenlik devleti veya egemen sınıf tarafından finanse edilen psikolojik savaş projeleri için çalışmıştır. Adorno ve Horkheimer gibi diğerleri de burjuvazinin ve Ajans'ın (CIA) bilgi ağları içinde komünizmi itibarsızlaştırmaya yönelik ideolojik ve kültürel çabalara katılmıştır. Yine de, Badiou'nun sözde yeni komünizm fikri etrafında toplananlar gibi diğerleri (ki bu aslında Engels'in yaklaşık 150 yıl önce ütöpik sosyalizm olarak tanımladığı çok eski bir fikirdir), kapitalizmin ötesinde gizemli bir üçüncü yolu savunarak kendilerini komünist, hatta tek gerçek komünist olarak sunmuşlardır."

İdeolojik mücadelenin önemi

Gabriel Rockhill'in etkileyici çalışması sadece Marksist-Leninistler'e değil sistem karşıtı samimi bütün solculara sınıf mücadelesinde ideolojik uyanıklık ve teorik savaşımın önemini bir kez daha hatırlatan güçlü bir uyarıdır. Emperyalist-kapitalist sistemin derin ve katmanlı bir varoluş krizi yaşadığı günümüz koşullarında yönümüzü ve yolumuzu şaşırmanın başta gelen koşulu budur. Özellikle de Marksizm'i kendi kaynaklarından değil de "moda" olarak piyasaya sürülen ikincil kaynaklardan "öğrendiğini" zannedenler, bunun üzerine çok daha kapsamlı düşünmelidirler.

Kitabını yayınlayan Monthly Review dergisinin yayın direktörü Michael D. Yates'in kendisiyle yaptığı söyleşide Rockhill de teorinin önemine ve devrimci bir teoriye olan ihtiyacın yakıcılığına dikkat çekmektedir. Rockhill o söyleşide üç kitaptan oluşacak bir dizi olarak düşündüğü bu çalışmasının amacını "bir bütün olarak solun yeniden tanımlanması" olarak ifade etmektedir. "CIA'nın terminolojisini kullanacak olursak kapitalizmin ve hatta emperyalizmin çıkarlarıyla uyumlu, 'saygın' yani 'komünist olmayan' bir sol' yerine "anti emperyalist ve anti kapitalist solu yeniden canlandırmayı" hedef olarak koymaktadır.

"Bunu başaramazsak, insan yaşamı ve diğer birçok yaşam biçimi yok olacaktır; ister nükleer kıyamet,

yoğunlaşan toplumsal cinayetler, ekolojik çöküş ya da diğer kapitalist güçler aracılığıyla olsun" uyarısı yaptıktan sonra şöyle bir yol haritası önermektedir:

"Bu duruma ayak uydurmak için, en az üç önemli sorunu çözebilmeliyiz. Öncelikle, kitabın ana odağı olan teori sorunu vardır. Çağdaş teori, genellikle diyalektik ve tarihsel materyalizmle ciddi şekilde ilgilenmekten arındırılmıştır; tarihsel materyalizm, modası geçmiş, dogmatik, indirgemeci, basit, totaliter vb. olarak yaygın biçimde karalanmıştır. Daha da kötüsü, Marksizm, fırsatçılarla işbirliği yapan gerici güçler tarafından ele geçirilmiş ve modaya uygun bir kültürel meta -"Batı" veya "kültürel" Marksizm- haline getirilmiştir; bu Marksizm antikomünist, kapitalist uzlaşmacı ve bazen açıkça emperyalist ve hatta faşisttir. Kültürelcilik hüküm sürerken, sınıf analizi bir kenara atılmıştır. Üstelik bu, akademiye özgü bir sorun değildir; çünkü örgütlenme dünyası da bu antikomünist ideolojilerin derinlemesine nüfuzuna uğramıştır. Bu bağlamda, kitabım, bu gerileme eğilimlerini düzeltmeyi amaçlarken, kırmızı ipliği diyalektik ve tarihsel materyalist geleneğe yeniden bağlar, metodolojik katkılarını geliştirir ve çağdaş dünyadaki emperyal üst yapının analizini iletir." (<https://www.counterpunch.org/2025/12/15/an-insider-critique-of-the-imperial-theory-industry/>)

Kaynaklar:

-Intelligence de l'anticommunisme - Le Congrès pour la liberté de la culture à Paris (Antikomünist Bilinç - Paris'te Kültüre Özgürlük Kongresi)
-Who Paid the Pipers of Western Marxism? (Batı Marksizmi'nin Kavalcılarını Kim Finanse Etti?)

Sosyalizmde geriye dönüşlerin nedenleri ve çıkarılması gereken dersler kapsamında son dönemde yayınlanan kitaplardan biri de Sinan Dervişoğlu'nun *Sovyet Deneyi ve Yarının Sosyalizmi* başlığını taşıyan incelemesinin birinci cildi. SSCB deneyimine odaklanan bu ciltte yazar, 'yaşayan sosyalizmin çöküşüne yeni bir yaklaşımın temellerini' ortaya koyma iddiasında.

Dervişoğlu'nun yıllara yayılan araştırma ve emek ürünü olduğu açık kitabı, çıkardığı temel sonuçlar ve 'teoride yenilenme' adına vaz ettiği görüşler itibarıyla -bana göre- alkıştan çok eleştiriyi hak eden bir kaynak. Fakat bu onun SB'nde sosyalizmin içten içe çürüyüp nasıl deforme edildiğine dair bildiklerimizi çoğaltmakla kalmayıp geçmişimiz (ve geleceğimiz) üzerine daha etraflı düşünmeyi kışkırtıcı yönler taşımadığı anlamına gelmiyor.

Dervişoğlu'nun yıllara yayılan araştırma ve emek ürünü olduğu açık kitabı, çıkardığı temel sonuçlar ve 'teoride yenilenme' adına vaz ettiği görüşler itibarıyla -bana göre- alkıştan çok eleştiriyi hak eden bir kaynak. Fakat bu onun SB'nde sosyalizmin içten içe çürüyüp nasıl deforme edildiğine dair bildiklerimizi çoğaltmakla kalmayıp geçmişimiz (ve geleceğimiz) üzerine daha etraflı düşünmeyi kışkırtıcı yönler taşımadığı anlamına gelmiyor

Kendi adıma kitabın özellikle Stalin yoldaşın son zamanlarından başlayarak rejimin ve partinin kimler tarafından nasıl yozlaştırıldığına dair çarpıcı bir dökümün yapıldığı *Çöküşün Kodları* başlığını taşıyan 8. Bölümüyle (sf.229-256 arası) Brejnev döneminin içyüzüne dair detaylı yeni bilgiler içeren *Parlayan Yüz, Çürüyen Gövde* (sf. 259-290 arası) başlığını taşıyan 9. Bölümünü bilgilendirici ve sarsıcı bulduğumu belirtmeliyim. Kitap diğer bölümlerinde de yer yer dikkate değer alt çizimler ve yorumlar içeriyor.

Fakat tam da onları okurken

kitabın giriş bölümlerinde tezleştirdiği 'Lenin de bizim Gorbaçov da, Stalin de bizim Kruşçev ve Brejnev de' şeklindeki düzleştirici tarih anlayışı geliyor aklınıza. "Bir taraftan 1956 sonrası ivmelenen yozlaşma ve çürümenin nasıl vahim boyutlar kazandığını sergilerken o zaman nasıl oluyor da Lenin ve Stalin yoldaşların önderlik ettiği dönemlerle Kruşçev ve ardından gelenlerin dönemlerini aynılaştırıp hepsini 'sosyalist' olarak niteleyebiliyorsunuz?" diye soruyorsunuz. Daha önce Ahmet Açıkan'da da gördüğümüz 'sosyalizme gönül vermiş olmak' ile 'Marksist-Leninist ilkeler temelinde tutarlı bir sosyalizm kavrayışı ve bilinç sahibi olmak' arasındaki uçurum Sinan Dervişoğlu örneğinde de çıkıyor karşımıza.

Herkesi "Lineer tarih anlayışına" sahip olmakla suçlayan güya diyalektik yaklaşım

Sinan Dervişoğlu'na inanacak olursak, kapitalizme geri dönüş ve '89 sonrası yaşanan toplu çöküş "doğal bir son"muş. Bunu abartıp "trajikleştirmemek" gerekiyormuş. "Yaşanan çöküşü travma olmaktan kurtarmanın tek yolu" buymuş. Çünkü "tarihte hiçbir toplumsal devrim, ilk atılımının ardından lineer bir büyüme ve başarıyla evrenselleşmemiş, başarıya ulaşmamış." 1789 Devrimi'nin başına da bu gelmemiş mi? Napolyon savaşlarıyla önce tüm Avrupa'ya yayılmış, arkasından gerek kendi iç deformasyonları (her neyse?...nba) gerekse Avrupa aristokratik gericiliğinin birleşik müdahalesiyle topyekûn yenilgi ve restorasyonla sonuçlanmış. Ama nihayetinde "1789'un ideali olan demokratik burjuva iktidarı 20. yüzyılın başında tüm dünyada kesin zafere ulaşmış" (sf.4) (O ne kadar "kesin bir zafer"di ve o "kesin zafer"den geriye bugün ne kaldı konusuna şimdilik girmeyelim...)

Sapla-samanı kitabı boyunca sık sık birbirine karıştıran Dervişoğlu'nun 20. yüzyıldaki sosyalizmi inşa pratiklerinin geri dönüş ve hüsrarla sonuçlanmasına ilişkin bu düzleştirici

II. Enternasyonal'in Sosyalizm

tarih açıklamasını okuyunca, "Madem bu doğal bir tarihsel çevrimdi, o geriye dönüşü açıklamak için yıllarca emek verip tuğla kalınlığındaki o kitabı niye yazdın o zaman" diye sorma isteği uyanıyor insanın içinde.

Burjuva devrimlerle-sosyalist devrim arasındaki nitelik farkının nerede

yattığını 'unutmuşa' benzeyen bu güya diyalektik tarih okuması bize aslında, 'sosyalizmin zaferini mümkün kılacak nesnel tarihsel koşulların içinde bulunduğumuz emperyalizm çağında bile henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığını, dolayısıyla sosyalizmin giderek genişleyip büyüyen kalıcı bir zaferini ummanın hayal olduğunu' vaz ediyor. Yani sosyalizmin imkansızlığı teorisi yapıyor.

Dervişoğlu, paylaştığı her yaklaşımı her fırsatta "lineer tarih anlayışı" torbasına doldurmakta. Buna karşın kendisi sapla-samanı, elmalarla armutları sık sık aynılaştırmakta beis görmüyor. Örneğin "Sovyet tarihinde bir değil birden fazla 'kırılma noktası' vardır..." şeklinde bir tez ileri

Anlayışının 2.0 Versiyonu

sürüyor (sf. 11).

Ardından her birini sosyalizmin tarihsel anlamı ve amacından koparmakla kalmayıp her birinin hangi koşullarda, hangi gelişme ya da ihtiyaçların sonucu ortaya çıktıklarını göz ardı ederek yani öncesiz ve sonrasız soyut 'kendinde şeyler' gibi peş peşe

H. Selim Açıan

tarafa itmek, tarihin aşırı basitleştirilmiş ve kaçınılmaz olarak eksik bir yorumunu beraberinde getirecektir.” (sf.11, abç)

Tartıştığımız konuya ilişkin olarak Türkiye solunda Dervişoğlu'nun resmettiği, daha doğrusu karikatürize ettiği darlık ve sıklıkta yaklaşanlar kimlermiş bilemiyorum. Bana öyle geliyor ki yazar kendisinin ne kadar geniş bir perspektifle hareket ettiği izlenimi yaratmak için kitabının girişinde böyle bir 'hayalet' yaratmış.

Fakat burada asıl 'ilginç' olan, sergilenen düzleştirici tarih anlayışıdır. 'Tarihsel kırılma noktaları' olarak hepsi aynılaştırılan seçilmiş bu dönüm noktaları, sosyalizmin tarihsel amacına hizmet/uygunluk ışığında aynı anlam ve ağırlığa mı sahiplerdir, aynı sonuçları mı doğurmuşlardır? Tarihin düz bir çizgi halinde değil iniş ve çıkışları, atılım ve geri çekilişleri içeren helezonik bir seyir izlemenin yanında sıçramalarla ilerlediğini savunan diyalektik materyalist tarih anlayışı açısından Sovyet Devrimi ve sosyalist inşanın ilerleyişi de elbette otobanda seyahat düzlüğü ve rahatlığında olmamıştır ama siz kalkıp bir NEP'i Glasnost'la aynı kefiye koyabilir misiniz? O kesitte nasıl bir role soyunduklarından arındırdığınız "diğer sol partilerin kapatılmasını" ya da parti içi hizipleşmenin yasaklanmasını tarımın kolektifleştirilmesi yönelimiyle aynılaştırabilir misiniz?..

sıralayıp eşitleyerek şu "tarihsel kırılma noktaları"nı sayıyor:

"Diğer sol partilerin (Menşevik ve SR'ler) kapatılması, parti içi platformlara son verilmesi, dünya devrimi vizyonunun bırakılması (ya da kimileri için tam tersi: buna saplanılması), NEP, 1927 kolektivizasyonu, parti içi mücadele ve Moskova Duruşmaları, Komintern'in kapanması, 20. Kongre, son olarak Glasnost... Bunlardan birine veya birkaçına odaklanıp, üstelik bu noktaları bir liderin ölümüyle birleştirip kalanları bir

Sinan Dervişoğlu'nun 'bütünlük', 'nesnellik' ve 'derinlik' imajını pekiştirmek amacıyla olsa gerek bu tarih okumasının devamında Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov dönemlerinin baskın yönünü/karakterini perdelemek amacıyla saydığı "olumluluklar" ise evlere şenlik

"Lineer olmayan" tarih okuması bu mu oluyor?

Sinan Dervişoğlu'nun 'bütünlük', 'nesnellik' ve 'derinlik' imajını pekiştirmek amacıyla olsa gerek bu tarih okumasının devamında Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov dönemlerinin baskın yönünü/karakterini perdelemek amacıyla saydığı "olumluluklar" ise evlere şenlik. Bu yöneticilerin bakın ne büyük hizmetleri olmuş sosyalizm davasına:

Kruşçev "Küba halkının kurtuluşuna" katkı sağlamış (sanki babasının çiftliğiymiş gibi Küba'yı emrivakiyle karşı karşıya bırakarak yol açtığı füze krizi nedeniyle dünyayı savaşın eşiğine getirdiği yetmezmiş gibi Moskova'nın piyonu Küba Komünist Partisi'nin 1959 Devrimi'ne kadar Castro ve yoldaşlarına nasıl baktıklarını "unutmuş" anlaşılın Dervişoğlu?!); Brejnev "kahraman Vietnam halkının kurtuluşuna" katkı sağlamış (Sahi, 20. Kongre'de resmileştirilen "sınırlı egemenlik teorisi" kapsamında 1968'te Prag'a tanklar göndererek de sadece Çekoslovakya halkının kurtuluşuna değil sosyalizmin prestijine büyük katkısı olmuştu!!!). Fakat en anlamlı "katkı" sanırım Gorbaçov'a atfettiği: "Gorbaçov'u sosyalizmin mezar kazıcısı gibi lanse edenlerin, SSCB tarihindeki kara dosyalar ve pratikteki yürümeyen şeyler üzerine fikir yürütme ve tartışma alışkanlığını, kendi kendimize düşünmeyi bile yasakladığımız fikirleri açıkça tartışma cesaretini Sovyet ve dünya komünistlerinin ilk defa o dönemde kazandığını (bu arada o cesareti onlarca yıl önce gösterip Kruşçevçiler ve ardıllarının yüzlerine karşı da defalarca dile getiren anti-revizyonist geleneğin takipçileri olarak bizlerin 'komünist'ten sayılmadığını da bir kez daha görmüş olduk bu vesileyle-nba) ne çabuk unuttukları merak konusudur" (sf.11, abç).

Sinan Dervişoğlu, "Menüden yemek seçme" dönemi bitmiştir" şeklinde cafcıflı bir cümlelin ardından "Her dönem, hataları ve sevaplarıyla tek ve aynı tarihin, bizim tarihimizin bir parçasıdır ve eleştirel bir analiz

(*) Editörlüğünü Ahmet Açıan'ın yaptığı Teşup Yayınevi Grover Furr'ün araştırmalarını *Stalin Yanıt Veriyor* üst başlığı altında bir seri olarak yeniden yayınlamaya başladı. Serinin Aralık 2025'te basılan birinci kitabı *Stephen Kotkin'e Cevap/Stalin: Gerçeği Beklerken* başlığını taşıyor. Ocak 2026'da basılan ikinci kitap ise *Kanıtlarla Moskova Yargılamaları & Troçki Dewey Komisyonu'na Yalan Söylüyor*. Şubat 2026'da yayınlanan üçüncü kitap *Yejov Stalin'e Karşı*, dördüncü kitap ise *Mareşal Tuhaçevski'nin Darbe Girişimi* başlıklarını taşıyor.

kapsamını bu tarihin tümüne yayarken, **siyasi değerlerimiz açısından da gene bu tarihin tümüne sahip çıkmak zorundayız**" (sf. 12, abç) diyen bir tarih ve sosyalizm anlayışına sahip.

Lenin dönemiyle Gorbaçov dönemini, Stalin dönemiyle Kruşçev ya da Brejnev dönemlerini aynı torbaya doldurmakla kalmayıp ("Marksizmi benimsemiş komünistler" olduğumuz iddiasını da sürdürerek) "siyasi değerlerimiz açısından hepsine aynı ölçüde sahip çıkmalıyız" yaklaşımıyla hareket eden bir tarih ve sosyalizm anlayışından ne çıkacağını tahmin etmek zor olmasa gerek!

Dervişoğlu'nun "Marksizmi aşma" çağrısı

Sinan Dervişoğlu'nun hem sosyalizmin dününe dair değerlendirmeleri hem de yarına yönelik sosyalizm tasavvuru sırasında iki temel yaklaşım kitap boyunca adeta gözünüze batıyor:

- 1) Zaten eksik ve yetersiz bulduğu Marksist teoriyi küçümseme,
- 2) Sosyalizmi burjuva liberalizmiyle çiftleştirme çabası.

Marksist teoriyi küçümseme, kitabın daha başında "Merhaba" derken gösteriyor kendisini. Hem nalına hem de mihına vuruyormuş izlenimi yaratmaya çalıştığı uzunca bir lâf salatasını getirip şuna bağlıyor: **ML teoriyi ciddi, titiz ve eleştirel bir sorgulamadan geçirmeden yaşanan çöküşü anlamak, yorumlamak ve ders çıkarmak mümkün değildir!**

"...1917 sonrasında dünya komünist geleneği içinde ortaya çıkan tüm akımların (geleneksel/Sovyetik, Maocu, AEP yanlısı, Troçkist, konseyci...) hepsinin net ve zengin bir teorik dünyası, üzerine dayandıkları ayrıntılı bir Marksist-Leninist teorik çatı ve yapılanma vardır. İkinci sorun da tam buradadır: **Bu çöküşü açıklamak, yorumlamak ve çözüm önermek için 20. Yüzyıl Marksizm ya da Marksizm-Leninizminden çıkan bu varyantların hiçbirisi yeterli değildir!** Suskunluğun bir sebebi de budur: Kabul edilmiş genel çerçevenin temel önermeleriyle, yani parti, devlet, Sovyetler, proletarya diktatörlüğü, demokrasi, planlı ekonomi, hukuk, kitle örgütleri...vs.

Sinan Dervişoğlu, varsa yoksa 'demokratik katılım, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, güçlü bir sivil toplum örgütlenmesi' arayışı içinde. Burjuva liberal siyaset anlayışının alamet-i farikasını oluşturan bu ölçüler onun "sosyalizm" anlayışının adeta özünü oluşturuyor

konularındaki 100 yıldır benimsenmiş teorik kabullerimize yapışarak bu çöküş açıklamaya kalkışıldığında iş çıkmaza sürüklenmekte sonuçta ya (bu teori veri alındığında) 'sosyalizmi yıkan bir avuç hain' edebiyatıyla epik ve melodramatik açıklamalara gidilmekte (bu da kimseyi tatmin etmemekte) ya da yaşanan olgular veri alındığında da teori 'elimizde kalmakta', güvenilirliğini yitirmekte, bu sefer de pusulasızlığa ya da (bir zamanların Negri'si gibi) çarpık pusulalara yelken açılmaktadır. Bu muhtemel ve her ikisi de olumsuz sonuçtan uzak durma refleksi devrimcileri bu konuda susmaya iten bir diğer faktördür. **20. Yüzyılın çehresini değiştiren Marksist-Leninist teorimizin olumlu, devrimci yönlerine sahip çıkarak onu ciddi, titiz ve eleştirel bir sorgulamadan geçirmeden yaşanan çöküşü anlamak, yorumlamak ve ders çıkarmak mümkün değildir.**" (sf.3, abç)

Bakmayın siz "teorimizin olumlu, devrimci yönlerine sahip çıkmak" kaydı düşmüş olmasına. Soğuk Savaş döneminde bilimsel sosyalizmin devrimci ruhunu yok etmek amacıyla üretilen en pespaye liberal "teori"lerden biri olan Avrupa Komünizmi'ni bile "60 yıl gecikmiş bir 'özgüllüğü yakalama' girişimi" (sf.24) olarak gören bir anlayışa sahip Dervişoğlu. Devrimci teorimizin en büyük eksikliğini de hukuk fetişizminin yokluğu ya da kuvvetler ayrılığı gibi liberal demokrasiye özgü kurumsal bir çerçeve ortaya koymamış olmasında arıyor. "Teorimizin devrimci yönlerinden" ne anladığını ya da ne kadar anladığını da kitabı okudukça görüyorsunuz.

II. Enternasyonal'in Sosyalizm Anlayışını Hortlatma Çabası

Sinan Dervişoğlu, varsa yoksa 'demokratik katılım, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, güçlü bir sivil toplum örgütlenmesi' arayışı içinde. Burjuva liberal siyaset anlayışının alamet-i farikasını oluşturan bu ölçüler onun "sosyalizm" anlayışının adeta özünü oluşturuyor. Yıkılmış ama yitirdiği cennete yeniden kavuşmak için elinden geleni yapacağı kesin (ki bu salt teorik bir öngörü değil tarihin kanıtladığı ayan beyan bir gerçekliktir) burjuvazinin (iç ve dış gericiliğin) saldırılarına fırsat vermeme sorumluluğunu (proletarya diktatörlüğünün zorunluluğunun birincil nedeni) bu ölçülerin Procrustes yatağına yatırmakla kalmıyor Marksist teoriyi bile bu ölçütler temelinde yargılıyor:

Kitabında 1936-'38 yargılamalarını yorumladığı bölümde **"Demokratik katılım, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, devletten bağımsız bir sivil toplum örgütlenmesi gibi olguları asla yaşamamış bir toplumda, daha da önemlisi bu olgulara hiçbir önem vermeyen bir egemen teori ve ideolojiyle, birbirine karşı zerrek kadar tahammül göstermeyip kılıcı çekmiş siyasi ekiplerin ölümüne çatışmasının farklı bir sonuç vermesi mümkün değildir"** (sf, 202, abç) şeklinde hüküm cümleleri kurabiliyor.

"Demokratik katılım, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, devletten bağımsız bir sivil toplum örgütlenmesi gibi olguları asla yaşamamış bir

toplumda...” sağlıklı bir sosyalizmi inşa etmenin olanaksızlığı iddia ediliyor burada. Yanı sıra “...bu olgulara hiçbir önem vermeyen bir teori ve ideolojinin” yani Marksizm-Leninizm’in açık inkârı var. (1)

1936-’38 yargılamaları sürecinde işlenen vahim insanlık suçlarının nedenleri ve sorumlularının tartışılması ayrı bir konu (2). Fakat o tabloyu yukardaki nedenlere bağlayan Dervişoğlu’na önce, temel ölçüt olarak kullandığı “hukuk devleti”, “kuvvetler ayrılığı”, “devletten bağımsız sivil toplum” fetişizminin ne anlama geldiğini, tarihte hangi ihtiyaçların ürünü olarak ortaya çıkıp taptığı o burjuva demokrasisinde dahi hangi koşullarda ne kadar işlevli oldukları sorusunu sormak gerekiyor. Ardından, kısa sürede paranoyaya dönüşmekle birlikte o reaksiyonu doğuran somut nedenleri esas almak yerine sorumluluğu Marksist teoride ve Rus toplumunun “demokratik kültür, gelenek ve alışkanlık eksikliğinde” gören bir yaklaşımı Marksist olarak tanımlamanın mümkün olup olmadığını sormak.

Burada karşımıza çıkan zihniyet aslında II. Enternasyonal’i çürüten bir “devrim ve sosyalizm” anlayışının farklı bir versiyonudur. Bu anlayışın özünü, ‘kapitalizmin, dolayısıyla işçi sınıfının gelişmediği bir ülkede sosyalizmi inşa etmenin imkansızlığı’ görüşüyle, bir anlamda onun mütemmim cüzünü oluşturan ‘gelişkin kapitalist bir ülkede proletaryanın yasal olanaklardan sonuna kadar yararlanıp deneyim ve güç kazanarak burjuvaziyi adım adım gerileterek iktidarı ele geçirebileceği’ yanılması oluşturur. (3)

Günümüzde bizzat burjuvazi tarafından çöpe atılmış liberal demokrasinin okulunda pişmemiş bir toplumda sosyalizmin inşa

edilemeyeceğini iddia etmek, fiilen proletaryayı önce gelişkin bir liberal demokrasinin kurulması için mücadele edip onun koşullarında iyice deneyim kazandıktan sonra sosyalizmi düşünmeye çağırmaktır. Bunun adı sosyalizmi çıkmaz ayın son Çarşamba’sına ertelemektir, daha doğrusu ‘sosyalizmin imkansızlığı’ teorisidir.

Dervişoğlu’nun onun 2.0 versiyonu olarak hortlatmayı denediği II. Enternasyonal zihniyeti, ‘20. yüzyıl deneyimlerinin tarihteki yerini ve anlamını’ özetlemeye yöneldiği kitabının son bölümünde sere serpe gösteriyor kendini. Düşünün ki sosyalizmi bile “...gelişkin bir sanayi toplumunda ekonomi ve toplumun reorganizasyonu” olarak tanımlıyor (sf.394). 1917 Ekim Devrimi’yle birlikte “tarihsel bir eksen kaymasının yaşandığını” iddia ediyor ve “...eksenin (“sosyalizmin doğum yeri” olarak tanımladığı- nba) sosyalizm için en uygun sosyoekonomik koşullara sahip bu gelişmiş ülkeler camiasının **dışına** (altını çizen Dervişoğlu) çıkarak sosyalizm için ne gerekli ekonomik altyapıya ne de gerekli siyasal olgunluğa (demokratik işleyiş, parlamento, iyi-kötü bir hukuk, fikir özgürlüğü ve eleştirel düşünce) sahip olmayan **başka bir dünyaya** (abç) geçmesi ... İngiltere-Almanya geçişinden **nitel** olarak (altını çizen Dervişoğlu) farklı” (sf.393-394) bir makas değişikliği olarak görüyor.

“Üretici güçler teorisi” olarak da bilinen ve gelişkin bir kapitalizmin varlığını sosyalizmin ‘zorunlu ön koşulu’ olarak gören II. Enternasyonal zihniyeti o kadar derine işlemiş ki, Sinan Dervişoğlu’na göre 1917’den 1939’a kadar geçen süreci “sosyalizmi inşa süreci” olarak görmek de yanlış. Ona bakılırsa bu süreci “sosyalizmin ön koşullarının

Günümüzde bizzat burjuvazi tarafından çöpe atılmış liberal demokrasinin okulunda pişmemiş bir toplumda sosyalizmin inşa edilemeyeceğini iddia etmek, fiilen proletaryayı önce gelişkin bir liberal demokrasinin kurulması için mücadele edip onun koşullarında iyice deneyim kazandıktan sonra sosyalizmi düşünmeye çağırmaktır. Bunun adı sosyalizmi çıkmaz ayın son Çarşamba’sına ertelemektir, daha doğrusu ‘sosyalizmin imkansızlığı’ teorisidir

inşası’ olarak görmemiz artık bir zorunluluk haline (gelmiştir)” (sf.397) “Planlı ekonomi ve sanayileşme sonucu enflasyon ve işsizliğin olmadığı bir ülke kurma” gibi bazı sosyalizan adımlar atılmış olsa da o dönemdeki başarıların çoğu “sosyalizmin **kendisi** değil, onun (Rusya’da asla olmamış) ön koşullarının yaratılması, Bolşeviklerin devraldığı o geniş siyasi gündemde büyük ölçüde emek eksenindeki sorunların çözülmesiydi” (sf.397). Ki gelişmiş kapitalist ülkelerde bunlar “çoktan çözülmüş sorunlardı... Avrupalı bir işçi için hiçbir anlamı yoktu”.

Zaten Sinan Dervişoğlu’na göre Marksizm gelişkin kapitalist demokrasilerde de “arıza yapmış bir teori(dir)” (sf.23), “işçi sınıfını kapitalist düzene bağlayan unsurlar Marksizm tarafından yeterince teşhis edilememiştir” (sf.20) Bu nedenle “... kapitalizmin en gelişmiş olduğu iki ülke (ABD ve İngiltere) başta olmak üzere Batı’nın gelişkin sanayi ülkelerinde hiçbir zaman kök tutamamıştır” (sf.17). “Marksizmin

(1) Sinan Dervişoğlu’nun geçmiş ve gelecek sosyalizm anlayışının temel taşlarından birini oluşturan hukuk fetişizminin eleştirisi için bkz. *Özel Mülkiyet Ekseninde Hukuk ve Sosyalizm- II*, Kazım Bayraktar, *Devrimci Proletarya* Mayıs-Haziran sayısı (17. sayı) <https://devrimciproletarya.org/ozel-mulkiyet-ekseninde-hukuk-ve-sosyalizm-ii/>

(2) Bkz. Bilince Dönüşen Zorunluluk, H. Selim Açı, sf. 130-131, abç, Sel Yayıncılık, Ekim 2021

(3) İşin ilginç, Sinan Dervişoğlu kısa bir süre önce sendika.org sitesinde yayınlanan dikkate değer başka bir incelemesinde II.Enternasyonal’in en güçlü partisi SPD ve Kautskizm somutunda bu zihniyetin nasıl çürütücü bir rol oynadığını etkileyici bir tarzda serimledi. Gerçi o yazı dizisinde de hem SPD’nin tarihinde önemli roller oynayan Bebel, Bernstein ve Kautsky gibi bireylerin görüş ve eylemlerinin sonuçlarını değerlendirirken hem de partinin rolü, devrimci irade ve inisiyatifin önemi vd. konularında ‘çok yönlülük’ ve ‘nesnellik’ adına iki sandalyeye birden oturmaya çalışan bir tutum sergilemekten kurtulamadı. Dervişoğlu’nun farklı konuları ele alırken sergilediği bu tutarsızlık, sağlam bir ideolojik omurgadan yoksunluğun teorisi ve siyaset üretimi sırasında şu konuda ya da şurada çok anlamlı çözümlemeler yaparken biraz ötede ya da farklı bir konuda bu kez onların dahi inkarı anlamına gelen çelişkiler sergilemekten kaçınılamayacağını gösteren çarpıcı bir örnektir.

devlet, hukuk, iktidar konularında sahip olduğu düzey, 1934'te karşılaşılan sorunları sağlıklı bir şekilde çözebilmek için **yeterli bir teorik çerçeve** (abç) sunuyor muydu? Cevabımız net bir '**hayır**'dır!." (sf.189)

Kestirmeden söylemem gerekirse Sinan Dervişoğlu o bölümlerde -geçmiş pratiğe dair çoğu haklı eleştirileri bahane ederek- sosyalizmin dünya çapındaki zaferi netleşip sağlamlaşana kadar, başka bir anlatımla emperyalist kapitalizm henüz bütünüyle tasfiye edilmemiş olsa dahi iyice köşeye sıkıştırılıp savunmaya itilene kadar ortadan kalkmayacak partinin önderliğine ihtiyaç ve proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu fikrini '**inceden inceye**' reddediyor

Velhasıl-ı kelam, Sinan Dervişoğlu'na bakacak olursak bilimsel sosyalizm öğretisi olarak Marksizm ne gelişkin kapitalist toplumlarda ne de Rusya gibi kapitalizmin yeterince gelişmediği, burjuva demokratik kültür ve alışkanlıklara yabancı toplumlarda karşılığı olan geçerli bir teoridir?!!

Sinan Dervişoğlu, kitabının önceki bölümlerinden birinde parti kadrolarında 1937 sonrası ortaya çıktığını ileri sürdüğü deformasyonu tasvir ederken kendi çıkarı ve kariyer hesapları uğruna her kılığa girebilen bu uğurda "gerekirse üst otoriteyi de yozlaştırmaktan çekinmeyen" böylelerinin "Marksist-Leninist

teorinin ilkeleri, komünizm hedefi, sınıf mücadelesi, enternasyonalizm vs. gibi kavramlarla bağı nedir?" diye soruyor.(sf. 200) İyi ama, Marksist-Leninist teoriyi ve tarihsel pratiği sorgularken esas aldığı şu ölçütleri göz önüne getirince aynı soru kendi yaklaşımı açısından da geçerli hale gelmiyor mu?.. "Hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı yok" deyip Sovyetler gibi bir örgütlenmeyi bile "sivil toplum örgütlenmesi" saymayan bir anlayışın "Marksist-Leninist teorinin ilkeleri" ve "komünizm hedefi" ile bağlantısının doğru, tutarlı ve güçlü olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu noktada da benim yanıtlım tereddütsüz "hayır"! (4)

Sosyalist inşada partinin rolünü sistematik biçimde olumsuzlayan inkar eğilimi

Dervişoğlu'nun çözümlemelerinde Marksist teoriye husumeti ölçüsünde olmasa da daha çok 'geçerken omuz atmalar' biçiminde gösteren bir karşıtlık da sosyalizmde partinin yeri ve rolü konusunda. Onun anlayışında parti ve onun öncülüğü, kapitalizmin yıkılması ve sosyalist insanın ilk dönemiyle sınırlı 'geçici' bir ihtiyaç. Sonrasında ise gereksiz bir yük hatta yozlaşma nedeni.

Komünizmin sınıflarla birlikte parti ve devlet dahil sınıf temelli bütün örgütleri gereksiz hale getirerek tasfiye etme tarihsel hedefi ışığında düşünülecek olursa bu yaklaşım ilk anda doğru gibi görünüyor. Hele bir de Stalin yoldaşın 1936'da gerçekleştirmek istediği ama yozlaşmış nomenklatura tarafından yokuşa sürülüp boğuntuya getirilen devlet yönetimini ve partiyi

demokratikleştirme planı hatırlanacak olursa onunla da uyumlu bir yaklaşım izlenimi doğuyor. Fakat sosyalizmi inşa süreci ve proletarya diktatörlüğünü sürdürme zorunluluğunun kalkmadığı koşullarda partinin rolüne dair kitabın önceki bölümlerinde geçerken omuz atmalar şeklinde kendisini gösteren inkar eğilimi, *Sosyalist İktidar Pratiklerinin Temel Problemi: Parti-Devlet Bütünleşmesi* başlığını taşıyan 11. Bölümle (sf. 331-350 arası) 20. *Yüzyıl Sosyalist İktidar Yapılanmalarının Eleştirel Analizi* başlığını taşıyan 12. bölümde (sf. 353-388 arası) zirveye çıkıyor. Kestirmeden söylemem gerekirse Sinan Dervişoğlu o bölümlerde -geçmiş pratiğe dair çoğu haklı eleştirileri bahane ederek- sosyalizmin dünya çapındaki zaferi netleşip sağlamlaşana kadar, başka bir anlatımla emperyalist kapitalizm henüz bütünüyle tasfiye edilmemiş olsa dahi iyice köşeye sıkıştırılıp savunmaya itilene kadar ortadan kalkmayacak partinin önderliğine ihtiyaç ve proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu fikrini '**inceden inceye**' reddediyor. Bu bağlamda devrimci Marksizmin ve tutarlı bir sosyalizm anlayışının yerine burjuvazi ve küçük burjuvaziye "sivri" gelen yönlerden arındırılmış 'yumuşak bir sosyalizm' projesi öneriyor.

Sinan Dervişoğlu ve yakın zihniyette olanların sosyalizm anlayışlarının yapısal zaaflarından biri çıkıyor bu noktada karşımıza: Sınıfsız komünist topluma giden yolun başlangıç aşamasını oluşturan sosyalist devrimin tarihsel ve pratik özgünlüğünü gözden kaçırmak. Bu niteliksel farkın farkında olmamak, Dervişoğlu'nda 1917 Ekim Sosyalist Devrimi'ni 1789 burjuva devrimiyle

(4) Sinan Dervişoğlu, kitabı boyunca karşımıza çok sık çıkan tutarsızlıklarından dudak uçuklatan biri de 1989 sonrası çöküş sürecinde "karşı devrimcilere karşı demir yumruk" politikası izlememekle kalmayıp Doğu Almanya gibi izlemeye kalkanların da eline tuttuğu için Gorbaçov'u eleştirmesidir. Yorum gerektirmeyecek kadar açık aşağıdaki şu satırlar, Marksist teoriyi ve geçmiş sosyalizm deneyimlerini "*Demokratik katılım, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, devletten bağımsız bir sivil toplum örgütlenmesi gibi olguları önemsememekle*" yargılayıp "eksik, yetersiz" bulan bir yazarın kaleminden çıkmadığı:

"O yıllarda (1989 sonrası çöküş süreci kastediliyor-nba) **gelişmeleri kaygıyla izleyen tüm dünya komünistlerinin özlemle bekler hale geldiği** 'karşı devrimcilere karşı demir yumruk'un Gorbaçov eliyle engellenmesi örnekleri, **bugün birçok sosyalist tarafından 'sosyalizmi korumak için kaçırılan son fırsatlar' olarak algılanmakta ve içini burkmaktadır**. Öte yandan, aynı yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nde '**reform yanlısı**' olarak başlayan hareketler düzeni sarsan bir noktaya, Pekin Tien An Men meydanındaki cüretkâr gösterilere dönüşünce ÇKP liderliğinin hiçbir tereddüt göstermeksizin eylemcileri bastırdığı hatırladadır. **Bugünden bakıldığında, 'Tien An Men' çözümünün başarılı olduğu, yıkıcı dinamiklerin engellendiği, 'sosyalizm sınıfsız toplum...vs'** kavramlarının ötesinde en azından toplumsal istikrarın korunduğu açıktır (...). Tien An Men'de muhalefete vurulan darbe, ÇKP'ye yönelik Marksist eleştirilerimiz saklı kalmak kaydıyla **haklıdır, yerindedir, doğrudur, iyi yapılmıştır...**" (sf.321,abç)

aynılaştırıp sosyalizmden geriye dönüşü ‘normal bir sonuç’ olarak doğallaştırmasında da kendini göstermişti.

Sömürüye dayalı bir üretim biçiminin yerini tarihsel açıdan ona göre daha ileri bir başkasının aldığı kendisinden önceki bütün toplumsal devrimlerden farklı olarak sosyalist devrim ‘aşağıdan yukarıya’ doğru gelişen değil ‘yukardan aşağıya doğru’ inşa edilen bir devrimdir. Onun özgünlüğünü bu oluşturur. Diğerlerinde tarihsel bakımdan ömrünü doldurduğu için yıkılan ‘eski’nin yerini alan ‘yeni’, siyasal bir devrimle tamamlanmadan önce ekonomik ve toplumsal yapıda belirgin bir olgunlaşma düzeyine zaten ulaşmıştır. Bu anlamda kendisine hazır bir altyapı bulur. Eski düzenin temsilcisi sömürücü sınıfı iktidardan alaşağı eden siyasal devrimle tamamlanır. Sömürüyü ve sınıfları ortadan kaldırmayı hedefleyen komünizmin başlangıç evresi olarak sosyalist devrim ise bu avantajdan mahrum olarak işe başlamak zorundadır. Ortadan kaldırmaya soyunduğu kapitalizm en fazla onun nispeten kolay ve hızlı inşasını mümkün kılacak görece elverişli önkoşullar hazırlar ya da çözülmemiş demokratik sorunların çözümü dahil geçmişe ait karmaşık sorunlarla boğuşmak zorunda kalacağı büsbütün elverişsiz bir miras bırakır. Bu bağlamda proleter devrim bir ‘son’ değil ‘başlangıç’tır. Sosyalizmi inşaada partinin önderliği ve öncü rolünün tayin edici önemi de bu noktada çıkar işte karşımıza.

Bu zorunluluğun ilkesel düzeyde kabulü ya da reddi tutarlı (aynı anlama gelmek üzere ‘devrimci’) bir sosyalizm anlayışıyla liberal anlayışlar arasındaki temel ayrım noktalarından birini oluşturur. 20. Yüzyılın sosyalizmi inşa pratikleri sırasında partinin önder rolünün zamanla deforme edilip sınıfın ve emekçi yığınların siyasetten ve karar süreçlerinden dışlandığı bürokratik despotizmin kılıfı haline getirilmesinin eleştirisi bu ilkesel zorunluluğun reddine bahane olamaz ya da bu liberal yaklaşımı meşrulaştırmaz. Sinan Dervişoğlu’nun “eleştirelliği” bu ikinci kategoriye giriyor. Sosyalist inşaada partinin öncü ve önder rolünü ve bunun sürekliliğini her fırsatta olumsuzluyor.

Dervişoğlu’na göre zaten öncü parti ya da partinin öncülüğü kapitalist toplumda “anlamli, hayati ve kutsal” ama “Partinin bu temel fonksiyonu, sosyalist toplumda hâlâ asli bir varoluş nedeni olabilir mi?” diye soruyor (sf.331). Sorunun gelişi yanıtın olumsuzluğunu haber veriyor zaten. Öyle ki, Dervişoğlu sosyalist inşanın kuruluş aşaması geçildikten sonra partinin “ayrı bir örgüt olarak” varlığını bile gereksiz buluyor. Başlarda “devleti dizayn eden ve inşa eden unsur” olarak gerekli görüyor ama “Sosyalist bir düzeni oturtmuş ve işleten bir devlet mekanizması var iken, siyasal kararları almak için Sovyet’e seçilmiş emekçi milletvekillerimiz (“millet” vekili mi?!!-nba), hükümet işlerini yürütmek için sosyalizmde yetişmiş uzmanlarımız, ekonomistlerimiz, teknik elemanlarımız, ülkeyi savunmak için iç savaşta pışmış (?!!!) bir Kızıl Ordu’muz, güvenliği sağlamak için kendini ispat etmiş (?!!!) bir istihbarat teşkilatımız varken **Parti ne iş yapar?**” (sf. 331, abç) diye sorabiliyor.

Bu tezin gerekçesini, partinin önderliği misyonunun zaman içinde yozlaştırılıp her şeyin kontrolünü elinde toplayan boğucu bürokratik bir cendereye dönüşmesi oluşturuyor, ki Stalin yoldaşı 1936’da yeni bir Anayasa hazırlanması yanında partiyi ve devlet yönetimini demokratikleştirecek radikal bir reform yapmaya yönelten de sezgisel olarak farkına vardığı bu yozlaşmanın önünü almak istemesi. Yalnız sadece Dervişoğlu’nun değil ‘geçmişten ders alma’ adına proletarya sosyalizminin temel unsur ve mekanizmalarını genellikle burjuva liberal demokrasinin kurum ve mekanizmalarına benzetmeye kalkışanların göz ardı ettikleri temel bir yasa var: Kaçınmak istedikleri yozlaşma riski sadece partiye ve onun önderlik misyonunun yorumlanmasına özgü bir durum değil ki, Dervişoğlu’nun yaptığı gibi kestirmeden “o saatten sonra parti ne işe yarar? İpini çekelim gitsin!...” sonucunu çıkarmak “çözüm” olsun.

Zaten siz partinin misyonunu, sosyalizmi inşanın komünizm tarihsel hedefi doğrultusunda ilerlemesi için topluma ilham verip yön çizen, iç ve dış koşullardaki değişimleri zamanında çözümleyip tehlikeler ve

Dervişoğlu’na göre zaten öncü parti ya da partinin öncülüğü kapitalist toplumda “anlamli, hayati ve kutsal” ama “Partinin bu temel fonksiyonu, sosyalist toplumda hâlâ asli bir varoluş nedeni olabilir mi?” diye soruyor (sf.331). Sorunun gelişi yanıtın olumsuzluğunu haber veriyor zaten

fırsatlar konusunda uyaran, eldeki tüm güçlerin ve olanakların doğru yönde kullanımını mümkün kılacak genel planlama süreçlerine önyak olup denetleyen vb. bir kılavuzluk olarak değil de “bilimsel ve devrimci bir bilinci ve teoriyi emekçilere taşımaya” indirger, ‘öncülüğü’ de salt “bilenin bilmeyene, yapabilenin yapamayana yol göstermesi” olarak algıyorsanız sosyalizmin temellerinin atılması aşaması geçildikten sonra “ayrı bir örgüt olarak partinin işlevi nedir?” (sf.331) diye sormanız şaşırtıcı olmaz.

Kaldı ki partinin rolünün çarpıtılıp yoldan çıkılması riski, parti için olduğu kadar proletarya iktidarının bütün organ, kurum ve mekanizmaları için de geçerli. Hatta işlevlerinin sınırlılığı nedeniyle “dar kısmıcılık”, teknokratizm ya da daha fazla yetki ve iktidar peşinde koşmak gibi savrulmalara daha açık olmalarının yanında mensuplarında aranan nitelik ölçütlerinin farklılığından ötürü onlarda partiden daha fazladır. Örneğin Dervişoğlu’nun övgüler düzdüğü Kızıl Ordu, üstelik İç Savaş’ta da kahramanlık göstermiş Tuhaçevskiy’nin Genel Kurmay Başkanlığı sırasında Stalin yoldaşın başında bulunduğu yönetime darbe düzenlemeye kalkmadı mı? Aynı şekilde 1936-’38 paranoyasının ve o kesitte işlenen insanlık suçlarının başta gelen sorumluları arasında yer alan Yagoda ve Yejov “kendini ispat etmiş istihbarat teşkilatımızın” yöneticileri değiller miydi?..

‘Partinin öncü rolü’ konusunda Sinan Dervişoğlu’nun kafası öyle karışık ki, yukarda aktardığımız alıntılarda “Parti ne iş yapar?.. Ayırı bir örgüt olarak işlevi nedir?..” sorgulaması yaparken, Gorbaçov’un SSCB Anayasası’ndaki “SBKP’nin öncü rolünü” hükme bağlayan maddeyi kaldırmasını eleştiri konusu yaparken

bu kez şöyle bir cümle kurabiliyor: “...yanlış olan ‘Parti’nin öncü olması’ değil, bu öncülüğün kanun ve devlet gücüyle ilelebet garanti edilmesi” (sf. 323)

Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu

“Tarihimizi savunma” yükümlülüğümüzü ifrata vardırان yaklaşımında karşımıza çok sık çıkan manzaralardan biri de insana “bu ne perhiz bu ne lahana turşusu” dedirten tutarsızlıklar. Üstelik bu arkadaşlar -bazılarının uç vermesi 1930’ların ikinci yarısına uzanmakla birlikte- Stalin yoldaşın ölümünün ardından vites büyötmekle kalmayıp parti ve devlet yönetiminden toplumsal yaşamın ince gözeneklerine kadar her alanı zehirli bir sarmaşık gibi kaplayan bu yozlaşmaya dair çok çarpıcı veri ve gözlemleri aktardıkları halde bu çelişkiye düşmekten kurtulamıyorlar.⁽⁵⁾

İşin içinde onun da rolü var ama bu sadece Sovyetler Birliği’ne fanatik bağlılıkla açıklanamayacak bir durum. Kanımca daha derinde, sosyalizmi salt üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ve planlı ekonomiye dayalı bir üretim

biçimine, o sayede gerçekleşen bir kalkınma hamlesi ve toplumsal refah artışına indirgeyen, bu anlamda sığ bir ‘sosyalizm’ kavrayışı yatıyor. Bu yüzden zaten sosyalizmin Yeltsin dönemine kadar sürdüğünü kanıtlamak için getirdikleri bütün göstergeler tüketim toplumunun refah anlayışına özgü veriler. Bunların hemen öncesi ve sonrasında dile getirdikleri parti ve devlet yönetiminde, kadrolarda ve toplumdaki yozlaşma, sosyalist ideallere ve çalışmaya yabancılaşma, kültürel çoraklaşma, siyasete kayıtsızlığın, hırsızlık, savurganlık, rüşvetin akıl almaz boyutlar kazanması vb. örnekler bunların yanında sanki ‘önemsiz’ ayrıntılarını gibi davranıyorlar. Teorimizin kurucu önderlerinin birbirinden etkileyici tanımlarla dile getirdikleri “*insani özün insan tarafından ve insan için gerçekten sahiplenildiği*” komünizmin alt evresi olarak sosyalizmi bütünsel bir sistem olmaktan çıkarıp ekonominin, siyasetin, maddi refahın, kültürün, sosyal yaşamın, toplumsal ilişkilerin zeytinyağı-su ilişkisi biçiminde ayrık bir ilişkilene içinde olabildiği parçalanmış bir ayna gibi tasvir ediyorlar.

Sosyalizmin tarihsel amaç ve anlamından koparılmış, iç tutarlılık

“Tarihimizi savunma” yükümlülüğümüzü ifrata vardırان yaklaşımında karşımıza çok sık çıkan manzaralardan biri de insana “bu ne perhiz bu ne lahana turşusu” dedirten tutarsızlıklar. Üstelik bu arkadaşlar -bazılarının uç vermesi 1930’ların ikinci yarısına uzanmakla birlikte- Stalin yoldaşın ölümünün ardından vites büyötmekle kalmayıp parti ve devlet yönetiminden toplumsal yaşamın ince gözeneklerine kadar her alanı zehirli bir sarmaşık gibi kaplayan bu yozlaşmaya dair çok çarpıcı veri ve gözlemleri aktardıkları halde bu çelişkiye düşmekten kurtulamıyorlar

ve bütünlükten yoksun bu ‘parçayla sınırlı sosyalizm’ anlayışı Sinan Dervişoğlu’nda da karşımıza çıkıyor. Örneğin, *Stalin Sonrası Döneme Geçiş: Çöküşün Kodları* başlığını koyduğu 8. bölümün girişinde, AEP ve ÇKP’nin o dönemden başlayarak dile getirdikleri eleştirileri paylaşan biz anti-revizyonistlerin tezi olan

⁽⁵⁾ Kitabın kısa bir özetinin/tanıtımının yapıldığı giriş bölümündeki şu satırlar bile bu arkadaşların nasıl bir çelişki içinde olduklarını görmek için yeterlidir:

“...Yeltsin başa geçtiğinde, kapitalizme geçmeye bu kadar teşne olan bir devlet bürokrasisinin başta olması, son birkaç ayın işi olmadığı gibi üç yıllık Gorbacov döneminin de işi değildir (...) **Bu çürümenin izleri takip edildiğinde oldukça geriye gidilmekte ve bu hazin yolculukta Brejnev dönemi de boydan boya geçilmektedir.** Aşağıdaki verilen ve ilerde, kitabımızdaki ilgili bölümde daha da ayrıntılandırılacak olan örnekler göz önüne alındığında **bu dönemde** (yani Brejnev dönemi ve sonrasında-nba) **sosyalizm anlamında neyin ‘muhafaza’ edildiği soru işaretidir**” (sf. 14, abç)

Arkasından öyle örnekler veriyor, öyle gözlemler aktarıyor ki şaşkınlıktan diliniz tutuluyor. Örneğin, “Özbekistan’ın çarı ve tanrısı” olarak tanınan Raşidov’un KP sekreterliği sırasında, şebekeleşmiş Özbekistan parti ve Cumhuriyet yönetiminin Brejnev döneminden başlayarak 1983 yılına kadar 4,5 milyon ton hayali pamuk üretilmiş gibi göstererek 6 milyar rubleyi cebeye indirdikleri açığa çıkıyor. SSCB genelinde rüşvet ve yolsuzluk o denli yaygın ve olağan hale geliyor ki, parti üyelik kartları hatta parti ve devlette yönetici mevkiiler parayla satılıyor. 1969 yılında Azerbaycan’da birinci sekreter olabilmek için 200 bin ruble, ikinci sekreter olabilmek için 100 bin rubleyi gözden çıkarmak gerekiyor. (sf.268-269) Yöneticiler arasında “hediye” alışverişi o dönemin karakteristiği olmuş. Yukarıda adı geçen Raşidov Brejnev’e som altın bir büstünü, o dönem Azerbaycan KP sekreteri olan Haydar Aliyev de güya 15 Sovyet cumhuriyetinin kardeşliğini simgeleyen 15 pırlanta taşlı bir yüzük hediye ediyor (sf.15). “Brejnev’in damadı Yuri Çurbanov, genç bir polis memuru iken 10 yıl içerisinde önce müfettişliğe, sonra SSCB İçişleri Bakanı Birinci Yardımcılığına getirildi ve bu süre zarfında **650 bin rubleyi zimmetine geçirerek** büyük bir skandala imza attı” (sf.273) “...İkinci Dünya Savaşı esnasında 9 yaşında olan Brejnev’in damadı için ‘Büyük Anayurt Savaşı’ madalyası verilirken, Brejnev’in kendisine toplam 200 adet madalya verildi (cenazesinde bu madalyaları toplam 44 subay ancak taşıyabildi)” (sf.273)

Yozlaşma ve çürüme sadece parti kadroları ve devlet yöneticileriyle sınırlı değil ayrıca. Derece derece bütün toplumu sardığı bilinen bir olgu. “Yolsuzluğun, rüşvetin yaygınlaşması ‘70’lerin sonuna doğru öylesine olağanlaşmıştır ki, bu tarzda ‘kuralları çiğneyerek işi halletme’ anlamında Rusça bir deyim dahi üretilmiştir: ‘**Na İyeva**’ (‘yolun solundan’ anlamında)” (sf. 276) “Resmi propagandanın vazettiği üstün insani değerler ile, bu toplumlarda da gitgide belirgin hale gelen rüşvet, adam kayırma, hesap sorulmama gibi olguların yarattığı ikili dünya, Fejtö’ye göre bir tür ‘**sosyal şizofreni**’ ve **ahlaki çöküş** (abç) yaratmış, haksızlıkların hesabını soramamanın ‘intikamını’ vatandaşlar işe gelmeyerek, düzgün çalışmayarak, kendi bireysel dünyasına kapanarak ve içten içe alay ederek almıştır” (sf.274) Verilen örnekler saymakla bitmez.

“Kruşçev dönemiyle birlikte bir şeyler ters gitmeye başladı” görüşünü “iyi niyetli ancak yetersiz” olarak niteliyor. Fakat hemen arkasından her fırsatta demediğini bırakmadığı o eleştiri sahiplerinin “yozlaşmanın başlangıcı” olarak 1957’den beri hedefe çıktıkları bütün revizyonist tezleri kendisi de “Marksist teoride hiçbir yere oturmamış tahliller” (“Bütün halkın devleti ve partisi” tezi), emperyalizmle ilişkilerin yorumunda iyimserlik (“Barış içinde bir arada yaşama” tezi), reformist yaklaşımlara taviz (“Sosyalizme barışçıl geçiş” tezi)” olarak niteliyor. (sf. 229)

Arkadan daha da ileri giderek, Kruşçev’in iktidarı gelişyle başlayıp

Yıllarca AEP çizgisini savunan anti-revizyonist gelenekten gelen komünistler olarak bizler de ‘sosyalizmde yenilenme’ ihtiyacının farkındayız

arkadan gelenlerin dönemlerinde de derinleşip boyutlanarak süren dönemi “SBKP’nin tarihinde ciddi bir kırılmanın, SSCB’nin geleceğine damgasını vuracak bir yeni yönelimin şekillendiği kritik bir moment” olarak tanımlıyor (sf. 242, abç). Sonra bir adım daha atıp, “1953-1990 arası tüm uluslararası komünist harekette mevcut olan statükonun temelleri burada (1952’de yapılan ve belgeleri açıklanmayan TEK kongre olan 19. Kongre ve arkasından Stalin yoldaşın şüpheli ölümünün ardından başlayan dönemi kastediyor-nba) oluşmuştur” (aynı sayfa) şeklinde bir hüküm cümlesi kuruyor. Başka şeyler üzerine konuşup yazarlarken böyle net yargılar dile getiren arkadaşlara o zaman şu soruyu sorma gereği duyuyorsunuz: Bir taraftan bunları söyleyebilirken SB’nde sosyalizmin yozlaştırılıp geriye dönüşün başladığı dönüm noktasını Stalin yoldaşın ölümünün arkasından işbaşına gelen Kruşçev dönemiyle başlatan biz anti-revizyonistlerin tezlerine nasıl bu kadar rahat dudak büküp küçümseyici bir ukalalık sergileyebiliyorsunuz?

Devrimci Proletarya’nın geçen sayısında Ahmet Açı’nın kitabına (Sosyalizmin Çöktüğünü Nereden Çıkartıyorsunuz?) ilişkin

değerlendirme sırasında dikkat çektiğim kendisiyle bile sık sık çelişkiye düşen bu tutarsızlık, Sinan Dervişoğlu’nun kitabında da işte böyle çok karşımıza çıkıyor. Örneğin Brejnev dönemini değerlendirirken de “o da bizim tarihimizin sahip çıkmamız gereken bir kesitidir” yaklaşımıyla bir yerde “Vietnam Devrimi’nin hamisi” payesini verirken sonra koca bir bölüm boyunca “adım adım çöküşe ilerlenen” bir süreç olarak tanımlıyor (Bkz. sf.259 sonrası). Üstelik o dönemin “parlaklığına” verdiği sınırlı göstergelerin (içte tüketim artışı ve gelir farklılığının azalması) ideolojik yozlaşmanın körüklenmesinden kaynaklı olduğunu (tüketim kültürü-consumerism) kendisi söylüyor. Sonra daha da ileri giderek bunu SSCB’yi “yıkıma götüren unsurlardan biri” olarak tanımlıyor:

“...emekçilere gerçekten alternatif bir komünist yaşamı ve onun değerlerini sunmakta giderek zorlanan bir yönetim (“kapitalizmi yakalamak ve geçmek” stratejik hedefini koyan Kruşçev ve Brejnev dönemleri kastediliyor-nba) bu yüzden de bütün ağırlığı ‘halkın tüketim seviyesi’ne vererek her alanda anlamsız bir yarışa girmiş, sonuçta bu ‘Batı’yı geçme’ iddiası onu (diğer unsurlarla birlikte) Batı’dan önce ‘yıkıma’ götüren unsurlardan biri olmuştur” (agk, sf.275).

Bu arada partide, devlet yönetiminde ve kitlelerdeki yozlaşmaya dair sayfalar boyu (259-290 arası) öyle örnekler veriyor ki insanın nutku tutuluyor. O zaman, “Bu denli çürümüş bir siyasal ve sosyal yapıyı hâlâ nasıl ‘sosyalist’ olarak tanımlayabiliyorsun” sorusu gündeme geliyor doğal olarak.

Dervişoğlu bir taraftan 1950’ler sonrasının yozlaşmış parti, devlet ve toplum yapısını dahi hayatın istisnasız her alanında olağanüstü atılımların gerçekleştiği sosyalizmi inşa dönemiyle aynılaştırarak hepsini ‘sosyalist’ sayıyor sonra da kalkıp Sovyet işçilerinin “üretimdeki yeri ve üretimi yönetme, ona müdahale etme yeteneği açısından herhangi bir kapitalist ülke işçisinden

HİÇBİR DÖNEM, HİÇBİR ÜSTÜNLÜĞÜNÜN OLMADIĞINI (abç)” iddia edebiliyor (agk, sf.281).

Ele aldığı hemen her konuda bir dediği bir dediğini tutmayan bu kafa karışıklığı karşısında insanın bu kez, “El insaf, somut olgulardan, sonuçlardan, taraflı-tarafsız bir dizi yazar, gözlemci, sanatçı hatta Batılı istihbaratçının raporlarından vazgeçtik, sosyalizmi inşa döneminde salt kentlerde ve fabrikalarda değil merkezlere çok uzak kolhozlarda dahi sık sık yapılan tartışma, eleştiri-özeleştiri toplantıları, halka açık yapılan parti üyeliğine kabul toplantıları, 5 yıllık planların hazırlanması ve denetlenme süreçleriyle 1936 Anayasası’nın hazırlanma sürecinde sınıfın ve kitlelerin sisteme nasıl sahip çıkıp karar süreçlerine katılımın canlılığını etkileyici bir gerçekçilikle yansıtan Sovyet romanlarını da mı okumadın” diye sorası geliyor.

Sonuç olarak yıllarca AEP çizgisini savunan anti-revizyonist gelenekten gelen komünistler olarak bizler de ‘sosyalizmde yenilenme’ ihtiyacının farkındayız. Bu yenilenmenin sacayaklarından biri de geçmiş denemelerimizden çıkardığımız ders ve sonuçlar olmalı.

Ama kendimize sadece bunları baz alır, üstelik eskilerin “mefhum-u muhalifinden hareketle” diye tanımladıkları yöntemle “bize ters” gelen yönlerin zıddını -hem de burjuva liberalizminden feyz alarak- “teorileştirmek” gibi refleksif bir yaklaşımla hareket edecek olursak baltayı taş vurmak kaçınılmazlaşır. “Yarının sosyalizmine dair yeni bir bakış” ortaya koyma iddiasını taşıyan Sinan Dervişoğlu’nun kitabı bunun örneğini oluşturuyor.

Özel Mülkiyet Ekseninde Hukuk ve Sosyalizm -III

Kazım Bayraktar

NEP Döneminde Hukuk ve Sosyalizm

Savaş Komünizmi yıllarında (1917-20) Avrupa devrimleri beklentisi Lenin dahil Partinin tüm önde gelenleri açısından umudun önemli bir parçasıydı. Özellikle Troçki, Buharin ve Zinovyev-Kamenev çevresi Avrupa devrimleri gerçekleşmezse tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını düşünüyorlardı. Savaş yıkıntıları, açlık ve salgın hastalıklarla boğuşan ülke müttefik denilen emperyalist güçlerle (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) Alman ordusunun kuşatması altındaydı ve adım adım işgal ediliyordu. Bu zor koşullar Parti içindeki görüş ayrılıklarına yeni bir boyut kazandırıyor. Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden, emperyalizm tahlillerinden de hareketle tek ülkede sosyalizmin mümkün olduğuna inanan Lenin 1920'ye doğru Avrupa devrimlerinden umudu keserek hızla sanayileşmeye odaklandı ve ülkenin elektrifikasyonunu bu yolda ana halka olarak öne çıkardı.

Sanayileşmeyi hızlandırmak için kapitalizme belli tavizlerin verildiği NEP (Yeni Ekonomi Politika) dönemini başlatmak üzere 8. Tüm Rusya Sovyet Kongresine – muhalif seslerin yeniden yükselmesine neden olan - bir rapor sundu. Lenin'in rapor üzerine yaptığı ve elektrifikasyonu önemle vurguladığı ünlü konuşmasına karşı Troçki "Guguk kuşu Sovyet Hükümetinin sonunu

Üretici güçleri geliştirdiği ölçüde NEP sosyalist devlet denetimi altında planlı, taktiksel, geçici bir geri adımdı. Ancak kapitalizme verilen bu tavizin hukuka yansımaları Sovyet hukukçuları arasında tartışmalara neden oldu. Bir kesim burjuvaziden devralınan geçiş toplumunun özelliklerini dikkate almadan Marksizmin temel hukuk görüşüne dayanarak burjuva hukuku "lanetliyor", "komünist topluma geçişin başladığı bu aşamada sınıflar arasında bir uzlaşmaya yol açtığı" gerekçesiyle tümenden reddediyordu

ilan için öttü" diyor, Troçkist Radek Lenin'in kullandığı elektrifikasyon sözcüğüne karşı electro-fiction (elektrik hayali) diyerek dalga geçiyor (bu espri daha sonra Troçkist bir slogan oldu), diğer muhalif sağ kesiminin temsilcisi Buharin ise köylüleri ve işçileri aldatmaya dönük "elektrikle ilgili ütöpik gevezelikler" diye burun kıvırıyordu. Umudunu tümüyle Avrupa devrimlerine bağlayan Zinovyev-Kamenev bloku sanayi ve teknolojisi gelişmemiş bu tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını öne sürüyordu. (1) Sürecin ağır koşulları muhaliflerin sosyalizme olan inançlarını sarsıyor, parti önderliğinin sosyalist-komünist bilinci, irade ve sorumluluğu test ediliyordu. Muhalif görüşlere rağmen sonuçta NEP kabul edildi ve uygulamaya konuldu.

NEP bir bakıma, Savaş Komünizmi'nde kapitalizme verilen zorunlu tavizlerin bu kez sanayileşmenin, dolayısıyla sosyalizmin önünü açacak şekilde **belli bir plan dahilinde** güncellenmiş biçimiydi. Lenin'in deyişiyle iki adım ilerlemek için bir adım geri atılacaktı.

Üretici güçleri geliştirdiği ölçüde NEP sosyalist devlet denetimi altında planlı, taktiksel, geçici bir geri adımdı. Ancak kapitalizme verilen bu tavizin hukuka yansımaları Sovyet hukukçuları arasında tartışmalara neden oldu. Bir kesim burjuvaziden devralınan geçiş toplumunun özelliklerini dikkate almadan Marksizmin temel hukuk görüşüne dayanarak burjuva hukuku "lanetliyor", "komünist topluma geçişin başladığı bu aşamada sınıflar arasında bir uzlaşmaya yol açtığı" gerekçesiyle tümenden reddediyordu. Tartışmaları dikkate alan Lenin, Medeni Yasa'nın (Sovyetlerde özel hukukun adıdır) onaylanmasından hemen önce Adalet Halk Komiseri Kurski'ye yazdığı mektupta NEP döneminde izin verilen kapitalizmin liberal kapitalizmden farklılığına işaret ediyor, bireyciliği reddeden Sovyet hukukunun perspektifini şöyle açıklıyordu:

"Herhangi 'özel' bir şey tanımlıyoruz; ekonomik alanda yalnız kamu vardır. Ve hiçbir bireysel hukuk yoktur. Müsaade ettiğimiz tek kapitalizm devlet kapitalizmidir. Bu nedenle devletin 'özel' hukuk ilişkilerine doğru müdahale alanını genişletmeliyiz ve devletin, 'özel' sözleşmeleri bozma hakkını da genişletmeliyiz. Medeni hukuk ilişkilerine Roma hukukunun değil fakat devrimci adalet bilincimizin uygulanması gereklidir." (2)

Sovyet hukukunun temelleri sosyalizmin hedefleri doğrultusunda ancak eşitliği yasal eşitliğe indirgeyen, özgürlüğü özel mülkiyetle özdeşleştiren, sonsuz özel çıkar çatışmaları üzerine kurulu burjuva hukukunun soyut ilkeleri dışlanarak atılıyordu. "Bireysel (özel-nba) hukuk" kapitalist devletin değil sosyalist devletin kontrolü altındaydı. Örneğin tarım işletmecilerinin toprak satışları, ipotek işlemleri, 6 yıldan fazla kiraya vermeleri yasaklanmıştı. Sanayi alanında da bir yandan kapitalistlerin kâr peşinde koşarak sanayiye geliştirmelerine izin veriliyor diğer yandan tarımdakine benzer sınırlamalar konularak sınırsız sermaye ve iktisadi güç birikimi yasa ve genelgelerle bir şekilde sınırlandırılıyordu. İzin verilen kapitalizm devlet kontrolü altında

(1) H. Selim Açıkan, Bilince Dönüşen Zorunluluk, Sel Yay. sf.35

(2) Prof. Rudolf Schlesinger, Marksizm ve Sovyet Hukuk Teorisi, Sinan Yay. sf.179, bba

olduğu için Lenin'in deyimiyle "devlet kapitalizmi" uygulanıyordu. Komünizme doğru ilerlemenin geçici ama zorunlu aracı olan proleter sınıf devleti burjuva sınıf devletinden ne biçimde farklıysa sosyalist hukuk da burjuva hukukundan aynı biçimde farklı olmak zorundaydı. Bu farklılık -örneğin işçi ile kapitalist mahkemede karşı karşıya geldiğinde işçinin haklarını gözetmeye ağırlık vermekle birlikte kapitalistin haklarını da dikkate alan-, özgül bir durum ve kavranması gereken bir zorunluluktur.

Sovyetik yargı sistemi ve sosyalist adalet bilinci NEP döneminde kapitalizme verilen tavizlerin sınırlarının aşılmasına, kötüye kullanılmasına karşı mücadelede önemli bir işleve sahipti. NEP'in amacını kavrayan yargıçlar yaptıkları yargılamalarda yasaların tanıdığı geniş yorumlama olanaklarını **sosyalist adalet bilinciyle** somut olaylarda kullanabiliyor, özel mülkiyetin sürekli büyüme dürtüsüyle NEP'in sınırlarını aşmaya, kötüye kullanmaya çalışanları kararlarıyla engelleyebiliyorlardı: "*NEPmen'in (NEP adamı) ticari faaliyetleri, murabahacılık cezaları ile kısıtlandırılmış (faiz için yasal maksimum yoktu, yargıç davanın durumuna göre karar vermek zorundaydı- mad.-194) ve tekel kurmak suretiyle fiyatları yükseltmenin cezası ise en az 6 ay hapti (mad. 127). Karaborsa yapmaya ise en az iki yıl hapis ve ayrıca özel mallarına el koyma ve ticaretten men cezaları uygulanıyordu. Buna benzer cezalar (mad. 61-62) ürünlerini kamu satın alma organlarına satmaktan kaçınan Kulaklara karşı 'pazarı gizlice kendi denetimi altına almak' suçu ile uygulanıyordu. Bu maddeler daha sonra Kulakların tam olarak kaldırılmalarında bir tüfek tetiği olarak yardımcı oldular.*" (age, sf. 142)

Savaş Komünizmi hukuku NEP planına göre güncellenirken genelgelerin yerine kamu, özel, ceza, aile, tarım ve toprak, yargılama usulü gibi belli başlı konularda düzenlenmekte olan yasaların önde gelen ilkesi hukuk ilkesi değil Adalet

Halk Komiserliği tarafından hazırlanıp 27 Kasım 1917 tarihinde uygulamaya konulan genelgenin 22. maddesinde ifade edilen "sosyalist adalet bilinci"ydi. Bu ilkenin başlangıçta neden olduğu belirsizlikler yeni yasalarla belli ölçülerde giderilse de somut koşullara göre sosyalist adalet bilincinin yorumuna açık alanlar bırakılıyordu:

"Gayet sağlam olarak tespit etmiş olduğumuz ve hiçbir tereddüde yer verilemeyecek NEP... politikamız... vatandaşın meşru sayılan özel iş faaliyetleri ile NEP'in kötüye kullanılması olarak kabul edilebilecek faaliyetleri arasında kesin bir çizgi tespit etmek için çaba harcamış bulunuyoruz. Bu olay, bu amaç için yapmış olduğumuz çalışmaların yetenekli ve yeterli olduğunu ispat edecektir. Eğer hayat bizim gözönüne almadığımız tutarsızlıklar yaratırsa derhal gerekli düzeltmeleri yapacağız. Hukuk mekanizmamız bu hususta yeteri kadar elastikdir..." (3)

Sovyetik yargı sistemi ve sosyalist adalet bilinci NEP döneminde kapitalizme verilen tavizlerin sınırlarının aşılmasına, kötüye kullanılmasına karşı mücadelede önemli bir işleve sahipti. NEP'in amacını kavrayan yargıçlar yaptıkları yargılamalarda yasaların tanıdığı geniş yorumlama olanaklarını sosyalist adalet bilinciyle somut olaylarda kullanabiliyor, özel mülkiyetin sürekli büyüme dürtüsüyle NEP'in sınırlarını aşmaya, kötüye kullanmaya çalışanları kararlarıyla engellebiliyorlardı

Tarihsel deneyimlerden yoksun olan Sovyet Devrimi, İç Savaş başta olmak üzere çok ağır toplumsal koşullar altında pratikte deneme-yanılma yöntemiyle ama sosyalizm bilinciyle ilerliyor, elastiki yasalar ve genelgeler uygulamada belirsizliklere ve tartışmalara yol açıyor, benzer konularda birbirinden farklı kararlar

ortaya çıkıyordu. Merkezileşmeye ve istikrara da ihtiyaç vardı. İki farklı yol izlendi:

"Birincisi, adli görevlerin kendisi merkezileştirildi. Böylece yerel Sovyetlerden en üst adalet organlarına kadar adli denetimin kapsamına alındı ve 'ihtilalci yasalılığı korumak' için özel bir organ, savcılık müessesesi kuruldu... Adli görevlerin merkezileştirilmesi Yargıtay mahkemelerinin kurulmasına doğru gelişti....Medeni Yasanın bütün çapraşık davaları ve İhtilal Mahkemeleri'nin yetkisi içinde olan karşı-devrim suçlarına kadar 6 halk yargıç yardımcılara sahip olan Halk Mahkemeleri'nin evvelce yetkili oldukları davalarla ve görevini kötüye kullanan resmi görevliler ve ekonomik teşkilatların yöneticilerinin davaları ile de ilgilenmek zorundaydılar.

Yargıçların kendilerini seçmiş olan Sovyetçe işten çıkarılma kurumu korundu..." (age, sf.145-146, bba)

Sovyet hukuku NEP döneminde bazı burjuva hukuk ilkeleriyle belli sınırlarda uzlaştırılacak şekilde modifiye edildi. Sanayi kapitalistlerine ve tarım kapitalisti kulaklara kâr ve pazar olanağı tanınırken üretimin boyutları sosyalist ekonomik hedeflere göre belirleniyor ve denetleniyordu. Bu plan kapsamındaki özel işletmeciler sosyalist devletin denetimi altında "girişim özgürlüğüne" sahiptiler. Hukuk da buna göre ayarlanıyor, sosyalizm amaçlı hukuk ile özel mülkiyet amaçlı hukukun karması bir sonuç ortaya çıkıyordu. Ancak hukuk, kapitalizmde olduğundan farklı olarak sınıflar üstü aldatıcı bir görünüm altında değil sosyalist bilincin elinde belli bir hedefe doğru bir araç olarak işlev görüyordu. Ceza, özel, idare, yargılama usulü gibi birbirinden farklı konuları düzenleyen bu aracın tüm alanlarının aralarındaki muhtemel çelişkileri giderecek, aynı hedefe doğru ilerlemelerini sağlayacak bir üst yasa düzeneğine de ihtiyaç vardı.

Sosyalizm ve Anayasa:

"Ancak"sız "Ama"sız

"Bütün iktidarın Sovyetlere" geçtiği 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte kurulan Sovyet Kongresi tarafından ilan edilen Sömürülen ve Çalışan Halkın Hakları Bildirgesi ile Komünist

(3) Lenin, cilt 9 s. 314, Aktaran Prof. Rudolf Schlesinger Marksizm ve Sovyet Hukuk Teorisi, s.110

Parti'nin Programı anayasa gibi işlev görüyordu. Hukuksuz olmayan sosyalizm anayasasız da olmazdı. Programa ve Bildirge'ye uygun bir anayasa, burjuvaziden devralınan sınıflı toplumun sosyalist topluma dönüşümünde devam eden sınıfsal çelişkilerin, başta uluslar sorunu olmak üzere diğer sorunların -sosyalizm yolunda- siyasal çözümünü, pratikteki işleyişini hukuk diliyle ifade eden bir başvuru aracı olabilirdi.

Kuşkusuz genel olarak hukuka bakışta olduğu gibi burjuva anayasacılığı ile proletaryanın anayasa politikası arasında da özsel bir farklılık vardır. Sovyet pratiğinden hareketle biri kuvvetler ayrılığı diğeri oy ve seçim hakkı olmak üzere önde gelen iki konu ve bu konularla iç içe geçen uluslar sorununun siyasal-hukuksal çözümü üzerinden ele alındığında bu farklılık apaçık ortaya çıkar.

Burjuva hukukun kuvvetler ayrılığı (yasama, yürütme ve yargının birbirinden bağımsızlığı) ilkesinin tarihsel arka planı esas olarak henüz tekelleşip merkezileşmemiş, aristokratik merkezîyetçiliğin baskısı altında çok parçalı ve rekabet halinde olan burjuva kesimlerin siyasal iktidarın belli bir sermaye grubunun ya da burjuvalaşan aristokratların eline/nüfuzu altına geçmesini engelleme eğilimine dayanır. Tekelci-emperyalizm çağında ise ya işlevini yitirir ve kağıt üzerinde kalır ya da tümüyle ortadan kaldırılır. Bu tasfiye süreci, sınıflar mücadelesine ve ülke koşullarına bağlı olarak şu veya bu biçimi alabilir. Ancak hangi biçimde var olursa olsun veya olmasının bağımsız oldukları sanılan bu kuvvetler kapitalist sisteme, dolayısıyla burjuvaziye ve hukukuna sıkı sıkıya bağlı olduklarından **burjuvazinin sınıf egemenliğinin/ diktatörlüğünün hükmü altında merkezileşirler**. Bu nedenle burjuva hukukun yasalar önünde eşitlik ilkesi gerçek eşitsizliği ne biçimde gizliyorsa kuvvetler ayrılığı ilkesi de burjuva sınıf diktatörlüğünü o biçimde gizler.

Burjuva anayasaları demokrasiden, hak ve özgürlüklerden söz eder fakat peşinden "ancak", "fakat", "ama" gibi sözcüklerle öyle muğlak sınırlamalar getirir ya da düzenlemeyi yasalara bırakırlar ki, o hak ve

özgürlükler iktidarın yasaları, genelgeleri ve yönetmelikleriyle kağıt üzerinde kalıverir: "*Çünkü Anayasanın her maddesi kendi antitezini, Yukarı Meclisini ve Aşağı Meclisini, yani genel kural olarak özgürlüğü, bu kuralın istisnası olarak da özgürlüğün ortadan kaldırılmasını kapsamaktadır. Böylece özgürlük adına saygı gösterilip onun somutlaştırılması hiç kuşkusuz hep yasal yoldan önlendiği sürece, özgürlüğün pratik yaşamda yediği darbeler ne denli öldürücü olurlarsa olsunlar özgürlüğün anayasal varlığı da hiç yara bere almadan olduğu gibi korunmuş gözükür.*" (K. Marx, Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i) Sosyalizmin hukuk ve anayasa politikası bu iki yüzlülüğe son verir.

Sosyalizm aşamasında varlığını sürdüren sınıfsal çelişkiler sorunu, devletin iktidar organları birbirlerinden ayrı (Avrupa Komünizmi akımlarının ve Türkiye versiyonu olan Sinan Dervişoğlu ve benzerlerinin savundukları gibi) tam bağımsız kurumlara dönüştürülerek çözülemez, proletarya iktidarının demokrasi-diktatörlük özdeşliği ve **bütün kurumlarıyla birlikte** komünizme doğru kesintisiz ilerleme hedefi teminat altına alınamazdı. Öte yandan uluslar sorunu da üniter ve tekçi ulus-devlet merkezîyetçiliğiyle çözülemezdi. Sovyet tipi örgütlenmeler çözümün anahtarı oldular.

Rusçada konsey ya da meclis anlamına gelen Sovyet, ilk olarak İşçi Temsilcileri Sovyeti adıyla 1905 yılında Petrograd'daki fabrikalarda işçiler tarafından kendiliğinden kuruldu. Sovyet tipi örgütlenme 1917'ye doğru topraksız yoksul köylüler ve askerler tarafından da kuruldu. Her Sovyet, kendi nüfus, ihtiyaç ve kurallarına göre temsilci ve delegelerini seçiyor, haklarını bu temsilciler vasıtasıyla ifade ediyor, iktidardan talep ediyordu. Her üyenin seçme ve seçilme hakkı vardı. Sol liberallerin, Avrupa Komünizmi gibi akımların fikirlerine uymadığı için sözünü etmekten pek hoşlanmadıkları hatta yok saydıkları Sovyet tipi örgütlenme, onların literatürüyle ifade edersek sivil toplum tabanında kendiliğinden doğan apaçık "sivil toplum örgütü" idi. Bu akımların hoşlanmadıkları şey Sovyetlerin sınıfsal nitelikleriydi. Sovyet yapılıması ülkenin ezilen uluslarının

yaşadığı bölgelere de yayıldı -ki bu gelişme ulusal sorunun sınıfsal çözümü açısından da tarihsel bir fırsat sunuyordu.

Kuşkusuz genel olarak hukuka bakışta olduğu gibi burjuva anayasacılığı ile proletaryanın anayasa politikası arasında da özsel bir farklılık vardır. Sovyet pratiğinden hareketle biri kuvvetler ayrılığı diğeri oy ve seçim hakkı olmak üzere önde gelen iki konu ve bu konularla iç içe geçen uluslar sorununun siyasal-hukuksal çözümü üzerinden ele alındığında bu farklılık apaçık ortaya çıkar

Çarlığın yıkıldığı 1917 Şubat Devrimi'nin temel gücü işçiler ve emekçi yoksul köylülerdi. İktidarı Kerensky önderliğinde Rus burjuvazisi ele geçirdiğinde savaşın yol açtığı yıkım, açlık ve yoksulluk yanında savaş yorgunluğu tüm halkları bezdirmişti. Çarlık Rusyası, I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'na müttefiklerin (İngiltere, Fransa, İtalya, ABD) safında katılmıştı. Devrimle işbaşına gelen Kerensky hükümeti ise aynı emperyalist safta savaşa devam kararı vermekle kalmamış, içte işçilere karşı sermayenin, topraksız köylülere karşı büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyan bir politika izlemeye başlamıştı. İşçiler, köylüler ve ezilen uluslar açısından değişen bir şey yoktu. Bir işçinin deyişiyle "yine bizim eski pantolon"du, sadece "önü arkasına gelmiş"ti. (John Reed, Dünyayı Sarsan On Gün)

Şubat Devrimi'nden bir süre sonra Lenin'in öncülüğünde Bolşeviklerin "Emperyalist savaşa karşı barış" ve "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganları RSDİP'in programında yer alan "ulusların kaderlerini tayin hakkı" ile birlikte tarihsel-toplumsal karşılığını buldu, 1917 Ekimi'nde sosyalist devrim patlak verdi ve yerel Sovyetler kendi hükümetlerini kurmaya başladılar. Sovyet tipi örgütler aracılığıyla kendi kaderlerini tayin etme yoluna girmekle kalmadılar, işgalci emperyalistlere ve onların işbirlikçilerine dönüşmüş

yerel ulusal burjuva iktidarlara, beyaz ordulara karşı ittifak yaptılar. Farklı uluslardan İşçi-Köylü Sovyetleri'nin **birleşik mücadelesi** sonucu zafere ulaşılmış, ulusal kurtuluş sınıfsal kurtuluşla iç içe gelişmiş, emperyalistlerin işbirlikçilerine dönüşmekle kalmayıp yerel Sovyet yapılanmalarına saldıran ulusal burjuvazilerin maskeleri düşmüştü.

Sovyetler'de cisimleşen bu özgül durum, ulusal kurtuluş mücadelesinin hangi sınıfın öncülüğünde yapıldığında hangi sonuçlara yol açtığını -aynı zamanda hangi hukuksal biçimler sergilediğini- gözler önüne sermesi açısından tarihsel öneme sahiptir.

Ulusal kurtuluşun burjuvazinin meşrebinde ne anlama geldiği ile proletaryanın elinde ve dilinde ne anlama geldiğinin daha iyi anlaşılması için, konumuz kapsamında, aynı tarihsel süreçte kurulan iki devletin -Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB'nin- siyasal-hukuksal yapılarını düzenleyen anayasalarını karşılaştıralım.

İki Ülke, İki Sınıf, İki Ulusal Sorun, İki Anayasa

Ekim Devrimi'nin ardından Rusya'da İç Savaş yaşanırken aynı yıllarda Anadolu'da da M. Kemal ulusal kurtuluş savaşı için ülkenin çeşitli bölgelerinde kongreler topluyor, Kürtler başta olmak üzere farklı ırk ve inançların kanaat önderlerini bir araya getirerek hazırlanan Bildirgeler'de onlara haklar vaat ediyor, sözler veriyor ve emperyalist işgale karşı kurtuluş savaşına katılmaya çağırıyordu. Çağrı kabul gördü, birleşik bir güç oluştu, bu sayede savaş zaferle sonuçlandı ve Cumhuriyet kuruldu. Bu sırada 1917 Ekim Devrimi'nin öncü dinamikleri işçi sınıfının önderliğinde her ulus bölgesinde işçi-köylü Sovyetleri oluşturuyordu. Her iki ülke de savaştan yoksul ve yorgun çıkmış, aynı zamanda emperyalist devletler tarafından işgal edilmişlerdi. Her iki ülke de işgalden kurtulduktan sonra 1924 yılında

Anayasalarını yürürlüğe koydular. Yazının sınırları nedeniyle iç içe geçen üç başlık -ulusal haklar, kuvvetler ayrılığı ve seçme-seçilme hakkı- üzerinden karşılaştırma yapalım:

Kurtuluş Savaşı sırasında asker kaçaklarına karşı M. Kemal'e bağlı olarak kurulan İstiklal Mahkemeleri bu kez Kürtlere ve muhalif sosyalist aydınlara hatta M. Kemal'in asker-sivil muhaliflerine karşı yeni bir silaha dönüştürülüyordu

Birinin başlığı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, diğerinin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ydı. İlkinde 1917'de Devrim'in hemen ardından ilan edilen **Sömürülen ve Çalışan Halkın Hakları Bildirgesi** ile 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) resmen kuran **Kuruluş Antlaşması ve Bildirgesi** 1924'de Anayasaya dönüşürken, ikincisinin 1921 yılında kabul ettiği **Teşkilat-ı Esasiye Kanunu** aynı yılda Anayasaya dönüştü.

Sovyet Anayasası'nın girişinde SSCB'nin, herbiri kendi ulusal bölgesinde yerel/özerk hükümet biçiminde kurulmuş bulunan Rusya (RSFSR), Ukrayna (USSR), Beyaz Rusya (BSSR) ve TransKafkasya (TSFSR-Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) tarafından -ilerde diğer ulusal bölge Sovyetleri de katılacaklardır- Federatif Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nin kurulduğu

ilan edildi. Resmi dil diye bir madde yoktu. Her ulusal Sovyet bölgesi kendi anadilini kullanma hakkına sahip olduğu gibi Merkez Yürütme Komitesi Bürosu ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin karar ve tüzükleri üye cumhuriyetlerde genel olarak kullanılan dillerde basılır (Rusça, Ukraynaca, Beyaz Rusça, Gürcüce, Ermenice, Türkçe, Tatarca) (md.34). Birlik cumhuriyetleri vatandaşları için (herhangi bir ulusun adı geçmeksizin -nba) tek bir federal vatandaşlık oluşturulur (md. 7) deniliyordu. Her ulusal bölgede kurulan Sovyetin kendi anayasası vardı ve Üye Cumhuriyetler mevcut anayasalarını SSCB Anayasası ile uyumlu hale getirmek üzere anayasalarında gerekli değişiklikleri (md. 5) yapmakla yükümlüydü. Birlik cumhuriyetlerinin herbiri Birlik'ten özgürce ayrılma hakkına sahipti (md.4). Sovyet uluslarının bu özgür birliği dünyada tek örnek oldu.

1924 T.C. Anayasası'nda ise Kurtuluş Savaşı öncesinde Amasya Protokolü başta olmak üzere diğer kongrelerde verilen sözler, 10 Şubat 1922 tarihli Kürt Özerkliği Kanun Tasarısı, İzmir basın toplantısında, telgraf ve mektuplarda dile getirilen özerklik vaatleri "unutuldu"; Anayasa Türkiye Devleti bir cumhuriyettir (md.1) diye başlıyor, Türkiye Devletinin dini, Din-i İslâmdır; resmî dili Türkçedir.. (md.2) diye devam ediyordu. Vatandaşlığın tanımının yapıldığı 88. madde Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur cümlesiyle başlıyordu. Farklı ırk, dil ve dine mensup insanların yok sayılmalarının, asimile edilmelerinin, o günden bu yana (öncesi de vardır) buna itiraz eden Kürtler ve Aleviler başta olmak üzere kendi etnik dil, kültür ve inancını sürdürmek isteyenlere karşı yapılan katliam, zorunlu göç ve sürgünlerin işareti veriliyordu. Yeni süreç 1925 Kürt katliamıyla başladı. Kürt kimliği ve dili yasaklandı, yok ("bilinmeyen dil") sayıldı. Tüm ülke çapında Türkçe eğitim dayatıldı. Anayasa gereğince herkes "Türk ıtlak olunacak"tı.

T.C Anayasası'nda 1789 Fransız Devrimi Anayasası'nda yer alan

hak ve özgürlükler (kuvvetler ayrılığı hariç) sıralanıyordu (mad. 68-78). Ancak hemen peşinden gelen Takrir-i Sükun Kanunu ve Hiyanet-i Vatanıye Kanunu'nda yeni yasaklar getiren değişiklikler yürürlüğe konularak bu hak ve özgürlükler hemen hemen tümüyle ortadan kaldırılıyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında asker kaçaklarına karşı M. Kemal'e bağlı olarak kurulan İstiklal Mahkemeleri bu kez Kürtlere ve muhalif sosyalist aydınlara hatta M. Kemal'in asker-sivil muhaliflerine karşı yeni bir silaha dönüştürülüyordu. Tüm yetkilerin merkezde, giderek M. Kemal'de toplandığı katı bir merkeziyetçilik süreci başlıyordu.

Aynı süreçte kuvvetler ayrılığını açıkça reddeden Sovyet sosyalizmi **karar ve yetki gücünü**, ezilen ulus bölgelerinde sınıf temeli üzerinde kurulan İşçi-Köylü Sovyetleri'ne dağıtıyor (md. 3), onları özgür iradeleri doğrultusunda birleştirerek herbirinin temsil edildikleri üst birlik (SSCB) kurarak Birliğin ortak yönetiminin zorunlu kıldığı ve Anayasa'da gösterilen alan ve konulardaki (md. 1) karar ve yetkiyi üst birlikte ve onun tesis edeceği kolektif yönetim organlarında merkezileştiriyordu. Merkezileştirilen işler dışında kalan konularda "her üye Cumhuriyete kendi kamu gücünü herhangi bir makamdan onay almaksızın kullanma hakkı" tanınıyor; Birlik içinde yer alan üye Cumhuriyetlerin egemenlik hakları korunuyor (md. 3), "Üye Cumhuriyetlerin herbiri Birlik'ten çekilme hakkına sahiptir" (md. 4) deniliyordu. Sovyet Anayasası bununla da yetinmiyor, 8. maddede Federal Sovyet yanında Milliyetler Sovyeti" kuruluyor, yetkiler bu iki Sovyet arasında da paylaşılıyordu. Federal Sovyet ile Milliyetler Sovyeti arasında görüş ayrılıkları olduğunda çözüm için uzlaştırma yöntemleri tanımlanıyordu (md. 23-24).

Seçme ve Seçilme hakkı

17-19 yüzyıl burjuva cumhuriyetlerinde (1924 Anayasası'yla Türkiye dahil) bireylerin temsilcilerini (milletvekilleri) doğrudan seçme hakları olmadığı gibi vergi ödemek, belli bir mal varlığına sahip olmak gibi şartlarla sınırlı dolaylı hak olarak sadece erkeklere tanınmıştı.

"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" diyen ikiyüzlü burjuvazi kendi sınıf egemenliğinin yolunu açıyordu. Bu hak ya iki dereceli seçim dayatılarak ya da partiye oy verme yöntemi egemen kılınıp bağımsız adayların kazanma koşulları partiler karşısında zayıf bırakılarak fiilen engelleniyordu. Parti seçimleri yapıldığında milletvekilleri barajı aşan parti yönetimleri tarafından -burjuva sınıfın meşrebine ve ideolojisine uygun, emekçi halka yabancı, anormal yüksek maaş ve sermayeyle beslenen, ayrıcalıklarla donatılmış kişiler arasından- atanırlardı. Bu durum, işçilerin, köylülerin, yoksul emekçilerin, farklı ırk ve inanç gruplarının meclise girmelerini engellemek, halkın bilincini manipüle etmek, demokrasi yanılgısı ve burjuva sınıf hegemonyasına rıza üretmek için düzenlenmiş burjuva siyaset oyunundan başka bir şey değildir.

Sovyet pratiğinde ise seçimler işçi-köylü-asker Sovyetlerinin somut iradesinin dolaysız belirlenmesi için proleter-demokratik bir araçtı. Seçme-seçilme hakkına gelince, burjuva hukukun "yasalar önünde eşitlik ilkesi" reddediliyordu. Bu nedenle 10 Temmuz 1918'de Sovyet Kongresi tarafından Anayasa olarak onaylanan metinde seçme seçilme hakkı "on sekiz yaşını doldurmuş olmak şartıyla, din, uyruk, ikametgah vb. ayrımı gözetmeksizin, **her iki cinsiyetten**" Sovyet vatandaşlarına, "üretken ve topluma yararlı emek yoluyla geçimini sağlayan herkes ve ayrıca önceki kişilerin üretken iş yapmalarını sağlayan ev işleriyle uğraşan kişiler, yani sanayi, ticaret, tarım vb. alanlarda çalışan her sınıftan işçiler ve çalışanlar ile kâr amacı gütmeyen yardımcı çalıştırmayan köylülere", "Sovyetlerin ordu ve donanmasının askerlerine" tanınıyordu (4. md.13. fasıl).

Öte yandan aynı fasılda: "Kâr artışı elde etmek amacıyla ücretli işçi çalıştıran kişiler; sermaye faizi, mülk gelirleri vb. gibi herhangi bir iş yapmadan gelir elde eden kişiler; özel tüccarlar, ticaret ve ticari araçlar; her mezhepten keşişler ve din adamları; eski polis, jandarma ve Okhrana (Çar'ın gizli servisi) çalışanları ve ajanları, ayrıca hüküm süren eski hanedanın üyeleri; bencil veya onursuz suçlar nedeniyle bir Sovyet

Sovyet pratiğinde ise seçimler işçi-köylü-asker Sovyetlerinin somut iradesinin dolaysız belirlenmesi için proleter-demokratik bir araçtı. Seçme-seçilme hakkına gelince, burjuva hukukun "yasalar önünde eşitlik ilkesi" reddediliyordu

tarafından vatandaşlık haklarından mahrum bırakılan kişiler" seçme ve seçilme hakkı kapsamı dışında bırakılıyordu. Devrik burjuvazi ve Çarlığın devlet bürokratları, aristokrat kalıntıları tasfiye edildikten sonra bu hüküm sonraki Anayasalarda gereksiz hale geldi.

1924 Anayasası'na göre Sovyet vatandaşları her ulus bölgesindeki kendi yerel Sovyet meclislerinin üyelerini seçerler. En yüksek güç olan SSCB Kongresi, bu Sovyet meclisleri tarafından seçmen sayısı ile orantılı olarak seçilmiş temsilciler (delegeler) tarafından oluşturulur (Mad. 9). "SSCB Sovyetler Kongresi delegeleri Sovyetlerin bölgesel kongrelerinde seçilir." (md. 10). Proleter demokrasiyi burjuva demokrasilerinden ayıran en önemli haklardan biri (ilk kez Paris Komünü'nde uygulanmıştı) "Sovyete temsilci gönderen seçmenlerin, genel hükümlere göre onu geri çağırma ve yeni bir seçim yapılmasını talep etme hakkı"ydı (md. 78).

Örnekleri çoğaltmak mümkün.

Bir yanda kaderlerini sosyalist özerklikten yana tayin etmiş ulusların, işçilerin, köylülerin, askerlerin Sovyetik örgütleri, kamulaştırılmış bankalar, stratejik sanayi işletmeleri, enerji, ulaşım ve posta hizmetleri vb. diğer yanda devrik burjuvazi ve aristokrat kalıntıları, NEP ile izin verilmiş kapitalist tarım ve sanayi işletmeleri, kulaklar, yabancı sanayi şirketleri. Daha da önemlisi sökülüp atılması on yıllar sürecektir olan burjuva kültürü ve ideolojisinin toplumda devam eden etkileri. Tüm sosyalist stratejik planın hükmü altında ancak belli bir düzen ve kurallara bağlı olarak bir arada. Ama nereye kadar? Nasıl?..

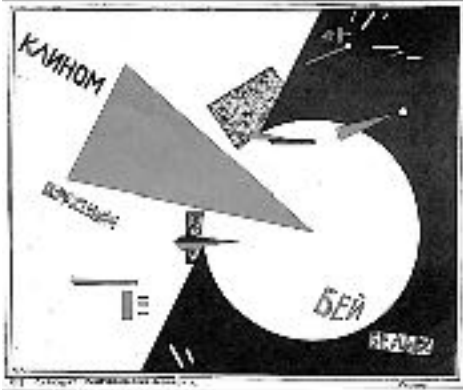
(Gelecek bölüm "NEP Sonrası Hukuk ve Sosyalizm")

Marksist Estetik ve Neoliberal Kültür

Çiğdem Devran

(Arka kapaktan devam)

Bu persektiften hareket eden Marksizme yönelik en yaygın eleştirilerden biri sanat alanında dile getirilir. Akademi çevrelerinden sözde sanat eleştirmenlerine kadar burjuva karşı devrim cephesinin sözcüleri ve yancıları yıllardır aynı sakızı çiğnerler. Onlara inanacak olursanız, “Marx ve Engels, son derece gelişkin bir estetik anlayışına sahip olmalarına ve bunu eserlerinde çeşitli biçimlerde yansıtmalarına rağmen sanat ve edebiyata ilişkin sistematik ve bütünlüklü bir kuram geliştirememişlerdir. Sanata dair değerlendirmeleri çoğu zaman mektuplara, polemiklere ve dağınık notlara serpiştirilmiş haldedir. Marx ve Engels’in bu alanda bıraktığı boşluğu, onların tarihsel materyalizm, altyapı üstyapı ilişkisi, yabancılaşma ve sınıf mücadeleleri gibi temel tezlerinden hareket eden Benjamin, Adorno, Marcuse ve ardılları doldurmuştur. Gelişkin bir Marksist estetik geleneği bunlar sayesinde vardır.” Lenin ve Stalin’in adı olumlu anlamda anılmaz bile bu bahiste. Çünkü onlar “Sanatçı partili olmak zorundadır diyerek yaratıcı özgürlüğü boğmuşlardır!”

Neoliberal kültürün sinsi sızıntısı yalnızca Marx, Engels, Lenin, Stalin ve Marksist düşünürleri "Bütünlüklü bir estetik kuram geliştiremediler" iddiasıyla düşünsel alanın dışına itmeye çalışmakla sınırlı değildir. Aynı ideolojik saldırı kendisini başka bir soruda da ele verir: Neden bugün bir Yaşar Kemal, bir Yılmaz Güney, bir Bertolt Brecht, bir Victor Jara ya da bir Mayakovski çıkmıyor?..

İlk bakışta masum bir dilek gibi görünen bu soru, özünde tarihsel ve toplumsal koşulları görünmez kılan örtük ve kesif bir karamsarlık içerir. Büyük sanatçıları onları ortaya çıkaran tarihsel-toplumsal koşullardan, mücadelelerden, kolektif deneyimlerden ve tarihsel kırılmalardan kopararak yalnızca bireysel dehalarmış gibi sunarak sanatın toplumsal köklerini siler, geçmişin büyük yaratıcı figürleri de yerlerini yenilerinin alması mümkün olmayan istisnalara dönüştürülür.

Sanatın yalnızca özgür piyasanın himayesinde gelişebileceği, devrimlerin ve sosyalist deneyimlerin ise yaratıcılığı boğduğu yönündeki burjuva liberal savlar en yaygın kültürel mitlerden bir başkasıdır. Oysa yirminci yüzyılın tarihine yakından bakıldığında bambaşka bir tablo ortaya çıkar. Bu iddia sahiplerinin, Ekim Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği'nde, Küba Devrimi sonrasında Latin Amerika'nın çeşitli devrimci süreçlerinde, Demokratik Almanya gibi ülkelerde sanat sadece seçkinlerin ayrıcalıklı uğraşı olmaktan nasıl çıkmış, milyonlarca emekçinin yaşamına, eğitimine ve kültürel ufkuna işleyen devindirici bir dinamik haline nasıl gelebilmiştir sorusuna verebilecek bir yanıtı yoktur.

Fakat ne romantik bir Marksist sanat nostaljisi ne de Yaşar Kemal'in unutulmaz sözündeki gibi "O güzel atlılar atlarına binip gittiler" duygusuna yaslanan bir karamsarlık bu noktada doyurucu bir yanıt verebilir. Çünkü mesele birkaç büyük sanatçının eksikliği değil onları mümkün kılan toplumsal iklimin dönüşümüdür. Brecht'i Brecht yapan yalnızca onun bireysel yeteneği değildi; yükselen işçi hareketlerinin, devrimlerin, savaşların ve büyük toplumsal altüst oluşların içinden konuşmasıydı. Mayakovski'nin sesi yalnızca bir şairin sesi değil tarih sahnesine çıkan yeni bir dünyanın yankısıydı. Victor Jara'nın gitarında duyulan şey yalnızca müzik değil halkın özgürleşme arzusuuydu. Yılmaz Güney'in kamerası yalnızca bir

yönetmenin bakışı değil sınıfsal çelişkilerin ve gelişen mücadelenin sinemadaki ifadesiydi.

Marksizme yönelik en yaygın eleştirilerden biri sanat alanında dile getirilir. Akademi çevrelerinden sözde sanat eleştirmenlerine kadar burjuva karşı devrim cephesinin sözcüleri ve yancıları yıllardır aynı sakızı çiğnerler. Onlara inanacak olursanız, “Marx ve Engels, son derece gelişkin bir estetik anlayışına sahip olmalarına ve bunu eserlerinde çeşitli biçimlerde yansıtmalarına rağmen sanat ve edebiyata ilişkin sistematik ve bütünlüklü bir kuram geliştirememişlerdir.”

Nazım Hikmet dünya devrimleri ve yükselen işçi hareketleri çağında yetişti. Ahmet Arif Anadolu'nun yoksulluğunu, Kürt halkının yaşadığı baskıları ve emekçi sınıfların deneyimlerini taşıyan bir tarihsel dönemin sesi oldu. Yılmaz Güney ise köyden kente göçün, sınıf mücadelelerinin ve toplumsal eşitsizliklerin sinemadaki ifadesi haline geldi. Onların eserleri milyonlarca insanın yaşadığı tarihsel deneyimlerle buluşuyordu.

Bugün ise farklı bir tablo bulunuyor. Büyük sanatçıları besleyen kolektif kültürel ortamlar önemli ölçüde zayıflamıştır. Kültürel alan büyük ölçüde parçalanmış, bireyselleşmiş ve piyasa ilişkileri tarafından belirlenir hale gelmiştir.

Bugün sanatın karşı karşıya olduğu temel sorun, yaratıcı yeteneklerin tükenmiş olması değildir. Sorun, neoliberal kapitalizmin kültürü giderek daha fazla bireyselleştirmesi, metalaştırması ve toplumsal ufuktan koparmasıdır. Büyük sanat eserleri yalnızca büyük yeteneklerin değil aynı zamanda büyük tarihsel hareketlerin içinden doğarlar. Toplumun ortak hayalleri

(*) Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi'nde “sınıflı toplum eşittir işbölümü” analizi düşünülünce topluma dair bir incelemedeki keskin fark kendisini gösterir. Durkheim'in sınıfsız toplum anlayışının etki çapı o kadar büyüktür ki, örneğin cumhuriyet Türkiye'sinin “yeni toplum” inşasında Kemalizm'in Ziya Gökalp'ten apardığı “sınıfsız, zümresiz toplum” fikrinin kökenini bizzat Durkheim'den alır.

küçüldüğünde, geleceğe dair kolektif tasarımlar zayıfladığında ve kültürel üretim piyasanın dar mantığına sıkıştığında sanatın dili de kaçınılmaz olarak daralır.

Bu nedenle asıl soru neden yeni bir Brecht'in ya da yeni bir Yaşar Kemal'in çıkmadığı değildir. Asıl soru, onları ortaya çıkaran toplumsal enerjinin, kolektif umutların ve dönüştürücü siyasal ufkun yeniden nasıl filizleneceğidir. Çünkü büyük sanatçılar yalnızca kendi çağlarının tanıkları değildir; aynı zamanda o çağın çatlaklarından geleceğe bakan geleceği gösteren sesleridir. Tarih sahnesi yeniden hareketlendiğinde sanat da yeni biçimler, yeni diller ve yeni yaratıcı özneler çıkaracaktır.

Sanat üzerine dağınık notlardan kuramsal bir miras

Marx ve Engels, sanat üzerine başlı başına ve sistematik bir estetik kuram bırakmamış olsalar da düşüncelerinin satır aralarında, mektuplarında, felsefi metinlerinde ve edebiyat üzerine yaptıkları değerlendirmelerde sanatın toplumsal anlamına ilişkin zengin bir kuramsal miras bırakmışlardır. Sanatın yaşamla, tarihle ve insanın yaratıcı gücüyle kurduğu ilişkiyi kavramaya yönelik bu dağınık ancak derinlikli gözlemler zamanla Marksist estetiğin en önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir. Onlar için sanat ne yalnızca bireysel bir duyarlılığın dışavurumu ne de toplumsal gerçekliğin basit bir yansımasıdır. Sanat insanın dünyayı kavrama, yeniden üretme ve dönüştürme yeteneğinin estetik biçim kazanmış ifadesidir. Bu nedenle Marx ve Engels'in sanat üzerine düşünceleri gerçekçilikten yaratıcılığa, sanatçının toplumsal rolünden kültürel mirasın tarihsel değerine kadar uzanan geniş bir alanda sanat kuramı ve estetik tartışmalarına ışık tutmayı bugün de sürdürmektedir.

Marx, 1844 Elyazmaları'nda, insanın diğer canlılardan farkını anlatırken

Marx, 1844 Elyazmaları'nda, insanın diğer canlılardan farkını anlatırken yalnızca biyolojik üretimden söz etmez. “İnsan“ der Marx, “yalnızca ihtiyaç ölçüsünde değil güzellik yasalarına göre de üretir.” Bu kısa cümle Marksist estetik düşüncenin merkezinde duran önemli bir noktayı açığa çıkarır: **Estetik yaratım insan varoluşunun tali bir süsü değildir; insanın dünyayla kurduğu yaratıcı ilişkinin temel boyutlarından biridir**

yalnızca biyolojik üretimden söz etmez. “İnsan“ der Marx, “yalnızca ihtiyaç ölçüsünde değil güzellik yasalarına göre de üretir.” Bu kısa cümle Marksist estetik düşüncenin merkezinde duran önemli bir noktayı açığa çıkarır: Estetik yaratım insan varoluşunun tali bir süsü değildir; insanın dünyayla kurduğu yaratıcı ilişkinin temel boyutlarından biridir.

Yine Marx'ın yabancılaşma çözümlemesi yalnızca fabrika işçisini değil sanat alanını da anlamak için güçlü bir araçtır. Bugün sanatçıya sürekli “özgür birey” olarak seslenen neoliberal kültür, gerçekte onu galerilere, sponsorlara, fon mekanizmalarına, dijital görünürlük ekonomisine ve piyasa beklentilerine bağlamaktadır.

Marksist sanat anlayışının en çok

başvurulan örneklerinden biri Engels'in Balzac üzerine yaptığı değerlendirmedir. Balzac, aristokrasi yanlısı, monarşist ve meşruiyetçi bir yazardır; Fransız Devrimi'nin ardından gerileyen soylu sınıflara sempati duyar. 1888 yılında İngiliz romancı Margaret Harkness'a yazdığı mektupta Engels, Balzac'ın eserlerinden Fransa toplumuna ilişkin olarak tarihçilerden, iktisatçılardan ve istatistikçilerden öğrendiğinden daha fazlasını öğrendiğini belirtir. Ona göre Balzac, siyasal eğilimlerine ve aristokrat özlemlerine rağmen yükselen burjuvazinin tarihsel rolünü, aristokrasinin çözülüşünü ve kapitalist ilişkilerin toplum üzerindeki etkilerini güçlü bir biçimde tasvir etmiştir. Engels bu durumu, Balzac'ın sınıfsal sempati ve önyargılarına rağmen gerçekçi kalabilmesinin bir başarısı olarak değerlendirir.

Lenin bu yaklaşımı ileri taşır. Proletkült akımıyla tartışmalarında saf bir proletarya kültürünün saçma olduğunu söyler. “Proletarya kültürü gökten zembille inmez. İnsanlığın kapitalizm altında yarattığı bütün kültürel birikimin eleştirel olarak özümsemesinden doğar” sözleri, sosyalist kültür anlayışının geçmişin bütün ilerici mirasını sahiplenme zorunluluğuna işaret eder. Aynı şekilde Stalin'in konuşma ve yazışmalarındaki “Yazarlar insan ruhunun mühendisleridir”, “Kültür silahların sustuğu yerde başlayan mücadelenin devamıdır”, “Proletarya iktidarı yalnızca ekonomiyi değil, insanın düşünce dünyasını da dönüştürmelidir” yaklaşımları sanatın toplumsal işlevine ilişkin Marksist yaklaşımın temel çizgilerini özetler.

Kültür sanatın metalaşması, neoliberal özgürlük anlayışı

Kapitalist sanat anlayışı kendisini büyük ölçüde bireysel özgürlük, kültürel çoğulculuk, rekabet ve serbest dolaşım kavramları üzerinden tanımlar. Bu anlayışa göre sanatçı, toplumsal sorumluluk taşıyan bir özne değil kendi estetik dilini kuran bağımsız bir üreticidir. Sanat belirli

(**) Bernard Friot'in “ücret sosyalizmi”, özet olarak emeklilik ve sağlık için oluşturulmuş sigorta fonları modelinin sosyoekonomik örgütlenmenin tamamına yayılmasını önermektedir. (age, 135)

bir sınıf perspektifine, toplumsal kurtuluş fikrine ya da politik mücadeleye bağlı olmamalıdır. Bu sav öteden beri çeşitli biçimlerde güncellenen burjuva kültürel ideolojinin merkezinde durmaktadır.

Neoliberal dönemde çok daha çıplak biçimlere bürünen kapitalist estetik anlayışı sanatın ideolojilerden bağımsız olabileceğini varsayar. Gerçekte ise sanatın egemen burjuva ideolojisini binbir yöntemle meşrulaştırıp görünmez hale getirerek "estetize" etmesine hizmet eder. Halbuki sanat soru sormalı, sordurtmalı, çelişkileri açığa çıkarmalı ya da yaratıcı deneylere sahip olmalıdır. Büyük sanat eserlerinin önemli bir bölümü tam da bunu yapmıştır. Ancak bu noktada da sorun, sanatın yalnızca soru soran, hiçbir tarihsel yön göstermeyen ve hiçbir toplumsal taraf tutmayan bir etkinliğe indirgenmesidir. Çünkü toplumsal yaşamda tarafsızlık nasıl bir yanılısamaysa, sanatta da tarafsızlık çoğu zaman mevcut düzenden yana sessiz bir onay anlamına gelir.

Burjuva yaklaşım estetik ve sanatın "kesin doğrular" sunmaması gerektiğini söyler. İnsanlığın sömürüldüğü, emperyalist çıkarlar uğruna savaşların sürdürüldüğü, milyonlarca insanın açlık ve yoksulluk içinde yaşadığı bir dünyada sanatın bu gerçekler karşısında tarafsız kalması mümkün değildir. Sanatın görevi yalnızca çelişkileri göstermek değil onların tarihsel arka planını da görünür kılmak ve

mücadele deneyimlerini ifade etmektir.

Neoliberal yaklaşımın en büyük çelişkilerinden biri sanatı devletten kurtardığı yalanına sarılırken onu piyasanın egemenliğine bırakmasıdır. Bugün hangi eserlerin yayımlanacağına, hangi sanatçıların öne çıkarılacağına, hangi filmlerin fon bulacağına, hangi müzelerin yaşayacağına büyük ölçüde sistem mekanizmaları karar vermektedir. Bu durumda sanat gerçekten özgürleşebilir mi?..

Marksist-Leninist savunuların bir de inkar edilemez pratiği vardır

Okuma yazma bilmeyen milyonların yaşadığı bir ülkede birkaç on yıl içinde dünyanın en geniş kütüphane ağlarından biri kurulmuş, tiyatro, sinema, müzik ve edebiyat kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Eisenstein'in sineması, Şostakoviç'in müziği, Mayakovski'nin şiiri ve Gorki'nin edebiyatı yeni bir kültürel seferberliğin de ifadesi olmuştur. Hiç kimsenin üzerinden atlayamadığı,

inkar edemediği bir yaşamışlıktır sosyalist SSCB'nin sanat alanındaki pratiği.

Stalin dönemine ilişkin tartışmalar ise çoğu zaman sanat alanındaki tarihsel karmaşıklığı gölgelemektedir. Bu dönemde dogmatik yaklaşımlar ve sanatsal çeşitliliği daraltan uygulamalar yaşanmış olsa da, (*) aynı yıllarda Sovyetler Birliği dünyanın en büyük tiyatro, opera, bale ve sinema üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Latin Amerika devrimleri ise sanat ile özgürleşme arasındaki ilişkinin başka bir örneğini sunar. Özellikle Küba Devrimi sonrasında kültür, ulusal bağımsızlığın ve toplumsal dönüşümün temel unsurlarından biri olarak görülmüştür. Fidel Castro'nun 1961'de sanatçılarla yaptığı ünlü konuşmada dile getirdiği "Devrimin içinde her şey; devrime karşı hiçbir

şey" sözü çoğu zaman yalnızca bir sınırlama ifadesi olarak yorumlanır. Oysa aynı süreçte Küba Latin Amerika'nın en güçlü sinema hareketlerinden birini yaratmış, okuma yazma seferberlikleriyle kültürel yaşama katılımı genişletmiş ve sanat eğitimi toplumun en uzak köşelerine kadar ulaştırmıştır.

Sanat soru sormalı, sordurtmalı, çelişkileri açığa çıkarmalı ya da yaratıcı deneylere sahip olmalıdır. Büyük sanat eserlerinin önemli bir bölümü tam da bunu yapmıştır. Ancak bu noktada da sorun, sanatın yalnızca soru soran, hiçbir tarihsel yön göstermeyen ve hiçbir toplumsal taraf tutmayan bir etkinliğe indirgenmesidir. Çünkü toplumsal yaşamda tarafsızlık nasıl bir yanılısamaysa, sanatta da tarafsızlık çoğu zaman mevcut düzenden yana sessiz bir onay anlamına gelir

Ernesto Che Guevara'nın sözleri ise devrim ile estetik arasındaki ilişkinin insani boyutunu ortaya koyar: "Yeni insanı yaratmak aynı zamanda yeni bir duyarlılığı yaratmaktır." Bu duyarlılık yalnızca ekonomik ilişkilerin değil insanın hayal gücünün, dayanışma duygusunun ve yaratıcı potansiyelinin de dönüşümünü ifade eder.

Nikaragua'da Sandinist hareketin şiiri siyasal mücadelenin ayrılmaz bir parçası haline getirmesi, Şili'de Victor Jara'nın şarkılarının halk direnişinin sesi olması, muralistlerin Meksika duvarlarına halkın tarihini işlemesi devrimci süreçlerin yeni toplumsal özneler yarattığının örnekleridir.

Bu nedenle sosyalist deneyimlerin sanat tarihindeki yeri, "sanatı öldürdüler" şeklinde demagojik yargılarla açıklanamaz. Tarihsel gerçek şudur ki bu deneyimler sanatın toplumsal dolaşımını eşi görülmemiş ölçüde genişletmiş, kültürel üretimi aristokrat çevrelerin tekelinden çıkararak milyonlarca insanın yaşamının parçası haline getirmiştir. Sanat yalnızca seyredilen bir nesne olmaktan çıkıp toplumsal yaşamın kurucu unsurlarından biri haline gelmiştir..

(1) Engels, Friedrich, 1974, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Sol Yayınları, Ankara

Dijital kültür, medya tekelleri, platform kapitalizmi, algoritmik yönlendirme mekanizmaları ve kültür endüstrisinin yeni biçimleri günümüz Marksist estetik tartışmalarının başlıca inceleme alanları arasındadır. Nitekim bugün kültür endüstrisinin tekelleşmesini, dijital platformların sanatı metalaştırmasını, algoritmaların kültürel tüketimi yönlendirmesini ve sanatın finans sermayesiyle bütünleşmesini açıklamaya çalışan çalışmaların önemli bir bölümü Marx'ın meta fetişizmi, yabancılaşma, ideoloji ve sınıf mücadelesi kavramlarından hareket etmektedir

Marksist estetik açısından sanat yalnızca bireysel duygu ve deneyimlerin dışavurumu değildir. Sanat, insanın toplumsal varoluşunu, tarihsel hareketini ve sınıfsal çelişkilerini estetik biçimler içerisinde yeniden üretme ve görünür kılma faaliyetidir.

Bu nedenle Marksist estetiğin temel sorusu sanatın hangi toplumsal gerçekliği açığa çıkardığı, hangi tarihsel eğilimleri görünür kıldığı ve insanın özgürleşme mücadelesiyle nasıl bir ilişki kurduğudur.

Dijital kültür, medya tekelleri, platform kapitalizmi, algoritmik yönlendirme mekanizmaları ve kültür endüstrisinin yeni biçimleri günümüz Marksist estetik tartışmalarının başlıca inceleme alanları arasındadır. Nitekim bugün kültür endüstrisinin tekelleşmesini, dijital platformların sanatı metalaştırmasını, algoritmaların kültürel tüketimi yönlendirmesini ve sanatın finans sermayesiyle bütünleşmesini açıklamaya çalışan çalışmaların önemli bir bölümü Marx'ın meta fetişizmi, yabancılaşma, ideoloji ve sınıf mücadelesi kavramlarından hareket etmektedir.

Sanatın karşı karşıya olduğu temel sorun bugün farklı bir biçim almıştır. Neoliberal kültür kendisini “özgürlük,

çoğulculuk ve sınırsız erişim“ söylemleriyle meşrulaştırmaktadır. Dijital teknolojiler ve iletişim ağları gerçekten de üretim araçlarına erişimi genişletmiş, yeni ifade olanakları yaratmıştır.

Ancak aynı süreç sanatın metalaşmasını daha önce görülmemiş ölçüde derinleştirmiştir. Günümüzde sanat eserlerinin dolaşımı büyük ölçüde görünürlük ekonomisi tarafından belirlenmektedir.

Algoritmalar, fon mekanizmaları, sponsorluk ilişkileri ve kültür piyasaları yalnızca eserlerin dolaşımını değil çoğu zaman üretim süreçlerini biçimlendirmektedir.

Bu nedenle günümüzün sanat ve estetik eserlerin temel sorunu yalnızca sansür ve yasaklama meselesi değildir. Sanatçının hangi maddi ilişkiler içinde üretim yaptığıdır.

Neoliberal kültür düzeninde sanatçı çoğu zaman açık bir yasakla, daha çokta görünür olabilmek için piyasanın beklentilerine uyum sağlama baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Böylece sanatın sözde özgürlüğü piyasa disiplininin sınırları içinde tanımlanan bir özgürlüğe dönüşmektedir.

Sovyetler Birliği, Küba ve Latin Amerika deneyimlerinde sanatın toplumsal işlevi

Marksist estetiğin yalnızca teorik metinler üzerinden değerlendirilmesi onun tarihsel pratiğinin önemli bir bölümünü görünmez hale getirir. Oysa Marksizm sanatı yalnızca üzerine düşünülen bir alan olarak değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm süreçlerinin canlı bir parçası olarak ele almıştır. Bu nedenle Marksist estetiğin gelişimini anlamak için Sovyetler Birliği'nden Küba'ya, Latin Amerika'dan çeşitli ulusal kurtuluş hareketlerine kadar uzanan geniş tarihsel deneyimlerin üzerinden atlayan bir tartışma olamaz.

1917 Ekim Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği'nde kültür ve sanat alanında olağanüstü bir yaratıcılık patlaması yaşanması neoliberallerin dahi üzerinden atlayamadığı bir gerçekliktir. Devrimin ilk yıllarında ortaya çıkan fütürizm, konstruktivizm ve avangard sanat hareketleri yalnızca Sovyet kültürünü değil dünya sanatını da derinden etkiledi. Vladimir Mayakovski şiirde, Vsevolod Meyerhold tiyatrodan, Dziga Vertov ve Sergey Eisenstein sinemada yeni estetik biçimler geliştirdiler. Özellikle Eisenstein'in montaj kuramı ve Vertov'un belgesel sinema anlayışı bugün hâlâ modern sinema teorisinin temel referansları arasında yer

(2) Aydın, Zafer, Kanunsuz Bir Grevin Öyküsü Kavel 1963, SAV Yayınları

almaktadır.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri sanatın aristokrat ve burjuva çevrelerin tekelinden çıkarılarak geniş halk kitlelerine açılmasıydı. Çarlık Rusyası'nın büyük ölçüde okuma yazma bilmeyen nüfusu birkaç on yıl içinde kütüphanelerle, tiyatrolarla, kültür evleriyle ve sanat okullarıyla buluşturuldu. Sanat ilk kez milyonlarca emekçinin yaşamına doğrudan temas eden bir toplumsal faaliyet haline geldi.

Ekim Devrimi'nin kültür alanındaki en önemli sonuçlarından biri de sanatın toplumsal yaşam içindeki yerinin köklü biçimde değişmesiydi. Müze koleksiyonlarının kamulaştırılmasıyla birlikte Çarlık döneminin kültürel mirası halka açılırken sanat da sarayların ve kapalı salonların sınırlarını aşarak meydanlara, fabrikalara ve sokaklara taşındı.

Ekim Devrimi'nin kültür alanındaki en önemli sonuçlarından biri de sanatın toplumsal yaşam içindeki yerinin köklü biçimde değişmesiydi. Müze koleksiyonlarının kamulaştırılmasıyla birlikte Çarlık döneminin kültürel mirası halka açılırken sanat da sarayların ve kapalı salonların sınırlarını aşarak meydanlara, fabrikalara ve sokaklara taşındı

Bu dönüşüm yalnızca sanatın izleyici kitlelerini genişletmekle kalmıyor, aynı zamanda sanatın üretim ve dolaşım biçimlerini de değiştiriyordu. Devrimci yılların sanatçıları yeni toplumun kuruluş sürecine estetik biçimler kazandırmaya çalışırken sanat ile yaşam arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmayı hedefliyorlardı. Bu anlayışın en dikkat çekici temsilcilerinden biri olan Meyerhold, 1918 yılında Petrograd tiyatrolarının yönetimine getirildiğinde "Tiyatroda Ekim" sloganıyla yola çıktı. Amaç yalnızca yeni oyunlar sahnelemek değil tiyatronun toplumsal işlevini yeniden tanımlamaktı. Geleneksel sahne düzeni parçalanıyor, seyirci ile oyuncu arasındaki sınırlar

aşındırılıyor ve tiyatro giderek devrimci kitlesel deneyimin bir parçasına dönüşüyordu.

Bu dönemde sahne sanatlarında yaşanan yenilikler yalnızca tiyatro salonlarıyla sınırlı kalmadı. Komintern'in Üçüncü Kongresi sırasında düzenlenen kitlesel gösterilerde bütün kent adeta bir sahneye dönüştürüldü; binlerce insan hem oyuncu hem de seyirci olarak aynı estetik olayın parçası haline geldi. Böylece sanat eseri belirli bir mekanda sunulmaktan çıkarak kolektif katılımı yaratılan toplumsal bir deneyim niteliği kazandı.

Devrimci sanatın en çarpıcı yönlerinden biri ise endüstriyel yaşamın estetik malzeme olarak değerlendirilmesiydi. Meyerhold, Mayakovski ve konstrüktivist hareketin öncülerinden Tatlin'in girişimleriyle fabrika sirenleri, motor sesleri ve kentin mekanik ritimleri sanatsal kompozisyonların bir parçası haline getirildi. Kentin sesleri ilk kez bir senfoninin öğeleri olarak örgütleniyor, makinelerin ritmi devrimin ritmiyle birleşiyordu. Kent devasa bir opera sahnesine dönüşürken sirenler, türbinler, dinamolar, düdükler ve çanlar yeni çağın orkestra enstrümanları işlevini görüyordu.

Arseny Avraamov'un 1922 yılında Bakü'de gerçekleştirdiği "Sirenler Senfonisi"nde fabrika sirenlerine savaş gemilerinin düdükleri, topçu birliklerinin atışları ve askeri birliklerin ritmik hareketleri eşlik etti; binlerce insanın oluşturduğu dev koro ise Enternasyonal başta olmak üzere devrimci marşları seslendirdi. Burada sanat ile gündelik yaşam, estetik ile siyaset, bireysel yaratıcılık ile kolektif eylem bütünleştirildi. Devrimci estetik, sanatın yaşamı dışardan tasvir eden bir etkinlik olmaktan çıkıp tarih yapan kitlelerin kolektif yaratıcılığının bir ifadesine dönüşebileceğini ortaya koydu.

Yaratıcılığın sınırsızlığı Küba Devrimi sonrasında da görülebilir. 1959 Devrimi'nin ardından yürütülen okuma yazma seferberlikleri ve kültür politikaları sayesinde sanat toplumsal yaşamın merkezî unsurlarından biri haline geldi. Özellikle ICAIC çevresinde gelişen sinema hareketi dünya çapında etkili eserler üretti.

Tomás Gutiérrez Alea ve Santiago Álvarez gibi yönetmenler yalnızca Küba sinemasının değil dünya sinema tarihinin de önemli figürleri arasında yer aldılar. Aynı dönemde gelişen Küba afiş sanatı ise grafik tasarım tarihinde özgün bir estetik okul olarak kabul edilmektedir.

Latin Amerika'da ise sanat ile toplumsal mücadele arasındaki ilişki en güçlü biçimlerinden birini muralizm hareketinde buldu. Diego Rivera, David Alfaro Siqueiros ve José Clemente Orozco'nun öncülüğünü yaptığı duvar resmi hareketi sanatı müzelerin ve galerilerin dışına taşıyarak doğrudan halkın yaşam alanlarına yerleştirdi. Duvarlar işçi mücadelelerinin, sömürgecilik karşıtı direnişlerin ve halk tarihinin anlatıldığı mekanlara dönüştü. Böylece sanat yalnızca estetik bir etkinlik değil aynı zamanda toplumsal hafızanın taşıyıcısı haline geldi.

Aynı süreç şiir ve müzik alanında da yaşandı. Pablo Neruda'nın şiiri, Ernesto Cardenal'ın devrimci edebiyatı ve Nueva Canción hareketi sanatın toplumsal mücadelelerle kurduğu ilişkinin güçlü örneklerini sundu. Víctor Jara ve Mercedes Sosa gibi sanatçılar halk müziğini yalnızca kültürel bir ifade biçimi olarak değil toplumsal direnişin sesi olarak yeniden ürettiler.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Doğu Avrupa'da halk demokrasisine geçen ülkeler, kültür ve sanatı yalnızca estetik üretimin bir alanı olarak değil toplumsal dönüşümün temel araçlarından biri olarak değerlendirdiler. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi kültürel yaşam ayrıcalıklarının sınırlarından çıkarılarak geniş halk kesimlerine ulaştırılması temel hedeflerden biri haline geldi. Bu nedenle savaşın yıkımından çıkan ülkelerde tiyatrolar, konser salonları, kültür evleri, halk kütüphaneleri, sanat okulları ve yayınevleri hızla yaygınlaştırıldı. Kültür ilk kez milyonlarca işçi ve köylünün gündelik yaşamının doğal bir parçası haline gelmeye başladı.

Doğu Almanya (DDR) kültür politikalarına büyük önem veren ülkelerden biri oldu. Faşizmin yenilgisi sonrasında yeni devlet kültürü yalnızca geçmişle

hesaplaşmanın değil yeni bir toplumsal kimlik inşa etmenin de aracı olarak gördü. Ülkenin dört bir yanında tiyatrolar, senfoni orkestraları, müzik okulları ve halk kültür merkezleri kuruldu. Kültürel etkinliklere katılım devlet tarafından destekleniyor, işçiler için fabrikalarda ve sendikalarda sanat kulüpleri oluşturuluyordu. Böylece sanat profesyonel kurumlarla sınırlı kalmıyor amatör kültürel üretim de teşvik ediliyordu.

DDR'nin kültürel yaşamı özellikle tiyatro, müzik ve edebiyat alanlarında dikkat çekici bir gelişim gösterdi. Bertolt Brecht ve Helene Weigel tarafından kurulan Berliner Ensemble yalnızca Doğu Almanya'nın değil dünya tiyatro tarihinin de en etkili kurumlarından biri haline geldi. Brecht'in epik tiyatro anlayışı burada geliştirilip uluslararası düzeyde yaygınlaştırıldı.

Müzik alanında Bach, Beethoven ve Wagner gibi Alman klasik müzik geleneğinin büyük mirası korunurken çağdaş bestecilik ve müzik eğitimi için geniş olanaklar yaratıldı. Çocukların ve gençler için birçok kentte devlet destekli müzik okulları açıldı. Opera ve senfoni konserleri geniş halk kitlelerinin erişimine sunuldu.

Bütün saydıklarımız sosyalist ve devrimci hareketlerin etkisi altında gelişen sanat pratiklerinin yalnızca propaganda üretmekten ibaret olmadığını, tam tersine şiirden sinemaya, müzikten tiyatroya, grafik tasarımdan sokak sanatına kadar çok sayıda alanda yeni estetik biçimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığının örnekleridir. Tam da bu nedenle Marksist estetik açısından sanat, yalnızca güzeli üretme faaliyeti değil aynı zamanda insanların kendi tarihlerini bilinçli biçimde kurma süreçlerinin kültürel ifadesidir. Sanatın toplumsal işlevi üzerine yürütülen tartışmaların güncelliği de burada yatmaktadır. Çünkü bugün de temel soru değişmemiştir: Sanat kimin adına, hangi toplumsal ilişkiler içinde ve nasıl bir gelecek tahayyülü doğrultusunda üretiliyor?..

“Her bireyin özgür gelişimi, herkesin özgür gelişiminin koşuludur.”

Tam da bu nedenle Marksist sanat ve

estetik anlayışı güncelliğini korumaktadır. Çünkü Marksizm yalnızca sanat eserinin içeriğini değil üretim koşullarını da sorgular. Sanatın hangi fikirleri savunduğu kadar hangi toplumsal ilişkiler içinde üretildiği sorusunu da gündeme getirir. Bugün dijital kültür, algoritmik yönlendirme, platform kapitalizmi ve kültür endüstrisinin tekelleşmesi gibi olguların analizinde hâlâ Marx'ın meta fetişizmi, yabancılaşma, ideoloji ve sınıf ilişkileri kavramları referans alınarak konuşuluyorsa Marksist sanat anlayışı tamda bu nedenle günceldir. Dolayısıyla ortada bir "Marksist estetiğin ölümü" değil, yeni tarihsel koşullar altında yeniden konumlanma ve yeni mücadele araçlarına yönelme, dijital çağın kültürel biçimlerini kavrayan yeni teorik ve pratik araçların geliştirilmesi sorunu vardır.

Bağımsız tiyatrolar, kültür

Bugünün koşullarında toplumsal mücadeleyle ilişkili bir sanat politikasının temel sorunu görünürlük değil örgütlenmesi ve toplumsallaşmasıdır. Dijital iletişim araçları ve sosyal medya ağları geçmiş dönemlere göre daha geniş bir görünürlük olanağı yaratmış olsa da kültürel alan üzerindeki egemenlik ilişkilerinin taşlarını yerinden oynatamaz

kooperatifleri, kolektif üretim ağları, kamusal ve dijital dayanışma platformları piyasa mantığının dışına çıkmaya çalışan alternatif deneyimler olarak önem taşımaktadır. Esas zorlanılan nokta kültürel üretimin toplumsal temellerini genişletmektir. Sanatı profesyonel bir azınlığın ayrıcalığı olmaktan çıkararak kolektif üretimin, paylaşımın ve kültürel katılımın konusu haline getirmek, yeni yeteneklerin açığa çıkmasını yeni örneklerini çağırtabilmektir. Mahallelerde, sendikalarda, okullarda, kültür merkezlerinde ve dijital ağlarda kurulan üretim alanları kültürel gelişimin nüvelerini oluşturabilir.

Marksist estetiğin nihai ufku da

burada ortaya çıkar. Sınıfsız toplum düşüncesi, sanatın önündeki ekonomik ve toplumsal engellerin ortadan kalktığı bir özgürleşme perspektifidir. Herkesin yaratıcı potansiyelini geliştirebileceği koşulların yaratılmasıdır. Marx'ın sözleriyle ifade edecek olursak, “Her bireyin özgür gelişimi, herkesin özgür gelişiminin koşuludur.” Sanatın gerçek anlamda özgürleşmesi de ancak böyle bir toplumsal zeminde mümkün olabilir. Çünkü sanatın geleceği yalnızca estetik bir mesele değil aynı zamanda nasıl bir toplumda yaşamak istediğimize ilişkin tarihsel ve siyasal bir meseledir.

Kültürel Karşı Cephe'nin İnşası: Sınıf Temelli Toplumsal Bir Sanat Politikası

Bugünün koşullarında toplumsal mücadeleyle ilişkili bir sanat politikasının temel sorunu görünürlük değil örgütlenmesi ve toplumsallaşmasıdır. Dijital iletişim araçları ve sosyal medya ağları geçmiş dönemlere göre daha geniş bir görünürlük olanağı yaratmış olsa da kültürel alan üzerindeki egemenlik ilişkilerinin taşlarını yerinden oynatamaz. Çünkü egemen sınıfların kültürel hegemonyası yalnızca medya araçlarıyla değil eğitim kurumları, sanat piyasası, yayıncılık sistemi, kültür endüstrisi ve gündelik yaşam alışkanlıkları aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Bu nedenle kalıcı bir kültürel karşı duruş ancak insanların bir araya geldiği, birlikte ürettiği ve ortak deneyimler oluşturduğu örgütlü alanlar üzerinden kurulabilir.

Herkesin malumu olanı tekrarlamak gerekirse sanat politikası ne kadar doğru ve gelişkin olursa olsun yalnızca sanat eserleri üretmek yetmez. Yeni kültürel ilişkiler ve kurumlar yaratılabilirdir. İşçiler, öğrenciler, kadın örgütleri, kiracı hareketleri, göçmen toplulukları ve yerel dayanışma ağları arasında sürekli ilişkiler kurmaktır. Toplumun kendisinin kültürel üretimin öznesi haline gelmesidir. Bu amaçla mahallelerde, sendikalarda, kültür merkezlerinde ve bağımsız mekanlarda yalnızca etkinlik düzenleyen yapılar değil yerel

sorunları tartışan, araştıran ve bunları sanatsal üretime dönüştüren kolektif merkezler olarak çalışmalıdır.

Çalışma yaşamı, barınma sorunları, kadın emeği, göç deneyimleri, gençlik sorunları ve gündelik yaşam mücadeleleri kayıt altına alınabilir. Bunlar daha sonra tiyatro oyunlarına, kısa filmlere, fotoğraf sergilerine, podcast dizilerine, dijital arşivlere ve belgesel projelere dönüştürülebilir.

Kültürel üretimin toplumsallaşması için mahalle sergileri, açık hava sinemaları, işçi fotoğraf sergileri, semt festivalleri, sokak performansları ve kolektif duvar resimleri bu doğrultuda kullanılabilecek araçlardır.

Mütevazı çok sayıda örneği bulunan bu alanda sanatın yeniden gündelik yaşamın içine yerleşmesi gerekmektedir. Bir işçi mahallesinde sahnelenen tiyatro oyunu ya da bir fabrikanın çevresinde düzenlenen fotoğraf sergisi çoğu zaman büyük sanat merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerden daha güçlü toplumsal etki yaratabilir.

Bu süreçte dijital alan fiziksel faaliyetlerin alternatifi değil tamamlayıcısı olarak birleşik bir hatta ilerleyebilir. Her çalışma sistemli biçimde belgelenebilir, arşivlenebilir ve ortak bir ağ içinde paylaşılabilir. Oluşturulacak dijital platformlar, video arşivleri, röportajlar, araştırmalar, podcast yayınları, eğitim materyalleri ve ortak üretim araçları sunan kolektif bir kültür merkezi işlevi görebilir.

Kira artışları, güvencesiz çalışma, kentsel dönüşüm, kadın emeği, göç ve çevre sorunları gibi konularda veri toplama çalışmaları yürütülebilir. Elde edilen bilgiler sanatsal projelere dönüştürülebilir. Veri görselleştirmeleri, belgesel sergiler ve dijital enstalasyonlar bu aşamada önemli araçlar olabilir. Böylece sanat yalnızca duygulara seslenen bir faaliyet olmaktan çıkar aynı zamanda bilgi üreten ve toplumsal gerçekliği görünür kılan bir alan haline gelir.

Tarihsel deneyimler göstermektedir ki kalıcı kültürel dönüşümler tek tek

Tarihsel deneyimler göstermektedir ki kalıcı kültürel dönüşümler tek tek sanatçılar sayesinde değil onları besleyen örgütlü kültürel atmosfer sayesinde gerçekleşmiştir

sanatçılar sayesinde değil onları besleyen örgütlü kültürel atmosfer sayesinde gerçekleşmiştir.

Bu nedenle günümüzün sınıf temelli sanat politikası sadece sunulan değil birlikte üretilen, dijital alanı bir vitrin değil örgütlenme, arşivleme ve ortak üretim altyapısı olarak kullanan, sanatı halka götürürken halkın sanatın ve kültürün doğrudan üreticisi haline gelmesini sağlayabilmenin içinden ilerleyebilir. Hiç birisi yabancı olmadığı bu yöntemlerle sanat doğrudan toplumsal dönüşüm mücadelesinin kurucu unsurlarından biri haline getirebilir.

(*) Stalin dönemi kültür politikalarına ilişkin tartışmalar çoğu zaman iki karşıt indirgemecilik arasında sıkışmaktadır. Bir yanda bu dönemi sanatın bütünüyle bastırıldığı bir karanlık dönem olarak gören liberal yorumlar diğer yanda ise savunmacı yaklaşımlar yer almaktadır. Gerçeklik, liberal eleştirilerin

sunduğu basit karşıtlıklardan çok daha karmaşıktır.

Lunaçarski, yeni fikirler doğrultusunda işçi sınıfı hükümetine düşen ödevleri şöyle özetliyordu; “Hükümete gelince, önce eski sanatta en iyi olanı bütün gücüyle korumaya çalışmaktır, zira bunun özümsemesi yeni bir sanata doğru adımların atılması için gereklidir.

Aynı zamanda devlet, halk kitleleri için yararlı olacak her türlü yeniliği etkin biçimde destekleyecektir. Hükümet yeninin gelişiminin önünde, bu yeni ne kadar sorunlu olursa olsun, bu hususta hata yapmamak, henüz çok genç ve güçsüz olsa da yaşamaya değer bir şeyi yıkmamak için engel olmayacaktır.”

Ancak pratik başka yönde akar. Tarihte benzeri görülmemiş bir toplumsal sistem kurma ve bu sistemi taşıyacak “yeni insanı” yaratma girişimi Sovyet deneyiminin temel dinamiklerinden biriydi. Ancak bu süreç yalnızca yeni bir toplum inşa etme çabasından ibaret değildi. Aynı zamanda karşısında konumlanan ve şiddet dahil her türlü aracı kullanmaktan çekinmeyen güçlü bir kapitalist kuşatmaya karşı kendisini savunma zorunluluğu zaman zaman olağanüstü güvenlik kaygılarının ve kuşatılmışlık bilincinin ağır bastığı, bunun da kimi dönemlerde sanatçıların yaratıcı alanlarını daraltan sonuçlar doğurduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Sovyetler Birliği’nde sanat kimlik inşa sürecinin merkezinde yer alması; sürekli olarak devrimci sorumluluk ile estetik yaratıcılık arasında bir denge kurma arayışının içinde gelişmiştir. Sanatın toplumsal dönüşümde üstleneceği rol ile sanatsal özerklik arasındaki gerilim Sovyet kültür hayatının en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Parti ve sanat birlikleri, sanatçıları ödüller ve takdir yoluyla teşvik ederken, eleştiri ve kınama mekanizmalarıyla da yönlendirmeye çalışmıştır. Bu durum zaman zaman sert çatışmalara ve tartışmalara yol açmıştır.

(5) Sosyalist İşçi Dergisi 1971

(6) kadinsci.org, 15-16 Haziran Tanklar ve Kadınlar

(7) uidder.org, Gözlerim Çeliğe Batan İnsan Tırnaklarını Gördü

Marksist Estetik ve Neoliberal Kültür

Çiğdem Devran

Marksist-Leninist estetik anlayışı, sanatı yalnızca güzeli üreten ya da yaşamı yansıtan bir etkinlik olarak değil insanın tarihsel varoluşuna nüfuz eden yaratıcı bir güç olarak kavrar. Sanatın etkisini, gerçekliği olduğu gibi kopyalamasında değil onun görünmeyen katmanlarını açığa çıkararak insanın dünyayla kurduğu ilişkiyi derinleştirmesinde arar.

Gündelik hayatın alışkanlıklar ve sıradanlıklar içinde görünmez hale getirdiği toplumsal gerçeklikleri görünür kılar. Sınıf ilişkilerini, sömürüyü, yabancılaşmayı, direnişi, dayanışmayı... soyut kavramlar olmaktan çıkarır. Onları yaşayan insanların yüzlerinde, seslerinde, sevinçlerinde ve acılarında somutlaştırır. Böylece toplumsal gerçeklik yalnızca bilinen değil aynı zamanda hissedilen ve deneyimlenen bir hakikate dönüşür.

Sanatın gücü, insanın bilinç dünyasına dokunabilmesindedir. İnsan yalnızca kavramlarla düşünen bir varlık değildir. Duygularla, imgelerle, anılarla ve hayallerle de yaşar. Bu nedenle sanat, düşünce ile duygu arasında benzersiz bir köprü kurar. Kuramsal bir metnin anlattığını bir şiir birkaç dizede, bir roman birkaç karakterde, bir film tek bir sahnede insan ruhuna işleyebilir. Aklın kavradığı, duygunun derinliklerinde yeniden üretilir. Bilgi yaşanmış bir deneyime dönüştürülür.

Sanatın dönüştürücü gücü yalnızca bugünü anlamamıza yardımcı olmasından kaynaklanmaz. Büyük sanat eserleri aynı zamanda geleceğin ufku açılan pencerelerdir. Onlar yalnızca mevcut dünyanın çelişkilerini göstermez. Henüz gerçekleşmemiş olanın sezgisini de taşırlar. İnsanlara başka türlü bir yaşamın,

başka türlü ilişkilerin ve başka türlü bir dünyanın mümkün olabileceğini hissettirirler. Bu nedenle devrimci sanat yalnızca eleştirinin değil umudun da sanatıdır. Yalnızca teşhir eden değil harekete geçiren, yalnızca reddeden değil yeni olasılıkların hayalini kurabilen bir yaratıcı eylemdir.

Marksist-Leninist estetik açısından sanatın en derin anlamı da burada ortaya çıkar. Sanat insanı edilgen bir izleyici konumundan çıkararak onu kendi tarihinin öznesi olmaya çağırır. İnsan sanat aracılığıyla yalnızca dünyayı seyretmez. Onu yeniden düşünür, yeniden hisseder ve yeniden kurma cesareti kazanır. Bu nedenle sanatın değeri yalnızca estetik haz yaratmasında değil insanın kendisini ve yaşadığı toplumu daha derin bir kavrayışla görmesine, özgürleşme iradesini güçlendirmesine katkıda bulunmasında aranır.

Sf. 33-34-35-36-37-38-39

Devrimci Proletarya Sayı 18 * Tarih: Temmuz 2026* Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şubat Basım Yayın
Ticaret Adına Uğur Karadağ* Yönetim yeri: Rasimpaşa Mahallesi Rihtım Caddesi Nüzhetefendi Sokak No:50 D:4 Kadıköy /İSTANBUL* Tel: (0216)
345 80 91* E-Mail: devciproletarya@gmail.com İnternet sayfası: www.devrimciproletarya.org * Baskı: Özdemir Matbaacılık, Maltepe Mahallesi
Gümüşsuyu Caddesi Topkapı Odin Center İş Merkezi No 28-245 Zeytinburnu/İstanbul Tel: 0212 612 93 30* Yayın Türü: Yaygın Süreli